

AL LIAMM
TIR NA N-OG

NIVERENN 44
MAE-MEZHEVEN 1954

AVIEL SANT MAZHE

Priz : 250 lur ha 30 lur mizoù kas

Goulenn digant an Ao. beleg L. ar Floc'h,
Pensionnat St Pierre, Saint-Brieuc. - C.C. Rennes 342-12

AN ANTEKRIST

Tangi MALMANCHE

War baper kaer : 320 lur ; war baper boutin : 180 lur

AR SPONTAILH

Jarl PRIEL

War baper kaer : 480 lur ; war baper boutin : 350 lur

AQUIS SUBMERSUS

STORM, *tr.* P. DENEZ

War baper kaer : 280 lur ; war baper boutin : 150 lur

KLENVED AN TOGN

pezh-c'hoari fentus

gant Jarl PRIEL

War baper kaer : 150 lur ; war baper boutin : 100 lur

ALI BABA HAG AN DAOU-UGENT LAER

brezhoneg : Jakez KONAN

100 lur

30 lur mizoù kas

P. BODENAN, 3, chemin des Potiers, ERGUE-ARMEL
Quimper - C.C.P. 212-23 Rennes

AL LIAMM

Tir na n-óg

Mae - Mezheven

10th BLOAVEZH

ISRAHEL

TAOLENN

Ur ger a drugarez	5
Israhel, <i>gant Per Denez</i>	6
Keoded ar Marv, <i>gant H. N. Bialik</i>	11
Emled ar yezh hebrek, <i>gant Leon Simon</i>	15
Lennegezh Israhel, <i>gant J. Shaanan</i>	23
Penaos ez adsaver sevenadur ur vro	31
Notennoù Douaroniezh	36
Damsell war istor Israhel, <i>gant Ruth Wolf</i>	39
Pemp bloavezh eus istor Israhel e-keñver arboellerezh .	45
Histadrout « Kevredigezh Labourerien Israhel », <i>hervez Nathan Bar-Yaacov</i>	52
Bagadoù-difenn Israhel	59
Bodan an harluidi, <i>hervez Haim Yahil</i>	62
Ar yezhoù en Israhel	66
Kentelioù hebrek	67
Penaos eo bet savet an niverenn-mañ	68

LODENN AR GELAOUENN :

Va zammig buhez, <i>gant Jarl Priel</i>	70
Notennoù	82

HAIM WEIZMANN
(1873-1952)
rener kentañ Israhel

Lenn Tiberiadez

**Nerzh Israhel a zo en e labouradegoù.
Labouradeg danvezennoù strilhouriezh en Haifa**

Ur ger a drugarez

Abae m'eo bet savet he deus klasket hor c'helaouenn digeriñ daoulagad ar Vretoned war ar pezh a dremen er bed en-dro dezho. Embannet he deus niverennoù diwar-benn Kembre ha Fryslân. Hiziv e kinnig unan diwar-benn Israhel.

Ur vro vihan eo Israhel : 700.000 den a oa enni e 1948. D'ar mare-se avat he deus gouezet gounit he frankiz a-enep da zaou eus galloudoù bras ar bed, ar Saozon hag an Arabed. Hag, hep gortoz tamm ebet bezañ gounezet ar frankiz politikel, he deus gouezet ivez dasorc'hiñ he yezh, marv abaoe ugent kantved evel prezeg pemdeziek. Ur vro vihan eo Israhel dre niver an dud. Ur vro vras eo dre an nerzh-kalon. Ha kalz hon eus da zeskiñ ganti.

Ne vije ket bet tu da embann an niverenn-mañ hep hegarated an Ao. Dan AVNY, eil sekretour e kannadti Israhel e Pariz, en deus roet deomp skridoù embannet gant ar c'hannadti hag hol lakaet d'ober anaoudegezh gant ar gelaouenn « Syntheses », eus Brussel. Ne vije ket bet tu ivez d'ober an niverenn hep aotre karadeg an Itr. Christiane THYS-SERVAIS, eus ar c'huzul-ren, da adembann pennaodoù moulet e « Syntheses ». Rak eus ar gelaouenn-se hag eus kazetennig liesskrivet ar c'hannadti ez eo tennet tost an holl bennadoù a vo kavet amañ da heul.

En un doare hegarat-tre ivez eo bet prestet deomp ar c'hlichedoù a ginkl hon niverenn gant AN DOUAR ADKAVET (LA TERRE RETROUVEE) hag AMI (VA FOBL), div gazetenn yuzev moulet e Pariz.

Ra vo trugarekaet amañ an holl re-se, o deus hor skoazellet ken laouen.

AL LIAMM.

ISRAHEL

gant Per DENEZ

D' ar 15 a viz Mae 1948 e voe embannet frankiz Israhel. D' ar mare-se e oa 700.000 Yuzev o chom e Palestina. Daou vil bloaz a-raok e oa bet argaset o hendadoù eus ar vro. E-pad daou vil bloaz o doa dalc'het da hetañ an eil d' egile en em gavout « ar bloaz a zeu e Jeruzalem ». Neuze, e dibenn an XIXvet kantved e oant kroget da zont en-dro. En em gannet o doa a-enep d' an Durked, ha soudarded Jabotinsky o doa roet dorn da vountañ anezho er-maez. E 1936 e stagjont d' en em gannañ da vat a-enep an Arabed. Hag e 1938 e stagjont d' en em gannañ a-enep d' ar Saozon war ar marc'had. D' an deiz ma oa embannet ar frankiz, e treuze bagadoù karrhobregonet ar stadoù arabek — 50 milion a dud o chom enno — harzoù Eretz Israhel hag, hervez arbennegerien ar Foreign Office, ne oa ket Israheliz gouest da zerc'hel penn muioc'h eget un nebeut devezhiou : gant an Arabed e oa tankoù, kirri-nij, kanolioù ponner, gant ar Yuzevien un nebeut bombezennoù graet er gêr ha mindrailherezigoù Sten. Ha gant an Arabed e oa ivez diplomaterezh ar Saozon, a stourmas par ma c'hellas en UNO da ziwall na vefe harzet ar brezel e Palestina. Hiziv avat ez eo dieub atav Eretz Israhel. Ur milion hanter a Yuzevien a zo o chom ennañ. Gounezet eo bet an Negev tre betek Elath. An hebreeg a zo yezh an holl vugale, hag ar banniel gwenn ha glas he steredenn velen a stlak a-us da gêr Jeruzalem. Ha trec'h Israhel, koulskoude, n' eo ket bet e gwirionez trec'h an armoù. Nebeutoc'h c'hoazh trec'h ar politikerezh. Nebeutoc'h c'hoazh trec'h an arc'hant. Trec'h Israhel a zo bet trec'h ar feiz — ar feiz a ra fae war furnez vihan, re boellek, ar bed.

Ul lusk a feiz e voe a-berzh Sioniz dibab Palestina da sevel o Zi Nevez. Ar vro a zo paour, kras an douar, nebeut a binvidigezhioù en he c'hondonioù. D' ar mare ma tiazeze Herzl menozioù ar sionelezh, e oa Palestina e dalc'h an Durked, gwall-zivrudet e-keñver o doare d' ober ouzh ar broadoù bihan sujet dezho. Ha poblet e oa ar vro gant Arabed, sichennet eno abaoe kantvedoù ha krog anezho da zihuniñ d' ar vroadelouriezh. E 1903 en enep e kinnige ar gouarnamant saoz reiñ da Sioniz douaroù a-walc'h en Oubanga da sevel un drevadenn.

Aze e oa strujus an douar, diemskiant morianed ar c'horn-bro, ha benniget ar raktres gant brasañ galloud ar bed. Uhelrenerien ar sionelezh a lavaras nann. Fae a rejont war ali an arboellerien hag ar bolitikerien a vicher. Dibab a rejont an hent reizh, ha na vez morse an hent aes : dibab a rejont traoniennoù kontammet gant ar malaria dre ma oant traoniennoù o bro gozh, ha menezioù drastet gant ar glaveier hag an digoadañ dre ma oant menezioù Judea. Ha piv a gredfe lavarout, *bremañ*, o deus faziet ? Piv a gredfe lavarout o defe ar Yuzevien gounezet ha difennet gant kement a galonegezh un tamm douar bennak en Ouganda — p' o dije gouezet e oa douar tud all — ha dreist-holl lakaet ur bobl a-bezh da virviñ gant an hevelep c'hoant ha da ganañ en toullou-bac'h, e kampoù ar marv, pe e bagoù bihan an divroadeg nevez *Loshuv le 'eretz avotenou*, hor goanag a zo mont en-dro da vro hon tadoù-kozh ? Piv a gredfe ? Ar feiz diboell an hini eo a zo bet ar wir furnez.

An eil lusk a feiz a-berzh Sioniz a zo bet degemer an hebreeg da yezh vroadel. Se ne voe ket graet diouzhtu. Herzl e-unan, krouer speredel Israhel, n'en doa ket gwelet ar gudenn : pep hini, a lavare, a gendalc'hfe da gomz e yezh dezhañ e-unan e Palestina. Ha, forzh penaos, ma oa da zibab ur c'henyezh d'an holl, e oa aesoc'h, ha furoc'h, dibab ar saozneg, — yezh vras, aes da zeskiñ, yezh ar c'henwerzh hag an deskadurezh. Pe, ma felle d'ar renerien kaout ur yezh d'ar Yuzevien o-unan, e oa tu c'hoazh da gemer ar yiddisch, pe al ladino — yezhoù bev, gwevn, dezho ul lennegezh hag ur geriaoueg a-vremañ. Adarre e kemeras ar Yuzevien an hent diaes, hag a oa an hent mat. Gant Eliezer Ben Yehuda e oa dibabet an hebreeg. Stourm a reas an dud fur a-enep, o lavarout e oa an hebreeg ur yezh tenn da zeskiñ, ur yezh na oa ket du da zisplegañ enni kudennoù ar bed, ur yezh a oa pep tra enni da sevel — pezh a oa gwir penn-da-benn. Stourm a reas ar rabined, ar re nemeto o doa c'hoazh un anaoudegezh bennak eus an hebreeg, o lavarout e vije ur pec'hed lakaat yezh santel ar Bibl da servijout da ezhommoù disantel ar vuhez pemdeziek. E-unan-penn e oa Ben Yehuda o stourm a-enep youl fall un darn vat eus e genvroiz, hag a-enep leziregezh an holl. Gantañ ne oa nemet e feiz. Dont a reas avat da Balestina en ur douiñ na zistagfe morse ger ebet nemet en hebreeg e ve, hag en ur zifenn na vefe komzet yezh all ebet ouzh e vugel. Stlapet e voe mein outañ e straedoù Jeruzalem. Met adarre, ar feiz a drec'has war ar gasoni, ha, pezh a zo diaesoc'h, war furnez laosk an dud dereat.

An trede lusk a feiz a-berzh Sioniz a voe reiñ d' al labour-

dorn al lec'h a enor, ha nac'h tennañ gound, zoken en o enkadennoù gwashañ, eus labour tud wasket. Ar Yuzevien gentañ o tiroañ da Balestina e fin ar c'hantved diwezhañ war zouarou prenet dezho gant ar baron Rotschild ne oant ket bet ken figus : ar gwiniogoù bras en-dro da Richon-le-Zion, ma oant renet gant Yuzevien, a oa gounezet e gwirionez gant Arabed paeet-fall. Kalonek e voe an enbroerien sionat o nac'h implijout servijerien marc'hadmat hag o tibab ober o holl labour int o-unan. Se, koulskoude, a voe degemeret diouzhtu da reolenn diazez ar c'hibboutzim, na vez morse gopret enno den ebet, ha stourmet e voe evit rediañ ar berc'henned yuzev da implijout hepken Yuzevien paeet-mat. Koust ar vuhez en Eretz Israhel a savas diwar-se, hag orañjez Israhel, unan eus ermaeziadoù bras ar vro, a zeuas da vezañ ar re gerañ er bed. Met war ur sichenn yac'h e voe diazezet buhez ar vro ha, pa dec'has kuit an holl Arabed (war-bouez 100.000 anezho) e 1948, ne gouezhas ket ar frammadur arboellerezhel en e boull. Adarre e oa ar feiz eeun ha didro hag a oa bet ar politikerezh gwellañ.

Ha diwar kement-se — diwar vevañ el lealded speredel, e kumuniezh gant douar ha yezh an hendadoù — n'eo ket hepken ur stad nevez hag a zo bet krouet, ar pezh a vefe, goude-holl, nebeut a dra. Ur stumm-den nevez an hini eo a zo bet krouet. Ar seurt Yuzev hag a veze, evel ma skriv Koestler, « devet ez-vev, plantet dezhañ ur gontell en e gof, lazhet er c'hambrouë-aezenn-vougañ, hag a zeue en-dro, evel ur penn Yann er voest, gant e vousec'hoarzh klufan euzhus, da ginnig deoc'h ur rumm dilhad dre rankoñtr pe un takad douar da sevel ti e fabourzioù kêr », ar seurt Yuzev-se a zo aet da get en Israhel. *Sabra*-ed Palestina a gar al labour-dorn (n'eus en Israhel nemet 11 % a genwerzhourien), o oar gounit parkeier koulz ha difenn anezho, ha bezañ kalonek dirak ar vuhez. An *haloutz* a vez graet eus ar stumm den nevez-se. Hag ar spered haloutzek an hini eo en deus graet da wazed dilezel kêrioù bras Europa evit mont da c'hounit gouelec'h an Negev, da baotred ha merc'hed yaouank ar Shahal mont da sevel ur gêr nevez en Elath, e-lec'h n'eus nag ur wezenn, nag un eienenn-dour, da ouizieien mont da gemer karg en Israhel evit kaout, evel paeamant, just peadra da zebrñ, da drevadennerien Degania pegañ an tan, war-bouez boutailhoù bier karget gant dourennoù loskus, e-barzh kirri hobregonet siriatic, ha da emsaverien getto Varsovia en em gannañ e-pad 42 devezh a-enep d'an Alamanted. Hag ar seurt traoù eo a ra d'ur bobl bezañ dellezek da vevañ.

Ha koulskoude, ma 'z eus ur bobl hag a zo bet darbet dezhi

mervel er bloavezhioù diwezhañ ez eo pobl ar Yuzevien. A-raok ar brezel e oa seizh milion anezho en Europa. Goude ar brezel ne chome mui nemet unan. C'hwec'h milion a oa bet distrujet er c'hampoù-bac'h. Hag ar re a glaske tec'hout diouzh ar marv a veze miret outo gant ar Saozon da zont e Palestina hag alies kaset en-dro d' al lec'h ma teuent dioutañ. Diouzhtu a-raok ar brezel en doa fellet da Jabotinsky lakaat ur milion Yuzevien eus Kreiz Europa da zont e Palestina : lavaret e oa bet dezhañ e oa foll, difennet e oa gant ar Saozon. E-giz ma lavaras ur c'hargiad eus ar Foreign Office e-pad ar brezel, d' ar mare ma oad a-zevri o tistrujañ ar Yuzevien : « en ur stad kaer e vefemp ma taolfe deomp an Alamanted ur milion a Yuzevien war hor c'houg ». Pa voe kinniget gant Sveden, e 1943, degemer 20.000 bugel yuzev eus an Alamagn (a-du e oa an Alamanted) gant ma vefent aotreet goude ar brezel da vont da Balestina, e lakas ar Saozon an emglev da c'hwitañ. Ha dirak ur bed digas e voe kaset en-dro d' ar marv divroerien ar Struma, ar Salvador, ar Patria ha nouspet bag all. « Ne gemer ket truez eus ar re a vez lazhaedet. » a skriv Menachem Begin, rener an Irgoun, « n' eus a zoujañs nemet evit ar re a stourm. »

« Ma n'o dije ket Yuzevien Balestina, » a skriv Koestler, « en em savet ken taer, ken rust hag ar broadoù all pa son eur an tonkadur, an Istor en dije graet ur c'hruz d' e skoaz ha lezet anezho a-gostez, o fiziout er Mufti hag en Emglev Arabek ar garg da beurseveniñ labour Hitler. » Nemet, kievit o doa ar Yuzevien eur an Tonkadur o seniñ. Gant ar Burev Yuzeviat e oa un arme-emzifenn, an Haganah. Gant broadelourien strollad Jabotinsky e oa an Irgoun Z'vai Leoumi, hag ivez ur bagad bihan anvet bagad Stern, diouzh anv e grouer. An daou strollad diwezhañ a stourmas dre an armoù a-enep d' ar Saozon — o zaol brasañ a voe distrujañ, e-kreiz an deiz, hag e kreiz kêr Jeruzalem, penngarter ar Saozon en ostaleri King David. An holl — Haganah, Irgoun ha Stern — a unanas e 1948 da stourm a-enep an Arabed ha, forzh pegen fall e oant armet, da gannañ anezho.

Pell emañ Israhel da vezañ diluziet e holl gudennoù. Ar stourm a-enep an Arabed n' eo ket echu. Ne c'hounezet ket boued a-walc'h er vro, hag ar vuhez a zo ker-tre. Tud zo a ya kuit, ha kalz eus ar re a zeu ne zeuont ket dre feiz, hogen dre ma 'z int rediet da zont. Adarre e lavaro an dud fur : « ne bado ket Israhel, ne c'hell ket padout ». Padout a raio.

Pezh a ra pinvidigezh vrasañ Eretz Israhel eo an nerzh-krouiñ souezhus a zo gant he mibien. Ur vro eo, e gwirionez, a zle bezañ plijus bevañ enni, d' an neb a gar bevañ ha n' eo

ket kousket. Divizet eo lakaat an dud da zeskiñ hebreeg ? Sevel a reer skolioù e-lec'h ma tesker ar yezh dezho dindan c'hwec'h miz. Ar Saozon a zifenn gwerzhañ d'ar vro ar c'horzennoù dir a zo ezhome evit dourañ parkeier nevez ? Sevel a reer (Gouhere 1951, Sant Yann Akra) ul labouradeg d'ober dir, 24.000 tonennad ar bloaz, hag ul labouradeg (e Sarafand) d'ober korzennoù, kement ha ma 'z eus ezhome. Re a zispigner da brenañ boued ha binvioù er-maez eus ar vro ? Sevel a reer labouradegoù d'ober sukr (Mezheven 52, e Beersheba, trawalc'h a sukr evit Israhel a-bezh), d'ober mneuioù (Mezheven 52, en Hadera, 60 % anezho a vo ermaeziet), d'ober simant (1951, labouradeg an Nester a ra 11.500.000 sac'had ar bloaz), d'ober seier paper evit ar simant (20 milion ar bloaz), d'ober louzoù a-enep an amprevaned (e Makhtech, Gouhere 52, espern d'ar vro : 1.500.000 dolar ar bloaz) h.a., h.a. An derzhienn sevel hag an derzhienn gounit douaroù nevez a zo peg en holl. Ne goller ket ur vunutenn. En Haifa e saver ur silo 24 metr uhelder e 7 devezh, o labourat noz-deiz, ar frammoù-koad da zerc'hel ar simant o sevel ingal eus 12 sañtimetr bep eur. Hag en Negev ez a (1952) 200 mederez-dornerez, o labourat noz-deiz, da eostañ an ed hadet er bloaz a-raok en ur milion dounam (100.000 hektar) gounezet evit ar wech kentañ. Ur seurt nerzh-bevañ, ur seurt nerzh-krouiñ, a zo un arouez kaer evit an dazont.

Marteze, hervez ar reolennoù, ne zle ket Israhel bezañ trec'h. Met morse, hervez ar reolennoù, n'en dije dleet bezañ ganet. Ha koulskoude ez eo bet ganet. Ha koulskoude ez eo bremañ ur vro dieub. Ha koulskoude e kresk e boblañs ken buan ma tizho hepdale an niver a warezo anezhañ ouzh un dagadenn a-berzh an Arabed. Ha kement-se a zo bet gounezet gant nebeut a dra. Gant nebeut arc'hant : lakaet er-maez ar baron Rotschild, n'eo ket ar Yuzevien binvidik o deus, a-raok ar bloavezhioù diwezhañ, kaset arc'hant da Israhel, met Yuzevien baour gettoioù Europa o lakaat pep hini e wennegig e-barzh boest glas ar Keren Kayemeth Leisrael, er sinagogenn. Gant nebeut a skoazell — nemet promesa Balfour da Weizmann, just ur promesa — hag a-enep da lod eus galloudoù pouezusañ ar bed. Gant nebeut armoù, nemet ar re graet er gêr hag ar re kaset dre garr-nij, d'ur mare diaes-bras e 1948, eus Tchec'hoslovakia. E gwirionez, pa brederier mat, gant netra. Netra nemet ar youl, ar feiz hag ar gadarnded.

KEODED AR MARV

Sav, kerzh war-du keoded ar marv, sell ouzh ar porzhioù,
Ha gant da zaoulagad e weli, gant da zaouarn e tastorni
War ar mogerioù, ar frammoù, ar mein hag ar plastr dismeret
Gwad kaouledet hag empenn kaledet ar re vazhatet d'ar marv.
Ha gant da dreid e valei war dismantrou, war levrioù ha
[parchoù distrujet.

Arabat chom avat da sellout ouzh ur seurt diskar, kae en-dro
[war an hent
Hag ar platanenned a saludo ac'hanout gant o sev hag o
[frond,

Ha gant miliadoù biroù aour sked-disket o livioù
E taolo an heol e c'houlou war an droug.
Rak o-daou, an nevez-hañv hag ar marv, int bet pedet gant
[an Aotrou d'ar banvez.

An heol a sked, ar gwez a daol bleunioù, ar muntret a lazh...
Hag e tec'hez, hag ez ez war-du ar porzh e-lec'h ma 'z eus
[ur bern teil.

War an teil, daou gorf marv : ur Yuzev hag e gi.
Gant an hevelep bouc'hal int bet lazhet, en hevelep bern int
[bet taolet,
Hag en o gwad kemmesket e vez, da noz, ar moc'h o torc'h-
[wenial.

Digomz e c'houl ar c'horfoù marv perak int bet lazhet, hag en
[o daoulagad ez eus un aters : Abalamour da betra ?
Sevel a rez da sell war-du an doenn, met an teol a chom mut,
O teurel ken o skeud warnout, mut — hag e c'houlennet gant
[ar c'hevnid,

Testoù bev, testoù gwelet ganto pep tra, hag e kontont dit :
Ur c'horf toullgofet leuniet gant pluñv,
Korfoù faoutet o gouzoug, a-ispilh ouzh an treustoù,
Ur babig e-kichen e vamm lazhet
En e veg c'hoazh ar vronn a oa o tenañ, diframmet.

Setu an traoù a gonto dit ar c'hevnid,
Traoù hag a sko en empenn hag o deus nerzh a-walc'h
Da zistrujañ spered hag ene, da reiñ ar marv peurbadel.
Met moustrañ 'rez war da youc'hadenn, derc'hel a rez anezhi
[ez korzailhenn stardet,
Ha kent na darzhfe e kasez anezhi en-dro en donañ eus da
[galon.

Dastum a rez da nerzh, hag ez ez kuit : Ha — setu an douar
 Hag an heol evel dec'h, evel derc'hent-dec'h o fennañ e sked
 [evel a-raok
 [war ar bed.

Diskenn a rez dindan zouar, er c'havioù
 E-lec'h m'eo bet gwallet merc'hed da bobl, ar merc'hed glan,
 Ar verc'h dirak he mamm, ar vamm dirak he merc'h.
 Met petra 'welez ? Hag-eñ n'emañ ket e teñvalijenn ar c'horn,
 Dindan ar mortez, a-dreñv ar varrikenn,
 Ar wazed, ar vignoned, ar vreudeur, o sellout, kuzhet-mat.
 An arvest spontus a dremen dirak o daoulagad.
 Gwelout a reont ar vezh ha ne fiñvont ket, ne lammont ket,
 O daoulagad ne serront ket, o spered a chom sklaer.
 Ha piv oar, hag-eñ n'en deus ket unan bennak anezho
 [lavaret en don eus e galon :
 Aotrou, gra ur burzhud, met diwall na zeufe an anken betek
 [ennon.

Hag ar re-se, o tihuniñ eus o mezh hag eus o gwad,
 Kuitaet ganto o zoullou a ya war-du tiez Doue
 D'E drugarekaat evit o silvidigezh hag o buhez.
 Ha pep tra a zeu en-dro en urzh, evel ma oa a-raok.
 ...Hag ez ez er-maez eus kêr, hag ez ez e-barzh ar vered
 Da welout beziou ar re verzheriet, an holl anezho gwitibunan,
 Ha da galon a deuz ennout dindan gwask ar glac'har.
 Ya, aze emaint, gourvezet mesk-ha-mesk :
 Ha ma 'z eus digoll evit o marv — gant petra e paeimp ?
 Pa zeuoc'h warc'hoazh da c'houlenn ho kwir
 E tigorin deoc'h : Deuit, sellit ; me zo paour evel doc'h,
 Gouzañv a ran gant ho poanioù, digeriñ a ran deoc'h va
 [c'halon.

Ho re lazhet, lazhet evit netra, ha me, ha c'hwi,
 Ne ouzomp ket perak ez oc'h marv, nag evit piv,
 N'eus ket muioc'h a abeg d'ho marv eget d'ho puhez.

.....
 Hag o tilezel beziou ar re varv, sell ur pennad
 Ouzh ar pallenn glasvez en-dro dit.
 Ar c'hlazenn a zo tener ha gleb evel ma vez da zerou an
 [nevez-hañv.
 Pell e sellez ouzh broñsoù ar marv hag ouzh geot ar beziou.
 Diframmañ 'rez un dornad diouto hag hen teurel dreist da
 [skoaz
 En ur hiboudañ : Pobl ar Geot Diframmet — hag-eñ ez eus
 [ur goanag evit an hini diframmet ?
 Serrin 'rez da zaoulagad evit chom hep o gwelout ha da bediñ
 [a ran da vont

Eus ar vered war-du da vreudeur, war-du ar re o deus en em
[dennet eus al lazhadeg :

Setu int o yunañ, bodet e Ti ar Pedennoù

Ha betek da skouarn e teu trouz o c'hlemmoù.

Leun eo an ti gant hirvoudoù, leñvoù ha keinvanoù ;

Pegañ 'ra ar c'hrenerezh ennout, sevel a ra ar blev a-bik war
[da benn :

Hag-eñ n'eo ket se ronkell ur vroad o vervel ?

N'eus ket ur mallozh o sevel eus o c'halon d' o diweuz.

Hag-eñ n'int ket gloazet e gwirionez ? Perak neuze o fedenn
[bilpous ?

Skeiñ a reont war o bruched, kovez a reont o fazioù,

O lavarout : Pec'het hon eus — met o c'halon ne gred ket
[pezh a lavar o genou.

Hag-eñ e c'hell tammoù pri pec'hiñ ? Stummoù torret ober
[an droug ?

Neuze, perak e teuont war va zu ? — Lavar dezho mallozhiñ
[gant nerzh ar gurun.

Sevel o daouarn ha goulenn kont

Eus merzherinti ar remziadoù abaoe an derou-holl...

Met setu echu ar yun, lavaret ez eus bet pedennoù.

Ha perak e chom an engroez en entremar ? Ha lennet e vo
[ar C'hunuc'henoù ?

Nann. Ar prezeger a bign gant diriou al leurenn,

A zigor e c'henou, a laosk huanadoù,

A zistag poz goude poz a-zivout o anken dezho-holl,

Met n'eus ket ur flammenn o skediñ en o c'halon.

Lod a selaou en ur vazailhat, lod all a hej o fenn,

Arouez ar marv war o zal ha goullo o c'hreizon.

Marv eo o spered, diviet ar sev, Doue en deus o dilezet...

Te avat, n'az pezh ket truez outo, n'ez ket da skeiñ ouzh o
[gloazioù.

E peoc'h emaint en o buhez euzhus — da betra klask o
[frealziñ ?

Ha pep hini anezho, gant poanioù e galon, a ya en-dro d'e
[wele

Merglet e izili ha breinet e galon.

Er vered, dizouarit eskern ho kerent,

Hag eskern ho preudeur merzheriet, leugnit ho seier ganto,

Ha warc'hoazh it da c'houlenn truez gant ar Jentiled, aspedit
[anezho,

Hag evel m'hoc'h eus astennet ho torn ez astennet ho torn

[c'hoazh, evel m'hoc'h eus goulennet an aluzon e

[c'houlennoc'h c'hoazh.

.....
 Petra 'rez aze, Mab an Den, tec'h war-du ar gouelec'h,
 Kas ganit kib an daeroù,
 Ha du-hont e dek tamm e freuzhi da ene
 Hag e walc'hi da galon gant ur gonnar dic'halloud.
 Da zaeroù puilh, lez anezho da redek war lein ar menez
 Ha laosk da youc'hadenn e-kreiz ar gwall-amzer.

H. N. BIALIK.
 (1873-1934)

Dilezel a reomp ar vuhez kozh, a zo deut da vezañ
 argarzhus deomp, hag adkregiñ a reomp gant pep
 tra abaoe an derou. Pezh a fell deomp n'eo ket
 kemm, na gwellaat an traoù : met adober pep tra
 penn-da-benn.

A. D. GORDON,
 unan eus diazezourien Eretz Israhel.

EMLED AR YEZH HEBREEK

gant Leon SIMON

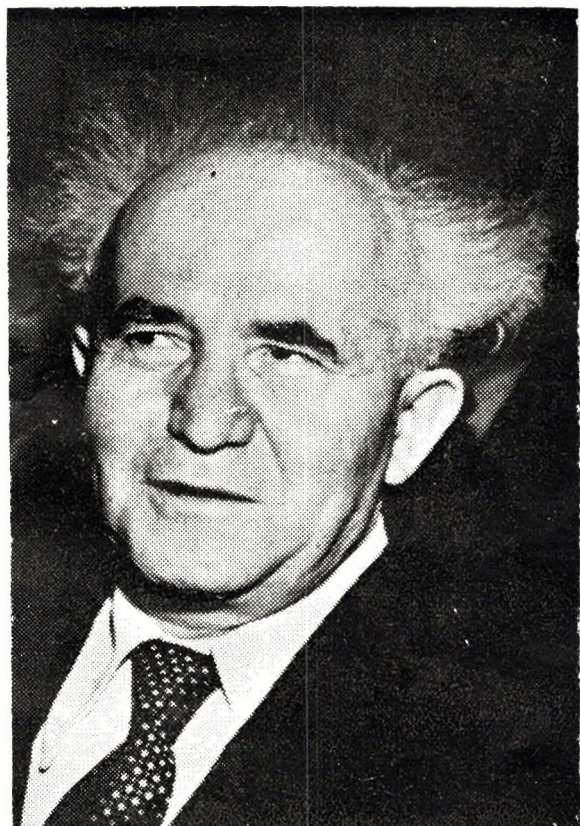
Tost da zek vloaz ha tri-ugent a zo abaoe ma voe adsavet an hebreeg da yezh vev pemdeziek. Er bloavezh 1881 e teuas ur Yuzev yaouank a Rusia, en doa kemerer an anv a Eliezer Ben-Yehuda, d' ober e annez e Jeruzalem, graet gantañ al le da chom hep komz yezh estr eget hebreeg e Palestina, ha dre nerzh souezhus e youl ha pennegezh e venoz e teuas a-benn eus un dra hag a seblante dic'hallus. An uhelvenoz a boulze anezhañ hag un dornad a huñvreerien all da gomz hebreeg a gavas un harp galloudus en ezhomm evit ur yezh nemetken da gemer lec'h ar Babel a yezhoù degaset da Balestina gant Yuzevien o tont a nouspet bro disheñvel. Ha pa varvas Ben-Yehuda e 1923, e oa bet degemeret an hebreeg da yezh wirion Yuzevien Balestina, anzavet gant ar Gouarnamant evel unan eus teir yezh-Stad Palestina dindan gefridi Breizh-Veur. Ar « yezh santel » marv pe beuzvarv a oa deut adarre da vezañ yezh vev ar skol, an tiegezh hag ar straed, yezh ar parkoù, ar burevioù hag al labouradegoù.

Evit kas ur seurt taol da vat, ne oa ket a-walc'h broudañ gwazed ha merc'hed, bet desavet e yezhoù all, da gomz hebreeg ha da lakaat o bugale da vezañ skoliet er yezh-se : ret e oa ivez reiñ dezho un hebreeg hag a c'hellfent ober gantañ. Ar yezh, bet implijet e-pad kantvedoù evit ar relijion hag al lennegezh hepken, a ranke bezañ adkempennet a-benn dont da vezañ gouest da zisplegañ efedus holl ezhommoù ar vuhez a-vremañ. Gwir eo, an dud a gomze ar yezh-se o dije gellet kreskiñ he geriadur tra ma raent gantañ, rak tad an ijin eo an ezhomm ; hogen, ma ne dlee ket an hebreeg mont d' un trefoedach divalav, n' helled ket lezel al labour-se gant an dud voutin hepken. Setu perak, kerkent hag an derou, e savas Ben-Yehuda hag e geneiled ur strollad anvet *Va'ad Halashon*, karget da eveshaat ouzh emzispjegerezh an hebreeg bev, d' e vroudañ dre zizoleiñ gerioù nevez pe advevaat gerioù tennet diouzh levrioù kozh hebreek, ha da virout ouzh an dud a zegemer gerioù pe droioù-lavar trefoet, kement ha ma oa posubl ober an dra-se en ur vont dezho dre gaer. Ar Strollad-se, hag a zo war-nes dont da vezañ un Akademi anzavet ha skoazellet gant ar Stad, un tamm evel an « Académie

Française », en deus kemeret ur perzh bras er pezh a zo bet graet e-pad an 70 vloaz diwezhañ. An den er straed, kenkoulz hag ar vaouez er gêr hag ar bugel er skol, o deus graet o lod, hag unan dister ne oa ket ; hogen an hebreeg komzet a hiziv, daoust ha ken pell diouzh ar beurc'handed ha ne vern pe yezh all, n'eo ket bet lezet da vont d'ur meskaj.

E-pad ar 25 bloavezh diwezhañ, tud eus ar Skol-Veur Hebreek eo bet an darn vuiañ eus izili ar *Va'ad Halashon*. Daou eus he c'helennerien dreist-holl, Joseph Klausner (bremañ kelenner a enor) hag N. H. Tur-Sinai (Torczyner), o deus roet skoazell vras en emledidigezh an hebreeg hag en e adstummidigezh diouzh ezhommoù ur vroad o vont dibaouez war-du ar frankiz peurglok, war dachenn ar politikerezh kenkoulz ha war hini ar sevenadurezh hag an arboellerezh. An imbourc'h hag ar gelenneriezh er Skol-Veur, ouzhpenn-se, o deus roet lañs da grouidigezh ur geriadur skiantek, a oa gwall-nebeut anezhañ e gre ar rummad-tud diwezhañ. Gant-se, ha dacust da adstummidigezh an hebreeg evel yezh vev ha modern bezañ aet war-raok dizehan abaoe 1881, ar bloaz 1925, a welas ar Skol-Veur nevez o tigeriñ, a c'hell bezañ sellet outañ gant gwir abeg evel ur pleg-tro en istor an adstummidigezh-se, ha n'eo ket direizh ober un diforc'h etre ar 25 bloavezh diwezhañ hag ar 45 en o raok. Ret eo lavarout, evelato, ez eus un abeg all pouezusoc'h da dresañ ul linenn-harz war-dro 1925 : ar reoladur nevez roet da Yuzevion Balestina dindan gefridi Breizh-Veur, a savas kevredigezh ar Yuzevien hogozik da renk ur vroad, hag an hebreeg, evel yezh ar gevredigezh-se hag unan eus yezhoù ofisiel ar vro, a voe ret dezhañ displegañ ur geriadur nevez mat da dalvezout er vuhez politikel hag er mererezh. War un dro, kreskidigezh ar c'henwerzh hag an ijinerezh e Palestina da heul enbroerezh ar Yuzevien, a redias an hebreegerien da sevel gerioù ha na oa ket ezhomm anezho betek-hen. Ha nevez 'zo, krouidigezh Stad Israel gant he Breudoù, he c'hannadourien, he reizherezh, hec'h arme hag he c'hargidi, he deus roet d'an hebreeg an amproenn diwezhañ eus he gouestoni da seveniñ an holl c'houlennoù a c'hell ober ar vuhez vodern.

Emledidigezh spontus an hebreeg, ret ha ma oa da heul donedigezh ar yezh war dachennoù nevez eus ar vuhez e-pad ar 20 pe 30 bloaz diwezhañ, a zo bet kaset da benn, dre vras, gant pinvidigezhioù ar yezh hec'h-unan. En amzer ma oa ar vro dindan kefridi Breizh-Veur, pa veze ankeniet ar Sionidi gant kreskidigezh c'horrek ar boblañs yuzev e Palestina, e veze implijet alies al lavarenn « *aliya*-diabarzh » evit envel ar greskidigezh naturel a yae en-dro a-gevret gant an *aliya*

DAVID BEN GOURION
bet Ministr Kentañ Israel

E tracaienn an Houle : an dour a zo bukez Israhel

er ster wirion, da lavarout an enbroerezh. E kreskidigezh ar yezh hebreek ez eus ivez « *aliya*-diabarzh » : krouidigezh gerioù nevez diwar elfennoù hebreek-rik an hini eo — kenkoulz ha degemeridigezh gerioù estren ; hogen ar wech-mañ ez eo an « *aliya*-diabarzh » a vez an tu kreñv gantañ. N'eo ket hepken e vez amprestet kalz nebeutoc'h digant ar yezhoù estren eget na veze graet ugent pe dregont vloaz 'zo ; tuet e vezer ivez da lakaat gerioù savet diwar gwriziennoù hebreek hervez lezennoù an deveradurezh hebreek, e-lec'h ar gerioù estren hag a veze kemeret gwechall ne vern penaos. Den ebet, da skouer, ne deurvezfe bremañ lavarout pe skrivañ *kultura*, *budget*, *kharakter* pe *diskiplina* ; hogen tregont vloaz 'zo pe war-dro, an hini a gomze pe a skrive hebreeg n'eo doa tu all ebet da zisplegañ ar menoz aroueziet dre ar gerioù-se. Ha n'eo ar re-se nemet skouerioù dibabet etre kantadoù (1). Pell eo al labour-se a vezañ echu. Ur skouer hepken : betek ur bloaz 'zo pe zaou e hañvale ar ger divalav *protsedura* bezañ gwriziennet-start en hebreeg nevez ; neuze avat an Ao. Sharett, Ministr Aferioù Diavaez Israhel, a ijinas *nohal*, a zo ur ger stummet reizh diwar ur wrizienn hag a dalv « *merañ* » pe « *ren* », hag emañ dija ar ger hebreek-se o tistroadañ e gevezer estren.

Abeg an argas-se eus ar gerioù estren n'eo ket ur spered a vrizh-vrogarouriezh, ha n'eo ket kaset en tu-hont d'ar skiant vat. Gwir eo ez eus bet glanyezhourien na garfent mirout ger ebet ha na ve ket hebreek-rik (« hebreek » o talvezout, evel just, yezh skridoù ar Rabbined kenkoulz hag hini ar Vibl). Ben-Yehuda e-unan a oa tuet d'an dra-se. Mont a reas betek ijinañ gerioù hebreek evit anvioù ar skiantoù (2) : « *buhez-ouiziegezh* », « *kleñved-ouiziegezh* », h.a. Hogen an ijinadennoù-se ne rejont ket berzh, ha lavarout a reomp didrabas *biologia*, *pathologia*, *psychologia*, h.a., en ur lakaat zoken ar pouez-mouezh war ar silabenn eil-diwezhañ, pezh a zo krenn a-enep boazioù an hebreeg. Ar Skol-Veur Hebreek hec'h-unan a ro skouer ar c'houzañvidigezh-se : ober a ra *universita* anezhi hec'h-unan (ha n'eo ket *mikhhlala*, kinniget gant Ben-Yehuda), *rektor* eus he rener, *dekanim* eus he deaned, *professorim* eus he c'helennerien, ha zoken, siwazh, *s'gan-nasi eksekutivi* eus hec'h eil-rener oberier (« executive vice-president »). A zo muioc'h, dilezet he deus n'eo ket pell

(1) Kalz skouerioù all a gavor en ul levrig mat en hebreeg diwar-benn « Berzh-mat an hebreeg a vremañ », gant Isaac Avinery (1946).

(2) An dra-se evel just n'eo ket souezhus evidomp ! (Notenn an troer).

ur ger hebreek evit degemer unan estren en e lec'h, o vezañ grataet o goulenn d'ar skoazellerien, na felle ket mui dezho bezañ anvet *ozrim*, hogen *assistentim* (n'eo ket didalvez lavarout e talv *ozeret* kement ha « matezh »). Diouzh he zu, ar Skol-etre Herzlia e Tel-Aviv, a zo ken kozh hag ar gêr hec'h-unan, a zo c'hoazh anvet *gymnasia* (alamaneg *Gymnasium*) ; hag an alamaneg *Realschule* a gav un heklever er betsefer reali en Haifa. T'olomp pled, en ur dremen, ez eo *universita*, *gymnasia* ha *reali* skouerioù eus gerioù amprestet lakaet dezho un dibenn-ger hebreek.

Ma kuitaomp tachenn an deskadurezh, e c'hellomp menegiñ *demokratia*, *aktuali*, *interes*, *politi* ha *politika* evel skouerioù eus amprestadennoù hag a hañval bezañ hebreekaet da vat ha n'int ket en arvar da vezañ biken taolet er-maez. An hevelep tra a c'hellfed marteze lavarout eus an div euzhadenn *inflatsia* ha *proteksia* ; en dro-mañ, avat, pa vez kement a dud hiziv an deiz o krediñ ar pezh a garfent gwelout o tont da wir, marteze e vez miret ar gerioù estren dre ma kred an dud, hep gouzout mat dezho, e teuio bremaik an deiz ma ne vo mui ezhomm anezho, dre maz aio an traoù o-unan da get evel m'eo dleet, ha gant-se n'eo ket ret kavout anvioù hebreek evito. A-wechoù ez implijer war un dro ur ger hebreek hag ur ger estren, hemañ gant ur ster strishoc'h : evelse, « eneberezh » er ster ordinal a zo *hignatdut*, hogen « an Eneberezh » er Knesset (Breudoù) a zo *ha-oppositsia*.

Penaos e vez divizet bep gwech hag-eñ e vo anvet an dra-mañ-dra gant ur ger hebreek pe gant ur ger amprestet ? Aesoc'h ober ar goulenn-se eget respont dezhañ. Ben-Yehuda, da skouer, a anvas ul lizher-orjal *mivrak* hag ur pellgomzer *sachrachok*. Hiziv ez eo *mivrak* ger ofisiel ar Post evit ul lizher-orjal (daoust maz implijer alies ivez *telegramma*), hogen *sachrachok* a zo e limboù ar gerioù c'hwitet, ha pep hini a lavar *telefon*. Ur skouer all : Israhel en deus ur ger hebreeg mat evit e Vreudoù, *knesset*, hogen n'en deus da vihanañ bete-vremañ, ger ebet evit ar strollad-Ministred nemet *kabinet* e vefe. Perak ? Marteze ez eus bet eno levezon yezhourien ar *Va'ad Halashon*, hogen gwirheñveloc'h eo e vez diskoulmet seurt kudennoù gant ijin-natur an hebreegerien voutin.

Doareoù ar yezh hebreek o-unan a zo ur warez vat a-enep ar re-amprestañ digant ar yezhoù a-vremañ, dreist-holl digant yezhoù europek. Daou dra arouezius a c'heller menegiñ er c'heñver-se. Da gentañ, gallout a reer treuzlizherennañ en hebreeg hogos ne vern pe anv-kadarn, en ur gemmañ an dibenn un disterañ diouzh ret. Hogen ar verb hebreek n'en deus nemet teir c'hensonenn, peder d'ar muiañ-holl. Mat e

vefe, anat eo, kaout gerioù deveret eus an hevelep gwrizienn evit envel un dra pe ur menoz hag ar verb o klotañ gantañ, hogen frammadurezh ar verb a laka un harz da zegemeredigezh anvioù hag a c'hellfe bezañ amprestet a-hend-all. Da skouer, gouzañv a rafed a-walc'h an treuzlizherennadur *disinfeksia*, hogen dic'hallus-groñs eo fardañ ur ger diwar ur wrizienn hebreek evit lavarout « divreinañ », ha gant-se e vezer temptet da glask ur ger hebreek evit an anv-kadarn evit ma kloto gant ar verb. Gwir eo ez eus bet tud dispont hag o deus klasket sevel, da skouer, *lakved* evit « gwerzhadegañ » (« to liquidate ») ha *tsavlez* evit « sevenaat » (« to civilise »), met seurt iskisadennoù n' o deus ket bevet pell (unan pe zaou koulskoude a zo bet degemeret : *argen* (« to organise ») eo ar ger ordinal evit « prientiñ », ha *talpen* evit « pellgomz » — (an *f* eus *telefon* o vont da *p* hervez lezennoù ar soniadouriezh hebreek).

Evit an anvioù-kadarn ez eus ivez un dra all hag a zo ur skoilh da amprestidigezh gerioù europek, hag ur broud da gavout anvioù hebreek evit kemer lec'h ar re bet degemeret end-eeun. An hebreeg a implij dibennoù e-lec'h gerioù distag e-giz anvioù-gwan perc'hennañ, ha se a laka ar gerioù estren diaes-meurbet da embreger. Ne oa ket tenn, da skouer, kemer ar ger *budget* evit envel « Glad ar Vro » — aesoc'h e oa, a dra sur, eget kavout ur ger hebreek evit ar menoz-se — hogen n' eus tu ebet da lavarout *budgetenu* evit « glad hor bro », ha ret eo ober gant an dro-lavar *habudget sheianu* « glad ar vro hag a zo hon hini ». Kavet ar ger *taksiv* diwar ur wrizienn ha roet dezhañ ar ster « budget », netra aesoc'h eget lavarout *taksivi*, *taksivenu*, h.a.

A-du-rall, frammadur an hebreeg, diazezet ha m' eo war wriziennoù div- pe deirlizherennek a c'heller lakaat dezho rakgerioù ha dibenn-gerioù, a ro d' ar yezh ur galloud souezhus evit krouidigezh nevez-gerioù, hag ar galloud-se a zo un dic'haou a-bouez evit an diaesterioù a gaver pa glasker amprestañ gerioù europek, hag a zo ar re pouezusañ pa ranker displegañ ar vuhez hag ar meiz a vremañ. Diwar ur wrizienn bennak ez eo posubl sevel war-dro ugent anv-kadarn, pep a dalvoudegezh disheñvel o tennañ mui pe vui da dalvoudegezh ar wrizienn. E gwirionez, morse moarvat ne vez lakaet ur wrizienn da dalvezout en un doare peurglok, hag a-wechoù ez eus skoilhoù soniadouriezhel ; hogen ar pezh a c'hellfed envel an dachenn da c'hounit a zo ken ec'hon ma ranker labourat un darn anezhi hepken evit dastum un eostad puilh. Kemeromp da skouer ar wrizienn graet gant an teir c'hensonnenn *yad*, *tsaddi*, *aleph*, hag a dalv « mont er-maez ». Dre

stagañ rakgerioù ha dibenn-gerioù ouzh ar wrizienn-se ez eo bet stummet anvioù o talvezout « disparti », « tec'h », « ermaeziadur », « dispign », « frouezh (ul labour) », « dizo-
loidigezh » hag « ijinadur ». An holl c'herioù-se, na oa nemet un nebeut anezho en hebreeg klasel, a zo aes da zigemmanñ an eil diouzh egile, hag anat eo enno ar wrizienn.

Ar galloud-se evit an « *aliya*-diabarzh », hag eñ hogos diharz, a zo pennabeg d' an hebreeg a hiziv bezañ peuzdieub a c'herioù europek. Evel m' hon eus hen diskouezet, n' eo ket un afer a gasoni ouzh ar yezhoù estren. *Universita, telefon, symposia* ha meur a c'her all a zo ostizidi degemeret mat, a-gevret gant amprestadennoù gresianek ha latin niverus deut a-ziwar amzer an Talmud. Hogen ijin ar yezh hebreek, ken enk e keñverioù 'zo, ken pinvidik e keñverioù all, a ra posubl an ober gant nebeut a c'herioù estren (nemet ar re hag a zo deut da vezañ etrevroadel). Hag an doare m'eo bet distroadet *export* hag *import*, da skouer, gant *yetsu* ha *yevu*, a ziskouez pegen yac'h eo ar yezh kozh, ha pegen barrek d' en em bourveziñ a-benn ur vuhez leun ha nerzhus er bed a-vremañ, hep koll tamm eus he fersonelezh.

(Diwar : *Hebrew University Garland, a Silver Jubilee Symposium edited by Norman Bentwich ; Vallentine, Mitchell & Co., Ltd., London, 1952.*)

Savet e vo mereurioù boutin en Israhel evit echuiñ gant an doujañs gouennel hag arboellerezhel.

Echuet e vo an dismegañs gouennel dre reiñ d' ar bobl hebraek ur stad broadel dieub e Palestina.

Echuet e vo an dismegañs kevredigezhel dre sevel eviti mereurioù boutin.

Diskleriadur 1911,
e Romni, Polonia.

LENNEGEZH ISRAHEL

hervez J. SHAANAN

I. — Ar studiadenn-mañ a zo he fal reiñ un daolenn eus al lennegezh a-vremañ. N' heller ket ober se, avat, hep menegiñ ar pezh a zo bet en a-raok, rak al lennegezh hiziv, evel ar yezh hiziv, a zo stag ouzh an amzer-dremenet, hag evit he c'hompren ez eo ret derc'hel soñj eus hec'h orin speredel : ar Bibl, ar Mishnah, skridoù rabinek ar Grennamzer hag an amzer-vremañ.

Ar getto krennamzerel, hag a zispartie ken strizh ar Yuzevien eus peurrest ar bed, en deus lezet e roud war al lennegezh yuzeviat : tamm ha tamm he deus ar yezh hebreek, harluet eus he bro c'henidik hag hep darempred ken gant an traoù, kollet pep gailoud da livañ ar fetis. A yezh komzet e oa deut da vezañ yezh sakr.

Diwar neuze ne voe implijet ken an hebreeg nemet evit lezennoù ar Rabined hag evit al lennegezh kevrinadel. Homañ a glaskas mirout pinvidigezh ar yezh ha glanded ar stumm-skrivañ. Evit al lennegezh rabinek, bez e kaver enni un adskeud eus spered Yuzevien an amzer-se oc'h asantiñ da holl zireizhderioù ar vuhez.

E-pad mestroniezh an Arabed war Vro-Spagn eo e voe al lennegezh kozh hebreek e barr he brud : eus ar mare-se e chom gwerzennoù, ha komz-plaen barzhonius levezonet gant al lennegezh arabek, met n' eur ket deut a-benn neuze da adsevel an hebreeg evel yezh komzet ar Yuzevien. N' eo ket souezh eta m'en em gavas paour-tre ar yezh da vare an dispac'h gall, hag e lakaas reiñ d'ar Yuzevien gwirioù an holl.

II. — Azginivelezh al lennegezh a zeuas war un dro gant hini ar yezh. Goude an dispac'h gall e stagas ar skrivagnerien da gemer perzh e menozioù al lennegezh europat, ha da lakaat en o skridoù kement tra a gaved enni. Fellout a reas dezho gwaskañ en ur c'hantved hepken ar pezh he doa lakaet Europa 300 vloaz da c'hounit. Koulskoude, daoust da levezon an nevez-klaselezh, ar romantelezh, an hollboellouriezh, ez eo chomet al lennegezh hebreek feal d'he spered yuzev, ken dré ar yezh biblek implijet ganti, ken dre an danvez, a zo anezhi kudennoù ar Yuzevien.

An Azginivelezh lennegel a oa ganet da varevezh an holl-boellouriezh e-touez Yuzevien an Alamagn. Ar romantelezh

a zeu war-lerc'h a c'hanas war zouar Rusia. Bez' ez eus koulskoude un diforc'h anat etre ar romantelezh yuzev hag hini Europa : unan o vezañ diazezet war ar Grennamzer, eben o treiñ war-du un amzer koshoc'h c'hoazh, o klask ur frealz d' hec'h uhelvennad broadel en eñvorennoù leun a lorc'h eus ar vestroniezh politikel yuzev.

Kalz buanoc'h eget Europa e tremenas al lennegezh hebreek eus ar romantelezh d' ar wirvoudelezh-stourm. Dindan levezon an hollverzadourien rusian Pissarev ha Tchernichevski e teu al lennegezh hebreek, o lezel un tammig a-gostez he freder gant stumm ar yezh, da deurel evezh kentoc'h ouzh an danvez : pezh a zo a-bouez bremañ evit an arzour, da gentañ holl, eo ar menoz-stourm. Hag, o kemer da destenn amzer gozh ar frankiz hag ar veli yuzev, e tispleg al lennegezh hebreek menozioù politikel nevez a-grenn, a vir outi da vont d' en em deuziñ el lennegezhioù europat.

III. — Ar c'hammed bras war an hent nevez a voe graet gant ar skrivagner Sh. J. Abramovitz, anavezet gwelloc'h dre e anv skrivagner Mendele Mokher Sepharim, ginidik eus Rusia ar c'hreisteiz. Gant e zanevelloù eo e tigor ar mare gwirvoudel el lennegezh hebreek. Dedennet eo an arzour gant an dud, gant an darvoudoù a wel bemdez en-dro dezhañ, hag o livañ a ra en ur yezh leun a vuhez. Eus e daolennoù ken bev, ken c'hoarzhus, ne denn avat Mendele kentel ebet evit an Diaspora : da re all e vo ober ar c'hendastum politikel.

E-touez ar re-se, an hini pouezusañ a zo bet Asher Ginsburg, eus e anv-pluenn Ahad Ha'am. Preder kentañ e arz a zo ar vroadelouriezh. Ar vroad, evitañ, a zo kreizenn pep buhez ha dlead an arzour a zo bevañ eus e uhelvennad broadel. Evit-se e tiazez atav e arz war an amzer gozh, hag a zle bezañ andon pep madelezh evit an amzer-vremañ.

M. J. Berditchevski, hag a veve en hevelep mare gant Ahad Ha'am, a savas a-enep reiñ un dalvoudegezh vroadel d' al lennegezh. Mestr an hiniennelourien ez eo. Ne gred ket e tle al lennegezh hebreek bezañ diazezet war istor kozh ar bobl yuzev. Reiñ a ra dezhi ur sichenn nevez, ouzh he lakaat da heuliañ tuioù ha plegoù al lennegezh vedel.

IV. — Etre menozioù Ahad Ha'am ha re Berditchevski eo bet an helibini en hol lennegezh atav abaoe. Ha se a ziforc'h, e derou ar c'hantved-mañ, daou varzh brasañ an Azginivelezh Yuzev : Haim Nahman Bialik ha Tchernikovski.

Pezh a gar Bialik dreist pep tra all eo ar bobl yuzev, ha kavout a ra e awen en he foanioù, en he c'hoantoù, en he zonkadur skrijus. Ur wir dalvoudegezh denel o deus e oberoù,

ret eo hel lavarout, met en e werzennoù e vez atav unanet poan an hinienn ha poan ar vroad, goanag an hinienn ha goanag ar vroad. Ne vez an hinienn, evitañ, nemet skeudenn-arouez ar vroad. E-touez e oberennoù gwellañ e c'heller menegiñ *Ir Hahariga* (Keoded ar Marv), o sevel a-enep d' ar pogromoù ha — dezho un awen denel kentoc'h eget yuzev ez-strizh — *Habreikhah* (al Lenn) ha *Zohar* (Splander).

Bialik, mar deo bet barzh an dic'hoanag, a zo bet ivez diouganer an Dasorc'hidigezh vroadel. Kanet en deus poanioù e bobl : met ivez he zrec'h da zont. Ha, mar deo bet bras e levezon war dachenn ar menozioù, ez eo bet ken bras all war dachenn ar yezh. Ne da ket da glask er-maez eus gerioù an Testamant Kozh met, o lezel a-gostez o zalvoudegezh arouezius, e taskor dezho o gwir ster fetis. E yezh, eeun ha kreñv, a zo leun a yec'hed. Unan eus diazeourien an hebreeg komzet ez eo bet.

Tchernikhovski a zo azeulour ar stumm hag ar skeudenn. Ar « gresian » ez eo en hol lennegezh, n'eo ket hepken en abeg d'e droidigezhioù diwar ar gresianeg, met ivez en abeg d'e baganelezh — ken disheñvel diouzh undoueadegezh Bialik. N'eo ket gant ar bed kozh yuzev ez eo awenet Tchernikhovski, met gant doueoù kozh Gresia ha Kanaan, a stourmas outo an diouganerien yuzev. E hebraeg n'eo ket gwevn evel hini Bialik, met pinvidikoc'h eo, rak alies e vez taolennet gantañ an natur, bed ar bleunioù, al livioù hag al loened. A-hend-all, un oberenn leun a levez e oberenn Dchernikhovski : karout a ra ar vuhez ha gwalc'het eo e c'hoant gant an uhelvennad danvezelour a gened hag a veze hini ar C'hresianed. A-se ez eo disheñvel e veziad eus dasorc'hidigezh Israhel diouzh hini Bialik : evit Bialik ez eo un distro d'an hengoun kozh, evit Tchernikhovski distro d'ar vuhez wir — da vuhez an douar.

V. — Bevet o deus Bialik ha Tchernikhovski en Israhel, met n'eo ket eno o deus savet ar pep gwellañ eus o oberenn. Ar skrivagnerien a-vremañ, avat, a zo holl tud diazezet-mat er vro, hag o deus kemeret an armoù evit gounit he dieubidigezh.

E-touez ar skrivagnerien gomz-plaen e c'heller menegiñ da gentañ G. Shoffman. Hemañ a zo brudet evit e zanevelloù berr. Ur mestr eo dre e stumm-skrivañ leun hag arboellus, dre e zoare aketus da studiañ an eneoù ar souezhusañ. Pell en deus bevet en Europa, hag europat e gwirionez eo e arz. Yehouda Burla, en enep, a zo un den eus ar Reter, barrek-tre ivez war an eoneiezh, met tuet d'an danevelloù hir, leun a zegouezhioù, ha livus-dreist — reterel en ur ger.

E-kichen an daou verrzanevellour-se ez eus daou romantour bras, Sh. Y. Agnon ha H. Hazaz. Agnon a blij dezhañ ar mojennoù kozh hebreek, hag un doare yuzev-rik en deus da liveañ ar vuhez en Israhel kerkoulz hag en Diaspora. An destenn a gar ar muiañ eo ar stourm etre ar feiz hag ar vuhez pemdeziek : c'hoant ar Yuzevien da zasorc'hiñ en deus livet e-barzh *Belev Yamim* (En Donvor) ha sevenidigezh ar c'hoant-se war zouar Israhel e-barzh *Tmol Shilshom* (N'eus ket keit-se).

Evit H. Hazaz, muioc'h e vefe troet d' ober goap, ha dilezet gantañ steuenn ar mojennoù kozh, e tiazeez e holl oberenn war ur studi aketus eus ar vuhez pemdeziek. He lodenn a ro da Garantez ar c'hig, ha ne gilo ket, war an dachenn-se, dirak taolenoù un tammig reterel. Gouzout a raio ivez, avat, liveañ arvesterezh kevrinadel ar remziadoù kozh, evel e-barzh *Yosheet Beganim* (Azezet e oa-hi e-kreiz al liorzhoù).

VI. — Tri barzh bras a zo bremañ o ren ar vuhez lennegel en Israhel : U. Z. Greenberg, A. Shlonski ha Y. Lamdan. Un 50 vloaz bennak o deus, an tri anezho, ganet int bet en Europa ar reter hag abaoe o yaouankiz emaint o vevañ en Israhel. E ziskibled hag e « skol » en deus pep hini anezho. Greenberg ha Lamdan a ziazeez o holl oberenn war ar vroadelouriezh. Shlonski, en enep, a zo a-du gant ar stumm « bedel ».

Evel Bialik, Greenberg a c'houzañv ennañ e-un poanioù e vro. E vallozhioù hag e gounnar a zo mallozhioù ha kounnar e bobl. Awenet eo gant daou zarvoud : stourm ar Yuzevien a-enep d'ar Saozon, ha lazhadeg 6 milion a Yuzevien gant ar C'hermaned. Greenberg a zo c'hoazh un diouganer eus Israhel Meur — o vont eus an Ejipt betek an Eufrates — ha n'eus morse evitañ a dreuzvarc'had etre an uhelvennad hag ar vuhez. E zastumadenn diwezhañ *Rehovot Hanahar* (Straedoù e-kichen ar stêr) a zo ur meulgan d'ar c'hwec'h milion a Yuzevien marv e-pad ar brezel : birviñ a ra gant un anken hag un nerzh hag a zo kevrin arz Greenberg.

E varzhoneg *Massadah* an hini eo he deus degaset brud da Y. Lamdan. Massadah a zo anv ar grec'hienn m'en em vodas warni difennourien diwezhañ rouantelezh Judea goude distruj Jeruzalem, ha m'en en lazhjont kentoc'h evit kouezhañ etre daouarn ar Romaned. En oberenn Lamdan e teu kardeded brezelourien Massadah da vezañ ur skouer hag un atiz. Uhelvennad Massadah eo a ra d'ar Yuzevien baour harluet en Europa ar reter stourm atav evit o bro ha chom feal dezhi, daoust d'ar menozioù all a c'hellfe o dedennañ.

Barzhonegoù Shlonski a zo, e-keñver stumm, ar re gaerañ

a c'hellfed kavout el lennegezh hebreek. Heuliañ a ra doare an arz europek, met alies en em sil huñvreoù en e varzhoniezh ; hag an den dizoue a zo anezhañ a gar mont da glask e bed an dreist-natur un diskoulm d' e c'hoantoù ha d' e enkrez.

VII. — Ha bremañ eo dav lavarout ur ger bennak diwar-benn remziad ar re yaouank, ar re a zo anavezet abaoe un nebeut blaavezhioù hepken. Ganet eo bet ar re-se en Israhel, bevet o deus er vro hag en em gannet o deus eviti. Steuenn o buhez a zo bet an emgann evit an dieubidigezh, ha se ivez a zo steuenn o oberenn. N' o deus ket ezhomm mont pell da glask an drama : bemdez e kavont anezhañ e toull an nor.

Unan eus ar re vrudetañ e-touez ar skrivagnerien yaouank a zo S. Yizhar, anavezet dreist-holl evit e zaou romant *Hahurshah Begiv'a* (Ar c'hoadig war ar grec'hienn) ha *Khirbet Hize'eh*, a zo displeget enno o-daou darvoudoù eus brezel ar frankiz. En hini kentañ ez eus istor un nozvezh-emgann evit un drevadenn nevez-savet war ur grec'hienn : en un daolenn hepken e tiskouez an oberour labour ha kalonegezh ur remziad a-bezh.

Stourm ar frankiz a zo ivez testenn oberennoù Yigael Mossinson. Brudet eo hemañ dreist-holl evit e zrama *Ba'aravoth Hanegev* (E gouelec'h an Negev) — a-zivout un emgann etre trevadannerien yuzev hag Ejiptiz. Ar gardarnded a zo, anat eo, testenn bennañ an holl oberennoù nevez — met en un doare ken eeun, en doare tre ma vez toueziet e buhez pemdeziek ar bobl. En danevell *Mi Amar Shehoo Shahor* (Piv a lavar ez eo du) e taolenn Mossinson ar vuhez en ur c'hamp labourerien-douar hag er romant *Haderekh Loyerikho* (Hent Jeriko) e komz eus kudenn an evurusted personel : den-meur ar romant, ar Serjant Green, en deus da zibab etre e gredennoù hag ar vuhez. Dibab a ra mervel : ne oa ket graet evit ar bed a-vremañ.

Ar romant ar muiañ-anavezet en Israhel *Hoo Halakh Besadoth* (Bale a rae a-dreuz parkeier) a zo bet skrivet gant Moshe Shamir, un arzour yaouank hag a zo o klask ur c'hempouez etre an nevez-romantelezh hebreek hag ar vodernelezh europek. Livañ ar ra buhez ar c'hibboutzim ha tonkadur un den na deo na re vat, na re galonek, hag a ro koulskoude, a youl vat, e vuhez evit e vro.

Daou varzh a zellez bezañ meneget e-touez ar re yaouank : Nayim Gori ha Yitzhak Shalev. Gori a zo unan eus barzhed ar brezel : prederiañ a ra kalz war gudennoù ar vuhez hag ar marv, ha kevrinadelour ez eo un tamm mat. Evit Shalev, diskouez a ra, en e *Symphonia Yerushalmit* (Sumfonienn e

Jeruzalem) ur seurt gwellwelerezh melkonius, hag ivez ur wir garantez evit an taolenoù sioul ha buhez didrouz an tremened.

Ar remziad yaouank a zo o paouez kregiñ gant e labour. Den ne oar da belec'h e kaso anezhañ an hent en deus dibabet. Dre vras, avat, e chom feal ouzh plegoù bras al lennegezh hebreek abaoe derou an Azginivelezh.

Unan eus labourioù pouezusañ ar relijion yuzev, e-pad daou vil bloavezh an harlu, a zo bet saveteiñ ar Yuzevien evel kevredigezh hag evel pobl. E buhez ar bobl yuzev ez eo bet ar relijion an nerzh en deus graet dezhi chom bev. Ur bobl hag a oa e pep lec'h un niver-bihanañ, a oa gwasket a bep tu gant sevenadurioù estren galloudus-tre — gresian, roman, buzantek, arabek, germanek, gall, saoznek, h.a. — ur bobl hag a oa, ouzhpenn-se kasaet hag heskinet, penaos he dije gallet en em wareziñ gwelloc'h eget dre zifenoù he relijion ? Ar gourc'hemenoù relijiel a-enep an dimeziñ gant nann-yuzevien, an azezañ ouzh taol, zoken, gant nann-yuzevien, h.a., a oa, en ur mare ma oa ken kreñv all ar santadur relijiel, trawalc'h d' ober d' ar bobl vihan chom hi hec'h-unan e-touez ar pobloù estren, ha bevañ he buhez hec'h-unan.

Samuel Hugo BERGMAN.
e-barzh « Syntheses ».

Dismantroù Kfar Nahoum, e-kichen lenn Tiberiadez

Moger ar C'hunuc'hennoù e Jeruzalem

Tour David e Jeruzalem

Penaos ez adsaver sevenadur ur vro

Sevenadur Israhel en amzer a-vremañ a ziskouez troioù kontrol ha dremmoù disheñvel-kaer. Emañ pobl koshañ ar bed o krouiñ ar Stad ar yaouankañ : en abeg da se, ez eus redoù galloudek a hengoun o tont eus tregont kantved a zo, a ya d' en em gemmesk gant ar c'hoant hag an ezhomm da sevel traoù nevez a grenn, en ur glask war un dro trec'hiñ warno. Ha koulskoude, ar bobl-se, disheñvel-don he zud gant o orin hag o boazioù, a zo unanet start gant un hevelep feiz en ur vision vras da seveniñ. Deuet eus hanter kant kumuniezh disheñvel, o komz yezhoù liesseurt, o tegouezh eus pep korn eus ar pemp douar bras, en em gav pobl Israhel dirak an dever da grouiñ ur vroad nevez. Sann brasañ al labour-se a zo da vezañ kemeret gant ar skolaerion hag ar gelennerion, an dud a ouiziegezh, ar skrivagnerion hag ar arzourion. O roll a zo mirout ar pep gwellañ eus an hengounioù oc'h ober war un dro an tremen etre sevenadur an amzer dremenet hag an amzer da zont.

Ar benveg gwellañ evit trec'hiñ war an disheñvelerioù hag evit startaat an unvanidigezh, eo sistemad skolioù Israhel. Diwar amzervezh ar *Mañdad* he deus resevet Stad Israhel da hêrezh ur rouedad a gelennerzh modern, a oa ennañ liorzhoù bugale, skolioù kentañ-derez hag eil-derez, kelenn-dioù labour-douar, ha skolioù stummañ skolaerion, a dizhe deskiñ drezo holl, war-dro kant mil skoliad pe studier. Met o vezañ m'eo bet daougementet ar boblañs gant donedigezh niverus-bras an enbroerion, eo bet kemmet pep tra, ha ranket ez eus bet strivañ tenn e-pad pell a-raok kaout an tiez, an arrebeuri, ar gelennerion a zo ret evit an 350.000 a vugale a c'houlenn bremañ bezañ degemeret gant skolioù Israhel.

AR C'HELENNEREZH

Unan eus kefridioù kentañ Gouarnamant Israhel a voe diazezañ ar Gelennadurezh ret ha dibae : Lezenn an 12 a viz Gwengolo 1949 a ziviz ar gelennadurezh ret ha dibae evit an holl vugale etre 5 ha 13 vloaz, hep diforc'h a relijion, a ouenn, a reizh-korf, evel evit an dud yaouank etre 14 ha 17 vloaz n'o devefe ket echuet gant o diorroerezh kentañ-derez.

Liorzhoù-bugale

Tost de 70 % eus ar vugale etre 3 ha 6 vloaz a vez o taremprediñ al liorzhoù-bugale. Ar re-mañ a zo a bouez-dreist en buhez ar vro, evit treuzfurmiñ an enbroerion nevez, dre gelenn d' o bugale yezh ar vro ha krouiñ evelse ur remziad nevez unvan. Niver ar vugale o taremprediñ al liorzhoù-bugale a zo bet pevarc'hementet e-pad ar bloavezhioù diwezhañ

	1948/49	1952/53
Bugale	16.695	75.000
Liorzhoù bugale	426	1.900

Skolioù kentañ-derez

Ar skolioù kentañ-derez a zo enno 8 klas (eus 6 da 14 vloaz) dalc'het holl dindan lezenn ar gelennadurezh ret. Skolioù ispisial a zo evit ar vugale diaes pe warlerc'hiet. O roll-studi, heñvel ouzh hini ar skolioù heñvel en Europa pe ar Stadoù Unanet, a zo bet stummet diouzh ezhommoù ar sevenadur hebreek. Roet e vez lañs enno d' ar vuhez a gevredigezh, dre atizañ ar vugale da sevel kenetrezo « Kevredadoù », pe « Kelc'hioù », dre ar sportoù, ar c'hoarioù, al labourioù dorn a zalc'h er skolioù-se ul lec'h a bouez. Setu amañ niver ar vugale o taremprediñ ar skolioù kentañ-derez :

	1948/49	1952/53
Skolidi	71.542	215.000
Skolioù	342	490

Ouzhpenn-se ez eus ar c'hoursioù-nnoz evit ar grennarded etre 14 ha 17 vloaz n' o devefe ket echuet gant o c'helennadurezh kentañ-derez, rediet maz int neuze d' o heuliañ. En abeg da se emañ bremañ ar c'hoursioù-se war gont ar Gouarnamant. 264 a skolioù a seurt-se ez eus bremañ, gant 14.000 skoliad d' ar c'hentelioù-nnoz goude labourat a-hend-all e-pad an devezh.

Kelennadurezh eil-derez

O vezañ n' emañ ket c'hoazh ar Stad e-tailh da gemer war e gont ar Gelennadurezh eil-derez, e vez paeet houmañ gant mizoù skoliadurezh, uhel a-walc'h, war goust ar gerent. Skolioù prevez eo al lodenn vrasañ eus ar skolioù eil-derez. Koulskoude, evit sellout peseurt tu a vefe da wellaat ar gelennadurezh eil-derez ha da zigeriñ anezhi d' ar re yaouank

speredet-mat n' o deus ket o c'herent peadra da baeañ evito, ez eus bet savet ur strollad a-berzh ar Gouarnamant evit studiañ ar gudenn. Yalc'hadoù-studi, gwir eo, a vez dija roet gant ar c'huzulioù-kumun pe ar gouarnamant. Ar skolioù eil-derez o deus pevar bloaz studi da gas d' ar vachelouriezh. Ouzhpenn-se ez eus skolioù labour-douar a heuilh ur roll-studi a eil-derez en ur gelenn war un dro al labour-douar hag ar micherioù stag outañ. Evit al lodenn vrasañ ez int skolioù-lojañ. Setu amañ an niveroù evit ar skolioù eil-derez :

	1948/49	1952/53
Skolidi	6.442	15.000
Skolioù	37	76

Ar skolioù labour-douar e oa e 1953, 39 anezho, gant tost da 6.000 skoliad.

Abaoe diazezidigezh ar Stad nevez eo bet ivez kemeret gant ar Gouarnamant ar skolioù micherioù hag artizanelezh, ez eus enno d' ar c'houlz-mañ, 5.000 skoliad en 48 skol.

Stummidigezh ar gelennerion

Ur gudenn diaes eo n' eus ket a-walc'h a gelennerion doareet-mat. Strivet en deus ar Gouarnamant da greskiñ niver ar skolioù-stummañ hag ar skolachoù evit kelennerion : 25 ez eus bremañ anezho. Un uhel-skol kelennerion a zo bet savet e 1952, dindan evezhierz ar Skol-Veur hebreek ha Ministrerezh an Diorroerezh hag ar Sevenadur.

Kelennadurezh uhel

Setu amañ doare an tri savadur pennañ a zo en Israhel evit gelennadurezh uhel :

Ar Skol-Veur hebreek : daoust m' emañ er-maez eus he ziez lec'hiet war ar Menez Skopus, dindan dalc'h Yordania, e kendalc'h koulskoude ar Skol-Veur gant he labour en tiez da c'hortoz, gant 76 kelenner ha 111 iskelenner o kenteliañ 3.000 studier.

Ar Savadur a Dekniezh (Teknion) eus Haifa, o kelenn da 5.000 studier gant 5 kevrenn disheñvel.

Savadur skiantel Weizmann e Rahovoth, a zo ennañ 65 den a ouiziegezh, da vezañ ur benveg a enklask hag a araokaat skiantel.

Menegomp c'hoazh skolioù all, evel Skol an Arzoù kaer Bezalel, Akademiezh ha skol sonerezh Jeruzalem, skol Gwiraouriezh hag Arboellerezh Tel-Aviv.

Diorroerezh an dud en o oad

A bouez-kaer eo hemañ en ur vro ma teu enni ur bern tud eus an diavaez, ma rankont en em gustumiñ ouzh yezh ar vro. Koursioù ispisial a gelenñerezh buan (anvet Oulpanim) a zo bet diazezet gant ar Burev Yuzev hag an Histadrout (Kevredad hollek al labourerion).

LENNEGEZH

Lennegezh a-vremañ Israhel a zo diwar div vammenn : da gentañ lennegezh hebreek an adc'hinivelezh vroadel en em gave en Europa ar Reter ar c'hreizennoù pennañ anezhi ; hag eus un tu all, ar strivoù a zo bet graet en Israhel gant ar bobl yuzev abaoe penn kentañ an trevadenniñ.

Daoust maz eus c'hoazh an hanter eus ar boblañs, a zo enbroerion nevez-degouezhet ha divarrek da lenn fraez ha plaen an hebreeg, e labour an tiez-embannerezh-levrioù en un doare souezhus : war-dro 800 pe 900 levr a vez moulet bep bloaz, 600 anezho o vezañ oberennoù nevez, hag ar peurrest troidigezhioù diwar yezhoù brasañ ar bed bremañ. Kazetennoù e-leizh a vez embannet ivez en Israhel : 22 gazetenn bemdeziek, 14 anezho en hebreeg, ha tost de 75 embannadur sizhuniek pe divsizhuniek, gant 90 kelc'hkelaouenn pe dastumadenn miziek pe drimiziek.

Ar c'hoariva

Tri strollad c'hoariva a zo en Israhel : Habimah, Ohel hag ar C'hoariva a gambr, hep kontañ ar Matate a ro komediennoù skañv, hag al Li-La-Lo a ziskouez arvestoù stumm Gweladeg. Al lodenn vrasañ eus, ar pezhioù c'hoarivet a zo troidigezhioù eus ar mestroberennoù klasek pe modern. E-pad ar bloavezhioù diwezhañ koulskoude ez eus bet savet gant skrivagnerion ar vro un toullad pezhioù o skeudenniñ ar c'hudennoù hag an doareoù a-vremañ en Israhel, hiniennoù bet degemeret gant kalz a verzh.

Sonerezh

Anat eo dedenn ar bobl en Israhel evit ar sonerezh, da varn diouzh niver an dud a ya da glevout sonadegoù al laz-seniñ Israheliat, strollad a sonourion a renk etrevroadel, a c'hoari dindan renerezh mistri vrudet.

Un niver bras a sonaozourien a striv da stummañ tamm-ha-tamm un doare sonerezh' israheliat, dre kemer harp war sonerezh ar Reter, war sonerezh yuzev al Liderezh, ha war kanaouennoù folklorek Europa ar Reter. C'hoarivet ez eus bet

gant berzh-mat, en diavaez vro, hiniannoù eus o oberennoù.

Ar c'horoll, ha dreist-holl ar c'horoll pobl, awenet gant dañsoù ar Reter, a zo unan eus doareoù pennañ ar vuhez en Israhel. En em ziskouez a ra alies en oberadurioù ar strolladoù yaouankiz, hag er gouelioù bras a zegas kenc'hoarierion eus pevar c'horn ar vro.

An arzoù skeudenniñ

Temz-amzer ha gweledvaoù Israhel o deus merket don oberennoù an arzourion nevez. Arvestoù, tudoù an Israhel yaouank a ya da vezañ danvez an taolenoù, an tresadennoù, ar skultadurioù, an engravadurioù... Skol Bezalel evit an arz hag an artizanelezh e Jeruzalem a zo kreizenn kelennadurezh an arz, evit krouidigezh ur stumm diouzh ar vro. Diskouezadegoù eus oberennoù arzourion ar vro hag arzourion estren a vez graet ivez a goulzadoù reoliek, dreist-holl e-barzh an teir gêr pennañ (Jeruzalem, Tel-Aviv, Haifa).

Amzer a vo ezhomm moarvat a-raok ma c'hello en em zisplegañ da vat en arz hag e lennegezh Israhel stummoù padus hag arouezius. Met spi a zo koulskoude e c'hello kement a strivoù dont a benn da grouiñ war douar ar vro nevez oberennoù bras a sevenadur.

Ar gwellañ doare da chom bev eo bezañ prest da lakaat e vuhez en arvar.

MENACHEM BEGIN.

Notennoù Douaroniezh

Israhel a zo e penn gevred ar Mor Kreiz, war ar strizh douar a zo etre ar mor-se hag ar Mor Ruz.

Bihanoc'h eget Breizh ez eo ar vro : war-dro 21.000 kilometrad-karrez hepken. Hir ha strizh eo, oc'h en em astenn etre ar Mor Kreiz ha traonienn ar Jordan. Ouzhpenn 400 km. a zo eus an norzh d' ar su, met al ledanañ m'eo eo 116 km. e penn norzh an Negev.

War zaou vor e sko ar vro ; tost da 200 km. aod a zo dezhi war ar Mor Kreiz hag ur pennad aod ivez war ar Mor Ruz e bae Akaba. Diouzh tu an douar o deus harzoù ar vro en tu-hont da 1.000 km. hed. En norzh e stok ar vro ouzh al Liban, er biz ouzh Siria, er reter ez eo bevennet gant Bro-Jordan hag er mervent, etre an daou vor, gant an Ejipt.

Torosennek a-walc'h eo ar vro ; al lec'h uhelañ a zo dezhañ 1.208 m. a-us d' ar Mor Kreiz hag an hiñi izelañ 392 m. a-is, war ribl ar Mor Marv.

Temz-amzer. — Kaout seurt traoniannoù kalz izeloc'h eget live ar mor a ziskouez anat ne deo ket puilh ar glaveier e pep lec'h. E gwir e tenn amzer ar vro da hini ar broioù kreiz-douarek diouzh tu ar mor ; hini ar Jordan a zo dezhañ neuzioù trovanel tra ma'z eo un dezerzh gwirion an hanter vat eus ar vro (an Negev).

Ne gouezh ar glaveier nemet e-pad ar goañv ha kemm bras a vez eus an eil bloavezh d' egile. E penn an norzh ha war ar menezioù eo e kouezh ar muiañ glav ; e menezioù Galile e vez ur metrad dour an eil bloavezh dre egile, da lavaret eo kement hag e menezioù Breizh-Izel, etre 500 ha 600 m/m war arvor ar Mor Kreiz (etre 600 hag 800 en arvor Breizh, met ingalet kalz gwelloc'h en hor bro). Nebeutoc'h eget 200 m/m, hag int en un doare direizh meurbet, a gouezh en Negev.

Doureier. — Er vro diwezhañ-mañ n' eus ket a stêrioù da badout, anat eo, hag ez eont da hesk goude bezañ bet redet ur pennad. Stêr vrudetañ Israhel eo ar Jordan ; hi kennebeut ne dizh ket ar mor ha mont a ra d' en em goll er Mor Marv. War 252 kilometrad red ar stêr ez eus 118 en Israhel. Treuziñ a ra lenn Houleh, mor Galile (165 km²) ha diskenn d' ar Mor Marv, dezhañ 1.050 km² en holl.

Gwiskad glasvezh. — Digoadet-kaer eo bet ar vro koulz

hag an holl vroioù all en-dro d'ar Mor Kreiz. E lodennoù bras eus ar vro ez eus, anat eo, doareoù stepenn ha dezerzh.

Mineraloù. — Holenoù a bep seurt, gant kali ha brom, a vez tennet eus ribloù ar Mor Marv. Fosfatoù, pri gwenn ha traezh mat da ober gwer a vez kavet en Negev. En Negev ivez e kaver kouevr, houarn ha manganes, met ne ouzer ket c'hoazh hag-eñ e vo gellet o mengleuziañ gant gounid.

RANNOU AR VRO

Teir rann eus ar c'huzh-heol d'ar reter :

- an arvor,
- an uhelennoù kreiz,
- kleuzenn ar Jordan hag an Araba.

An arvor. — Etre Tir ha Gaza ez eo eeun-kaer an aod nemet ar bae m'emañ porzh bras Haifa. Drek ul linennad tuniennoù traezh e kaver ur gompezenn dezhi 6 da 32 km. ledander, o vont war zigeriñ eus an norzh d'ar su.

An douar a zo mat : grozol mesket gant pri pe liñvaj ; glaveier a-walc'h a vez evit reiñ tu d'ar plant da greskiñ met ken nevez 'zo e chome an doureier da sac'hañ ha da boulladañ e geunioù bras.

Lodenn vevañ ar vro eo an arvor hag eno emañ ar c'hêrioù brasañ : Tel Aviv, Haifa.

Ar c'hounidegezh pennañ eo hini an agrumoù : orañjez ha dreist-holl « grape-fruit ».

An uhelennoù kreiz. — *Menezioù Galile* a zo torgennoù maen-raz ha bazalt. Labouret e vez an traoniennoù hag ar c'hompezennoù uhel hag ed eo dreist-holl eo e c'hounezet en izelvro tra ma kaver kentoc'h gwez frouezh war an douaroù uhel. O koadañ ar menezioù emeur da vat.

Nazared ha Safed eo ar c'hêrioù pennañ.

Izelenn Jezreel (Ezdrelon, Emek) a zo un dracnienn a gas a-dreuz eus an arvor da stankenn ar Jordan, o rannañ menezioù Galile eus re ar Samari hag ar Jude. Douaroù ponner a gaver en izelenn-se ha goude bezañ bet dizouret ez int deuet da vezañ e-touez re wellañ ar vro.

Darn hepken eus *menezioù Samari ha Jude* a zo en Israhel. Nebeut a zour a gaver er vro-se ha krignerezh ar glaveier bil a ra kalz reuz. Klask a reer dont a-benn da lakaat koad da greskiñ evit harz ouzh ar walenn-se.

Jeruzalem eo ar gêr vras.

An Negev. — Tost da vat an hanter eus ar vro a zo anezhañ un dezerzh gwirion. E penn an norzh an Negev,

douar mat ennañ e teuer koulskoude a-benn da c'hounid ed. Sklaer eo ne deo ket ken poblet an Negev ha rannoù all Israhel.

Menegomp kêrioù Beersheba hag Eilath, houmañ war bleg-mor Akaba.

Traonienn ar Jordan hag an Araba. — Bro-Houleh, en norzh, a zo douret mat daoust ma 'z eus geunioù ez eur krog bremañ d' o disec'hañ. Etre lenn Houleh ha mor Galile e tiskenn ar Jordan eus 288 m. en ur ober peder lev. Peadra eta da dennañ nerzh eus kas an dour.

Dre ma tostaer ouzh ar Mor Marv ez a ar vro war baouraat rak gwastet eo an douar gant an holen. En tu-hont d' ar Mor Marv e kendalc'h an draonienn gant ar « Wadi Araba » e-keñver dezerzh an Negev.

Krouet ha savet e vez ur yezh gant ur bobl ; hag, evel ma vez intret ar c'hrouadur gant spered ar c'hrouer pe, hervez an dro-lavar hasidek, evel ma vev er c'hrouadur spered ar c'hrouer, ar pezh a ra esparded ar spered broadel, a zo bet krouet gantañ ar yezh, a vez dre-ret adkavet er yezh-se. Setu perak ez eo anat deomp n' eus tra gwelloc'h eget implij ar yezh vroadel evit tostaat ouzh ar spered broadel.

AHAD-HAAM.
« Er c'hroazhent »

DAMSELL WAR ISTOR ISRAHEL

gant Ruth WOLF

1882-1917 : Maread kentañ an trevadennerezh sionat. Diazezoù kentañ ur gevredigezh vroadel harpet war trevadennoù-labour-douar labourer ha difennet gant an enbroidi o-unan. Lusk roet d' ar sevenadur hebreek.

1881 hag ar bloavezhioù war-lerc'h : An hirnezh bet a-viskoazh e kalonoù ar Yuzevien da zistreiñ da Vro-Balestina oc'h en em ziskouez en amzer-mañ dre ar c'hevredigezhioù a glask broudañ an dud da sevel trevadennoù-labour-douar ha da adsevel Kreizenn sevenadurel ar Yuzeviezh e Palestina. An hirnezh-se a zo penn-kaoz d'an enbroadeg kentañ a Yuzevien o tont eus Europa ar Reter (1882-1903) ; an enbroerien nevez daoust da zifenoù ar Gouarnamant a sav un toullad kêriadenoù. An diazezennoù-se a zo harpet gant ar Baron Rotschild ha Kevredad an Trevadennerezh Yuzeviat (I.C.A.) savet gantañ ivez. An hebreeg oc'h advevañ evel yezh vev.

Etretant an Emsav Sionat a gresk e dachenn hag e vennadoù.

1897 : Kentañ kendalc'h Sionat bodet war c'halv Teodor Herzl ; savet eo ar Burev-Meur Sionat evit ar Bed-Holl ha degemeret program Basel (Bâle) : « Pal an Emsav Sionat eo krouiñ e Palestina evit ar bobl yuzev ur Vro gwarezet gant ar Reizh Etrevroadel ».

1903 : Ar Burev-Meur a ziviz kregiñ gant labourioù efedus. (Kef Broadel ar Yuzevien savet e 1901, evit pourchas daouaroù d'an drevadennerien, a ra e brenadennoù kentañ e 1908. Ar Burev Palestinat a reno labourioù an drevadennerien.)

1903-1914 : Enbroadeg lenneien a zeu da vezañ labourerien hag a ziazez an emsav a vicherouriezh hag a emzifenn ; krouiñ a reont ar gentañ Kêriadenn Voutin.

1910 : Tel Aviv a zo savet war tuchenoù traezh. Ar Burev-Meur a gemer en e garg kenreizhadur ar skolioù gant an Hebreeg evel yezh ar studioù.

1914 : Kumuniezh ar Yuzevien a gont war-dro 85.000 a dud war ur boblañs a zo enni 700.000.

1914-1917 : Ar Brezel Bras a zegas naonegezh. Kalz a Yuzevien forbannet. ar Gumuniezh a zo koazhet eus an drederenn.

1917-1920 : 1917 ; Dre Ziskleriadur Balfour e c'hrata Gouarnamant Breizh-Veur sevel ur Vro Yuzev e Palestina.

1917-1920 Gouarnamant-arme 1917. Allenby oc'h antren e Jeruzalem. Batailhonoù yuzev savet en Palestina hag e lec'h all a servij en e arme.

1919 : Enbroadeg an difraosterien a adkrog.

1920 : Kuzul-Meur an Armeoù-Unanet a zegemer Diskleriadur Balfour hag a fizi ar Mañdad e Breizh-Veur. Meles-trevezh sivil.

1920 : Ar Gumuniezh yuzevat adaozet gant ur C'huzul Broadel er penn. Krouidigezh Kevredad-Meur al Labour. Broadelouriezh nevez-c'hanet an Arabed a zo enep ar Mañdad war zigarez e vefe enep Emglev Weizmann-Faisal sinet d' an 3 Genver 1919. Taolioù-dispac'h e Jeruzalem. Ar penn-dispac'her Amin Al Husseini digastizet hag anvet Mufti Jeruzalem.

1921 : Taolioù-dispac'h e Jaffa. Goude m' eo argaset Faisal eus Siria, e sav e vreur Abdullah kreizennoù-arme e Transjordanian da adgonit Siria. Reiñ a reer dezhañ Emirelezh Transjordanian hag a zo a-ziavaez eus ar rannvro merket e Diskleriadur Balfour. Kregiñ a reer da c'honit geunioù Traonienn Jezreel, kentañ rannvro lec'h ma 'z eus bet un diazevadenn ledan a Yuzevien.

1922 : Levr-Gwenn Churchill a strisha ster diskleriadur Balfour. Lezenn an Enbroerezh a ziviz ma vezo an enbroerezh diouzh galloud arboellerezhel ar vro, e-giz ma vo merket gant ar Gouarnamant.

1923 : Ar Mañdad krouet hervez Diskleriadur Balfour a zo gwiriekat gant Kevredigezh ar Broadoù a ro ivez ur reizhadur ispisial d' an « Burev Yuzeviat evit Palestina ».

1924-1925 : Un taolad-enbroerien eus renkadoù-etre ar gevredigezh o tegouezhout eur ar Pologn, kement-se a ro lañs d' ar micherioù bihan ha da c'honidigezh an agrum.

1925 : Krouidigezh ar Skol-Veur Hebrek.

1929 : Ledanaet eo tachenn-labour an Ajañs Yuzev da zegemerout Nann-Sioniz. Taolioù-dispac'h a-berzh Arabed. Distrujidigezh kumuniezh yuzev Hebron.

1932 : Savidigezh Emek Hefer (e plaenenn ar arvor, er rannvro reuziet gant ar malaria).

1933-1938 : War greskiñ ez a an enbroerezh dreist-holl gant tud o vont eus Bro-Alamagn ha Bro-Bologn ; krouidigezh trevadennoù evit ar renkadoù-etre, uzinoù hag ijinezhoù.

1936-1939 : Ar C'huzul-Meur Arabiat, nevez savet ha renet gant ar Mufti a laka trouz da sevel enep ar Yuzevien da gentañ, diwezhatoc'h enep ar Gouarnamant, kement ha ken bihan ma laka spont dre-holl e-touez ar Yuzevien. An Emzifenn Yuzev a gresk evel-just. Derc'hel a ra al labour-trevadenniñ da vont war-raok.

1937 : Ar Gomision Roueel (Peal) a ro ali da lodenniñ ar Vro. Tec'hel a ra ar Mufti.

1938 : Ar Gomision karget da beurenkañ an traoù munut a zispenn Raktres ar Rannidigezh ; ar Rannañ distaolet gant Gouarnamant Breizh-Veur.

1939 : Koñfereñs an Daol-Grenn e Londrez gant an Ajañs Yuzev, Arabed Palestina hag ar Stadoù arab. Ar C'hinnigoù n'hellont ket bezañ degemeret gant ar Yuzevien ha nac'het ez int ivez gant an Arabed, 17-5-39, Levr-Gwenn Mac Donald a zegemenn c'hoant Gouarnamant Breizh-Veur da echuiñ ar Mañdad ha da grouiñ ur Stad Palestinat Digabestr dindan 10 vloaz. Er c'heit-se e promet ar Gouarnamant lezel an dorn da vont tamm-ha-tamm gant an Arabed hag ar Yuzevien diouzh niver ar boblañs. War-hed pemp bloavezh e rankje en em astenn an enbroadeg hag an niver-muiañ eus an enbroerien e dibenn ar pempvet bloavezh ne zleje ket tremen 75.000 a dud nemet e plijfe d'an Arabed traoù all. Komision peurzalc'hus Mañdadoù ar S.D.N. a gondaon al Levr Gwenn evel un dra kontrol da lezenn ar Mañdad. Neuze e krog an enbroerezh enep-lezenn.

1940 : Reoliadur treuspetc'hennerezh an douaroù a strisha pe a nac'h an droed da werzhañ douaroù d'ar Yuzevien e 95 % eus ar vro.

1939-1945 : Brezel. 25.000 Yuzev eus Palestina oc'h emouestlañ en armeou Breizh-Veur. 1944 : Krouidigezh ar Vrigadenn Yuzev. An ijinerezh etre daouarn ar Yuzevien a zo adaozet en doare da labourat evit ar brezel. An Arabed a chom neptu pe a dro a-enep. (Ar Mufti emellet e dispac'h an Irak a gav repu e Berlin.)

1942 : An Emsav Sionat a c'houlenn ma vo savet ur Stad Yuzevat e Palestina.

1945 : Kevredad ar Broioù Arab a zigor boikoterezh enep madoù ar Yuzevien. Ur wech anavezet gwall-reuz Yuzevien Europa e c'houlenn ar Prezidant Truman repu evit 100.000 a dud e Palestina. Gouarnamant Breizh-Veur a zegemenn ez eo krouet ar Gomision Angl-Amerikan, ha da c'hortoz e ro aotre da 1.500 a Yuzevien da enbroañ bep miz. War dreñkaat ez a an darempredoù etre ar Burev Yuzeviat hag ar Gouarnamant.

1946 : An Gomision Angl-Amerikan a ro ali da zegemerout 100.000 a repuidi. Breizh-Veur avat a nac'h seveniñ an erbedadur-se. An Enbroerezh enep-lezenn a gendalc'h ; darn eus an enbroerien a zo dastumet en Enezenn Kipr. An eneberezh a ya war washaat, renerien an Ajañs Yuzev a zo toull-bac'het. Raktres Morrison ha Grady a-du gant ur Stad Kevredel gant ur rannvro vihan evit ar Yuzevien a zo distaolet gant an div gostezenn. Trevadennerien evit ar wech kentañ er Negev.

1947 : Al lestr « Exodus » a zo rediet gant ar Gouarnamant da gas an enbroerien en-dro d'an Alamagn. Breizh-Veur a gas kudenn Palestina dirak an U.N.O. Komite ispisial ar Broadoù Unanet evit Palestina (UNSCOP) a erbed lodenniñ ar vro. 29 Du 1947, ar rannañ degemeret gant Bodadeg-Veur ar Broadoù Unanet. 30 Du 1947, e krog an taolioù-strap gant an Arabed.

1948 : Nebeutoc'h-nebeutañ a surentez evit an dud er vro dre m'en em sil ar volonterien arab ha ma koazh beli ar Gouarnamant.

War ali o renerien, e kuita an Arabed ar vro evit amzer ar brezel. Breizh-Veur, hag a oa fiziet enni ar Mañdad, a nac'h seveniñ ar rannadur. Bro-Balestina a zo argaset eus Strollad-Sterling. 1añ Meurzh, Ar C'huzul Broadel Yuzev hag ar Melestrerezh Broadel Yuzevat a zo savet ; 14 Mae, diskleriadur krouidigezh Stad Israhel. Ar Broioù arab goude en em glevout a zigor ar brezel enep Israhel.

« Deiz ha noz e vezomp war evezh » (Nehemia).
Skritell-embann evit arme Israel

Arme nevez Israel

Ace ne ca, lanter-kant vloaz zo, nemet traezh. — Tel Aviv

Pemp bloavezh eus istor Israhel e-keñver arboellerezh

Diaes-tre e vije a dra sur, ober un adtremen ha dougen ur varnedigezh reizh war istor ar stourm fromus kaset en-dro gant Bro-Israhel war dachenn an Arboellerezh, e-doug ar pemp bloavezh a heulias he dieubidigezh, hep merkañ da gentañ-eeun e oa bras-euzhus al labour a sammas ar Vro a youl-gaer war he chouk. Ar c'hoant da gas da benn, en ur par ken berr ha ma 'z eo pemp bloavezh, ul labour hag a vije bet ezhomm degadoù a vloavezhioù evit gwir, da vezañ kaset da vat, a c'houlenne digant Israhel poanial ha strivañ spontus ; hag ar pezh a zo bet sevenet buan-ha-buan war dachenn an Arboellerezh, a zo bet sevenet diwar goust poanioù ha sakrifisoù e-leizh.

Gant-se, un daolenn diskoñfortus-tre eus al labour-se koulz hag un daolenn re vrav, na ziskouezjent ket en un doare leal stad wirion an traoù.

Un daolenn voemus ez eo e gwirionez ha warni traoù a-du ha traoù a-enep : araokadennoù gorrekaet gant c'hwitadennoù ; gwellaennoù kalonekaus ha kolloù diskalonekaus. Ar diaesterioù kavet war an hent, sioù ar raktresoù hag ar stummoù divat d' o seveniñ, a zo traoù barrek d' ober d' an dud fallgaloniñ, pa soñjer er pal a zo da dizhout hag a venner tizhout a-grenn ; met ma roer d' ar gwellaennoù gonezet war-bouez strivoù bras o gwir dalvoudegezh, ez eus peadra da galonekaat o welout an hent a zo bet graet abaoe ma 'z eur krog gant al labour.

A-benn pouezañ ervat ar gwellaennoù degaset evel-se en Arboellerezh, e renker en em harpañ war ar fedoù evel n' emaint, fedoù-natur pe fedoù-arboellerezh, fedoù o sellout ouzh kement kevrenn a zo er vuhez arboellerezhel.

*
**

ENBROEREZH HA POBLANS

En ur ober pemp bloaz, ez eus bet tost da 700.000 a dud muioc'h o tonet d' en em ziazezañ e Palestina eget na oa bet e korf 70 vloaz. Dre-se ez eo kresket ar boblañs eus 120 %, ar pezh en deus kaset an niver eus holl boblañs ar vro da 1.626.000 (1).

(1) 15/5/1948 — 31/12/1952 = 708.391 a enbroerien,
15/5/1948 — 31/12/1948 = 101.825 a enbroerien.

Gorrek hag a-sil-kaer e teu an enbroerien da gemerout o lec'h e buhez arboellerezhel ar Vro. Talvezout a ra ar boan eveshaat ouzh ar stumm m'eo ingalet ar boblañs nevez-se, hervez o c'hargioù hag o micherioù : tost da 100.000 a zo bet kemeret gant al Labour-Douar ; hag evel-se ez eo aet niver an dud implijet war-dro ar C'honidegezh-Douar war greskiñ, neket hepken keñver-ouzh-keñver gant ar peurrest eus ar boblañs, met kalz buanoc'h zöken. Kavet ez eus bet tu a-benn bremañ da dreiñ buanoc'h e gonideien-douar hag e micherourien an enbroerien nevez-se ha na oant ket kustum nemeur d'ober labour-korf. Daoust da se, koulskoude, ez eus c'hoazh tost da 200.000 eus an enbroerien-se er c'hampoù-tremen, hag evit bremañ n'o deus d'en em lojañ netra ken nemet lochennoù-koad, pe lochennoù-follennoù-houarn pe deltennoù. Ul lodenn vat anezho n'o deus ket c'hoazh kemeret o lec'h e buhez arboellerezhel ar vro ; hag implijet e vezont d'ober labourioù ha na roont ket tu dezho da genlabourat gant o holl nerzh da zigabestrañ ar Vro e-keñver arboellerezh.

Strivoù bras a reer bremañ evit ober d'ar Geodediz nevez-se a Israhel en em doueziañ a-grenn gant ar re-all war dachenn ar vuhez kevredigezhel hag arboellerezhel.

*
**

GONIDEGEZH-DOUAR

Ur gudenn eus ar pouezusañ ez eo eostadoù an douar, en ur vro hag a zle dispign etre 60 ha 70 milion a zolaroù bep bloaz evit degas boued eus an estrañjour ha na zeu ket a-benn da grouiñ nemet an hanter eus ar pezh he deus ezhomme evel bevañs.

Kalonekaus ha konfortus-tre ez eo ar gwellaennoù degaset el Labour-Douar war an tu-se, evel m'hen diskouez ar sifroù amañ war-lerc'h :

	1948/49	1951/52
	dounam	dounam
Gorread an Douar Labouret ..	1.650.000	3.470.000
Gorread an douaroù दौरaet .	290.000	510.000
Niver ar c'hêriadennoù labourerien-douar	300	640
	1949	1951
	Kwe	Kwe
Nerzh-tredan uzet en दौरaerezh	65.468.000	112.938.000
	Gwengolo 48	Meurzh 52
Traktourien	681	3.090

Brasjediñ a reer ez eo kresk Eostadoù an douar, e-keñver pouez ha ment, diouzh kresk ar boblañs hec'h-unan.

Koulskoude, unan eus pennañ kevrennoù ar C'honidegezh-Douar : — ar frouezh agrum — a zo aet war ziskar ; kouezhet ez eo gorread an douaroù implijet evit ar gwez-frouezh-se, eus 50 %. Strivoù bras a zo bet graet avat e-doug an daou vloaz tremenet, evit adlakaat a-ratre ar parkadoù-gwez-orañjez hag evit adplantañ re-all ; ha spi a zo e vo gallet, en ur ober un nebeut bloavezhioù, adlakaat e stad vat, an tachennoù frouezh-agrum aet da fall.

Evit bremañ c'hoazh ez eo diazezet evit ul lodenn vat an eostadoù liesseurt war an dispignoù en arc'hant estren a renker ober evit enbroañ danvezioù-tan, boued-chatal, temzioù ha mekanikoù. Diwall a reer avat da re-greskiñ niver ar mekanikoù, klask a reer reiñ lañs d'an oberiañ temzioù-strilhouriezh er vro, ha pourchas boued-loened war al lec'h : un dra vat ez eo kement-se holl ha war an tu-se e vezo ret gwaskañ da bellaat pep sujedigezh ha kempouezañ an eskemmoù-kenwerzh.

Bepred e renk ar vro enbroañ c'hoazh 50 % pe war-dro eus ar pezh he deus ezhomm 'vel bevañs hag er c'heñver-se ez eus plas frank da eostadoù al Labour-Douar da greskiñ.

IJINEREZH

N' eas ket an Ijinerezh ken buan war-raok hag ar C'honidegezh-Douar. Ar merk nemetañ o tiskouez dre vras ar c'hresk eus an ijinerezh ez eo an implij eus an tredan evit labourioù an ijinerezh : eus 97.000.000 Kwe, e 1949, ez eo aet an implij-se da 165.000.000 Kwe, e 1952 (Jedet ez eo bet ar sifr-mañ hervez ar statistikoù embannet evit an 8 miz kentañ eus ar bloaz 1952). Kement-se a ziskouez ur c'hresk eus ouzhpenn 60 % e korf pevar bloavezh, ar pezh a zo un tamm brav drezañ e-unan, met a zo pell diouzh bezañ trawalc'h, hervez ar c'hresk eus ar boblañs.

Gwellaennoù a bouez bras a zo bet graet, evit pezh a sell liesseurtaat an traezoù oberiet, krouiñ kevrennoù-ijinerezh nevez ha sevel labouradegoù liesdoare. Amañ ez eo mat menegiñ an araokadennoù arouezius graet en ijinerezh stril-houriezhel ha dreist-holl en oberiañ superfosfatoù, trenkenn sulfurek ; savet ez eus bet ivez un uzin-amoniak ha roet lañs d' al labouradegoù a ra tuellinier, rodoù-kaoutchouk, pe a bled gant ar gwerarezh hag all... Ar c'honidegezh eus ar mengleuzioù en Negev, dreist-holl ar mengleuzioù fosfat ha kouevr,

koulz hag an addigorigegezh eus an uzinoù-potas war ribl ar Mor Marv, a zo araokadennoù hag a zo krog da zougen frouezh.

Un dilañs bras-tre koulskoude a zo da vezañ adtapet, peurgetket an dilañs war dachenn an ijinerezhioù a ra traoù da gas d'an estrañjour ; ha neuze ez eus un dra ivez hag a ra gaou ouzh an ijinerezh : dister-a-walc'h ez eo ar c'hresk a dalvoudegezh roet gant ijinerezh ar vro-mañ d'an danvezioù diaoz prenet en estrañjour...

Rekis-groñs ez eo reiñ ton da ijinerezhioù pouezusoc'h, dre dennañ ampled eus pinvidigezhioù ha galloudezhioù naturel ar vro ; ha gallout a reer dija merzout ar gwellaennoù degaset war an tu-se gant ar strivadennoù graet nevez 'zo.

*
**

AR SAVEREZH-TIEZ

O vezañ m'emaomp en ur vro lec'h ma tired enbroerien a vil-vern d'en em ziazezañ, emañ brasted al labourioù war dachenn ar saverezh-tiez kalz en tu-hont d'ar muzul a zlefent kaout e buhez arboellerezhel ar vro a-bezh... Met ret-mat e oa pourchas lojeiz ha tiez d'an drevadennerien nevez, sevel labouradegoù ha tiez-feurm... C'hoant a oa da skignañ dre ar vro a-bezh an danvez-poblañ, da bourchas danvez-gonideien d'al Labour-Douar ha da lakaat ar mengleuzioù dindan c'honit ; met a-benn kas ar mennad-se da benn e oa ret da gentañ kaout tiez ha lojeiz er c'hreizennoù-poblañ hag er c'hreizennoù-labour ; rak diaes-tre ez eo evel just, reiñ ur garg efedus er vuhez arboellerezhel, da dud hag a zo o vevañ e lojeiz dibad pe e kampoù-tremen... Arabat eta bezañ souezhet ma 'z eo aet an hanter eus ar plasadurioù-arc'hant e-pad ar maread-se da sevel tiez.

An daolenn-mañ a ziskouezo al labour graet war dachenn ar saverezh-tiez, e-kerzh ar pemp bloavezh tremenet (e metradoù karrez) :

	1/12/1951	1/9/1952
Tiez-annez	1.946.900	1.226.966
Kreizennoù-lojañ	4.781	1.750
Savadurioù-kenwerzh	44.960	39.102
Savadurioù-ijinerezh	121.700	124.520
Savadurioù broat	19.221	21.704
	<hr/>	<hr/>
war an dro	2.136.900	1.413.412

Tost da 450.000 eus an enbroerien a zo lojet e tiez padus. Ar savidigezh eus al labouradegoù a ziskouez ar pleg a zo da reiñ ar renk-kentañ, d' an tiez a servijo da greskiñ nerzh-oberiañ ar vro.

Ur bern micherourien, ur bern arc'hant hag ur bern dafarou a zo bet implijet er saverezh-tiez, ha dre-se n' eus ket bet tu d' o implijañ evit kevrennoù pouezusañ an oberiañ. Ur reizhadur votet nevez 'zo a-du gant an ijinerezhioù-diazez en deus kresket labourioù ar saverezh-tiez dreist-holl e rannvroioù al Labour-Douar.

**

ENGUESTLADURIOU ARC'HANT

An emdouseiañ eus an enbroerien nevez gant tud ar vro, koulz hag ar c'hresk eus an oberiañ hag eus al leveoù broadel, a zo evit ul lodenn vat, diouzh al lañs a vez roet da c'halloud-krouiñ ar vro, dre an engouestladurioù-arc'hant a zalc'h ar gouarnamant d' ober. Bras-kenañ ez eo bet an engouestladurioù-arc'hant nevez abaoe 1949 (rak e 1948 evit gwir e oa kreizennet an holl strivoù en-dro d' al labourioù-brezel evit an Dieubidigezh).

Ar sifroù amañ war-lerc'h, eus an engouestladurioù adal ar bloaz 1949 betek ar bloaz 1951 a ziskouez dre vras ha dre ar munud evit petra eo bet engouestlet an arc'hant.

Engouestladurioù-arc'hant

(E milionoù a lurioù israhelat,

hervez an dalvoudegezh anezho bremañ)

	1949	1950	1951
Labour-Douar	17	34	26,2
Ijinerezh	11,5	17,1	28,5
Saverezh-tiez	32,6	56,4	87,6
Labourioù broat	4,5	14	16,4
Treuzdougadurezh ha darem- prederzh	6,7	14,2	
A bep seurt	2,7	4,8	5
	75,0	140,5	175
war an dro			

Evito da vezañ bras-meurbet e-keñver holl dachenn an arboellerezh israhelat ez eo bihan koulskoude an engouestladurioù-arc'hant-se, ma varner an traoù diouzh kresk ar boblañs. Ha ma seller ouzh an implij anezho e renker anzav penaos, ma vije bet implijet ul lodenn vrasoc'h anezho war-dro an Ijinerezh hag al Labour-Douar, e vije bet kaset pelloc'h ar Vro war hent an Dieubidigezh Arboellerezhel.

Statistikoù an engouestladurioù evit ar bloaz 1952 ne dint ket prest c'hoazh ; met lec'h a zo da grediñ — hervez testenioù 'zo — e savo ar gont anezho tost da vat evel e 1951. Dre-se an niver klok eus an engouestladurioù etre 1949 ha 1952 a savje da 565 milionoù a lurioù pe war-dro.

Ur lodenn vat eus an engouestladurioù war-dro ar C'honidegezh-douar hag an Ijinerezh n'o deus ket gallet c'hoazh teurel frouezh, rak an embregerezhioù a Labourerezh-Douar hag a Ijinerezh na vezont^e stad da zougen frouezh nemet tri bloaz bennak goude ma vezont bet savet.

*
**

ROLLOU AN ARC'HANTEREZH BROADEL

Al labour bras spontus evit hevelekaat an enbroerien ha reiñ lusk, er stumm ma 'z eus bet graet, d'ar saverezh-tiez, gant ar vividigezh eus trevadennerion ha ne dint ket c'hoazh peurevret e buhez arboellerezhel ar vro, o deus bet goulennet ma vije deuet ar Gouarnamant da reiñ sikour gant e arc'hant.

Ar sifroù amañ war-lerc'h eus Rolloù an Arc'hanterezh Broadel e-pad ar pemp bloavezh kentañ goude an Dieubidigezh, a ziskouez brasted an dispignoù-se.

Rolloù an arc'hanterezh eus Gouarnamant Israhel

(E milionoù a lurioù Israhelat)

Bloavezh	Arc'hantroll Ordinal	Arc'hantroll an Araokaat
1948/49	17.000.000	
1949/50	42.400.000	49.000.000
1950/51	63.600.000	65.000.000
1951/52	113.600.000	85.000.000
1952/53	168.500.000	115.000.000
	405.100.000	314.000.000

Tennañ a ra ar Gouarnamant al leveou a zo ezhomm evit an arc'hantrolloù-se eus an truaжоù eeun hag eus an taosoù war an traoù — gant ul lodenn brasoc'h-brasañ evit an truaжоù eeun — eus an amprestadegoù broadel, eus an embannidigezh eus Bilhedennoù an Teñzor ha Bilhedennoù diwar ar Glad, eus an arc'hant roet en eskemm eus ar Sikourioù « Grant-in-Aid », eus amprestadegoù an Dieubidigezh hag eus amprestadegoù all...

Ar pezh a zo da verkañ er arc'hantrolloù-se ez eo al lodenn bras-direizh eus Dispignoù ar Gouarnamant evit gwellaat stad arboellerezhel ar vro. Adalek ar penn kentañ e veze

pourchaset arc'hant an Dispignoù ordinal gant arc'hant an trujou ; hag evit an Dispignoù all da wellaat buhez ar vro e veze pourchaset an arc'hant a oa ezhomm, darn gant an embannidigezh eus Bilhedennoù an Teñzor hag eus Bilhedennoù diwar ar Glad, hag ivez gant amprestadegoù. Met er stumm-se ez eas dle ar gouarnamant war greskiñ, ken en em gavas re a arc'hant-paper e-touez an dud, kalz muioc'h eget na oa traoù da breñañ. Efed fall a reas ar re-voneizadur-se war briz an traoù oberiet, war ar paeamantoù ha war an amprestadegoù-arc'hant digant ar broioù estren.

Met an arc'hantañ dre c'hwezhadur an arc'hant-paper a baouezas a-grenn e dibenn miz Here 1951 ; hag ur rummad reizhadurioù war draoù an Arboellerezh hag an Arc'hanterezh a voe lakaet da dalvezout e miz C'hwevrer 1952, da stourm ouzh ar c'hwezhadur-se ha aesaat ar c'hoazhadur eus an arc'hant-paper. Ar politikerezh arboellerezhel nevez, a zeuas a-benn da herzel ouzh ar c'hwezhadur-se ha da adlakaat Arboellerezh Bro-Israhel e penn un hent suroc'h ha dirisklusoc'h.

KLOZADUR

Dispar ez eo hep mar ebet, ar pezh a zo bet sevenet gant Bro-Israhel war dachenn an Arboellerezh ha kaer-souezhus ar gwellaennoù hag an araokadennoù graet er c'heñver-se ; met al labour d' ober evit divazhyevañ Arboellerezh ar Vro n' eo ket echu na tost, hag evit hen kas da benn e vo dav da Bobl Israhel ober strivadoù ha sakrifisoù eus ar brasañ, ha kaout youl start ha dalc'husted.

Hor pobl a oa o vevañ e Jeruzalem pa ne oa
London nemet un tachad raoskl.

Weizmann da v-Balfour,
e 1906.

Histadrout

“Kevredigezh Labourerien Israhel”

hervez NATHAN BAR-YAACOV

« Ur bobl hag a zo bet troc'het a-grenn diouzh an natur, a zo bet dalc'het e-pad mil bloavezh en diabarzh eus mogerioù ar getto, a zo bet en em voazet diouzh kement stumm buhez a zo, nemet ar stumm naturel — da lavarout eo al labour emskiantek pourvezer a vuhez — ur seurt bobl ne zeuio morse da vezañ bev, da vezañ hi hec'h-unan e gwirionez, da vezañ oberiant hag efedus, nemet e stennfe kement nerzh a zo en he youl evit tizhout ar pal. Al labour n'eo ket hepken ar pezh a lak un den e darempred gant an douar, a ziazez e wir war an douar ; al labour a zo ivez ar menoz-nerzh a zo ezhomm dioutañ evit sevel ur sevenadur broadel. » Kement-se a oa skrivet 40 vloaz a zo gant A. D. Gordon, unan eus krouerien emsav al labourerien sionat : kement-se a zo c'hoazh, e berr gomzoù, ar pezh a ra, hiziv an deiz, uhelvennad an emsav.

Evit kompren, avat, petra eo Kevredigezh Labourerien Israhel ez eo ret gouzout penaos e oa an traoù gant ar Yuzevien e Palestina pa 'z eo bet savet ar Gevredigezh e 1920. D'ar mare-se e oa war-dro 60.000 Yuzev o chom er vro, e-touez un hanter-vilion Arabed. Lod eus ar Yuzevien-se a oa deut eno dindan levezon meizourien evel A. D. Gordon, hag ivez dre ma oant heskinet en Diaspora. Diazezet o doa ar mereurioù boutin kentañ ha krouet ur Gevredigezh al Labourerien diwar ar maez. O ger-stur a oa bevañ diwar al labour-dorn hag en em skoazellañ. Int a gomprenas diouzhtu e vefe ezhomm eus ur Gevredigezh al Labourerien, met daleet e voe ar menoz da zont da wir gant ar Brezel Bed Kentañ ; nebeut goude avat, e 1920, e oa krouet Kevredigezh Yuzev al Labour, pe Histadrout, gant 4.500 ezel.

E-barzh an diskleriadur kentañ embannet gant ar gevredigezh e oa skrivet kement-mañ : « An Histadrout a gav ez eo e zlead krouiñ ur stumm nevez a labourerien yuzev ha teurel evezh, a-feur ma kresko an drevadennerezh e Palestina, m' o devo al labourerien al lec'h a zo dleet dezho. An Histadrout a stroll an holl dud hag a vev diwar o labour, ha n'eo ket

diwar labour ar re all... E bal a zo sevel ur gumuniezh al labourerien yuzev ».

Pal bras an Histadrout ne oa ket eta gwareziñ al labourerien, met krouiñ labourerien. Ouzhpenn-se, en tu all da labour kustum ar strolladoù-labourerien, e stourme ivez ar Gevredigezh da drevadenniñ ar vro ha da grouiñ ur sevenadur yuzev nevez. Ar stummoù disheñvel a zo hiziv da labour an Histadrout a darzh ez-eeun eus mennad e grouerien.

Frammadur.

Da izili e resev an Histadrout an holl re a vev diwar o labour o-un. Eus 4.433 e 1920 ez eo savet niver an izili da 16.000 e 1926, 26.500 e 1933, 89.000 e 1940, 114.000 e 1945, 181.000 e 1950 ha 250.000 e 1951 — atav war-dro 73 % eus niver an holl labourerien en Israhel (1). Priz ar skodenn a zo etre 4 ha 5 % eus ar gounid, hervez ar pezh a c'hounezet. Renet e vez labour ar Gevredigezh gant lezenn ar muiañ-mouezhioù : dre vouezhiadeg an izili e vez anvet ar c'huzulioù-labouradegoù, ar c'huzulioù-burevioù, h.a., hag ivez ar c'huzulioù-rannvro. Ar C'huzul Meur a zo anvet dre vouezhiañ gant ar Vodadeg Veur.

Izili an Histadrout o deus a bep seurt menozioù politikel. E miz Mae 1949 e oa aet 57 % eus ar c'hadorioù er C'huzul Meur gant ar MAPAI (Strollad Labourerien Israhel). Bremañ, war an 58 ezel a zo er C'huzul Meur ez eus 34 o tont eus ar MAPAI, 20 o tont eus ar MAPAM, strollad en tu kleiz d'ar MAPAI, 2 o tont eus Strollad al Labourerien sionat, strollad en tu dehou d'ar MAPAI. Strollad ar Relijion hag hini ar Gomunisted o deus pep a ezel.

Ar pezh a zo bet gounezet.

E-pad bloavezhioù kentañ ar stourm ne oa, ret eo derc'hel soñj, gouarnamant ebet da reiñ sikour d' al labourerien en o stourm. Ha kement tra a zo bet gounezet a zo bet gounezet dre ober emglevioù a-stroll gant an implijerien. Evel-se ez eus bet tizhet kaout an devezh eizh eurvezh, ar goprañ labourerien dre diez-eskemm al labour ha n'eo ket war-eeun, ar skoazell-tiegezh hag al leve-kozhni, an dilabour gant pae evit kleñved, h.a.

Abaoe savidigezh Eretz Israhel avat e pled an Histadrout dreist-holl gant kudenn ar goprou hag ar spletusted — pezh a zo a bouez-tre en ur vro yaouank a rank degemer kemend-all a enbroidi. Savet en deus an Histadrout raktresoù-spletusted, anvet kuzulioù labourerien-implijerien da greskiñ an oberiusted, h.a. Klasket en deus ivez barrekaat al labourerien war o

(1) E 1952, 342.791 hag e 1953, 445.000.

micher hag evit-se en deus kaset ur c'halz anezho da studiañ an doareoù-labourat er Stadoù-Unanet, en Helvetia, e Breizh-Veur, e Belgia, en Holland, e Sveden hag en Italia.

Kenskoazell.

E-touez an oberoù kenskoazell e tleer menegiñ da gentañ-holl Kef al Labourerien glañv. Savet eo bet ar c'hef-se ken abred ha 1913, rak krouiñ ur c'henskoazell a-enep ar c'hleñved a oa ul lodenn eus al labour trevadennañ. An difraosterien a yae da dreñ ar gouelec'h e parkeier a gompren mat pegen stag e oant an eil ouzh egile, ha pegement e tleent en em skoazellañ. A-gevret e tleent stourm, pe kouezhañ. Se a zo anat er reolenn a rae dezho mont, pep hini d'e dro, da dremen an noz ouzh tal gwele o c'heneiled klañv. Se, evel just, ne c'hell ket mui bezañ graet bremañ, pa 'z eus ouzhpenn 450.000 den o tennañ gounid eus ar C'hef-Kenskoazell. Met abaoe en deus ar C'hef-se savet klañvdioù, tiez-louzaouiñ, h.a., hag e 1952 ez eus bet dispignet gantañ, evit skoazellañ an glañvourien, 12 milion a lurioù israhelat. An darn vrasañ eus gounidoù ar C'hef (70 %) a zeu eus skodennoù an izili, hag ul lodennig eus skodennoù an implijerien.

Ouzhpenn Kef ar C'hleñved ez eus kefioù all — Kef ar re Nammet, Kef al Leveoù, hag ivez *Mishal*, Kef an Hevoud Kevredigezhel, a brest arc'hant d'al labourerien p'o devez ezhomm.

Arboellerezh al labourerien.

Kevredigezh al labourerien he deus un niver skourroù arboellerezhel : trevadennoù boutin, trevadennoù kenlabour, strolladoù kenbrenerien, kompagnunezhioù ha labouradegoù a zo dalc'het o lodennoù, pe lod anezho, gant kompagnunezhderc'hel-lodennoù an Histadrout. *Hevrat Ovdim*. Reiñ a ra an Histadrout e skoazell bep gwech ma vez ret krouiñ un dra bennak pe reiñ labour d'an enbroidi. Anavezet mat eo ar c'h-kibboutz — kêriadenn voutin — hag ar *moshav* — kêriadenn a genlabour etre perc'henned vihan. Ar re-se — kibboutz ha moshav — o deus krouet ur stumm nevez a labourerien-douar yuzev, ha warno ez eo diazezet arboellerezh Israel, pa vez gounezet enno muioc'h eget 70 % eus holl eostoù ar vro. E 1951 e oa, dindan an Histadrout, 214 kêriadenn voutin ha 193 kêriadenn-genlabour, enno 115.500 den o labourat.

Gwerzhed e vez an eostoù dre aked *Tnuva*, ar burevgwerzhañ. Ur strollad kenbrenerien a zo ivez, *Hamashbir Haherkazi*, hag a c'hell pourchas pep tra d'an dud — adalek ludu evit an douar betek paper evit ar skriverez. Ouzhpenn-se

ez eus ur strollad-kenskoazell evit ar sevel tiez, *Solel Boneh* e anv : *Solel Boneh* a implije 35.000 micherour e 1951, hag er bloavezh-se en doa graet labourioù evit 40 milion a lurioù israhelat. Ha, da lakaat *Solel Boneh* da vont en-dro aesoc'h, en deus an Histadrout krouet labouradegoù d' ober simant, brikennoù, gwer, toullet mengleuzioù, h.a. Erfin an Histadrout en deus savet un Ti-Bank al Labourerien (an enkefiañ-digefiañ a zo savet da 20 milion a lurioù israhelat e 1951) hag ur gompagnunezh kretadur, *Hassneh* hec'h anv.

Labour kenteliañ ha labour sevenadurel.

Kalz e labour ivez an Histadrout evit seveniñ c'hoantoù sevenadurel al labourerien yuzev. Alies o deus kevrennoù an Histadrout o skolioù kentañ hag uhel dezho o-unan, e-lec'h ma pouezer kalz war talvoudegezh al labour-dorn, an tec'h-nelezh hag ar spered a genskoazell.

Ar spered-se an hini eo a ren e strollad ar yaouankiz, an *Noar Oved*, hag a stroll a labourerien dindan 18 vloaz. Evit ar yaouankizioù-se en deus krouet an Histadrout skolioù micherel a bep seurt, ha kluboù yaouankiz. Ar merc'hed o deus o c'hevrenn dezho o-unan, Kuzul Merc'hed al Labour : ar re a zo er gêr d' ober war-dro o zi a c'hell ivez bezañ degemeret er gevredigezh.

Da strollañ gwelloc'h hec'h izili ez embann Kevredigezh an Histadrout ur gazetenn bemdeziek *Davar*, a zo unan eus ar c'hazetennoù lennet ar muiañ er vro, ur gazetenn bemdeziek all *Omer*, a zo embannet en hebreeg eeun evit ar re a zo krog da zeskiñ ar yezh. Un ti-embann en deus an Histadrout, *Am Oved*, a lak da zont er-maez skridoù a bep seurt ha troidigezhioù diwar oberennoù gwellañ al lennegezhioù estren.

Se avat n'eo nemet un diverrañ eus buhez ha labour an Histadrout, ar gevredigezh a stroll an tri c'hard eus labourerien ar vro. Unan eus nerzhioù ar stad yaouank ez eo, ha teurel a ra kalz evezh da ober evel ma 'z eo dleet war-dro an enbroidi. Klask a ra evel just sikour an enbroidi en o micher, reiñ dezho arc'hant paz 'int klañv, h.a. Pezh a glask c'hoazh avat eo gounit an enbroidi d' an uhelvennadoù kozh. Un den, Pinhas Lavon, bet sekretour meur an Histadrout, en deus lavaret kement-mañ : « Labour an Histadrout a zo bet betekhen dieubiñ ar vro. E labour a zo bremañ dieubiñ pep hini eus tud ar vro ». Da lavarout eo gounit anezho d' ar gredenn e talvoudegezh ar striv, ar c'henlabour hag ar c'henskoazell.

N'en deus morse klasket an Histadrout sevel menozia-degoù : klasket en deus atav reiñ pouez d' an talvoudegezhioù bev. Ha kompren a reer ez eo en doare-se c'hoazh e klasko

diluziañ kudennoù an amzer-da-zont. Ar c'henlabour hag ar c'henskoazell a zo bet e venozioù-stur en tremened : e venozioù-stur a chomint en emgannoù a zo c'hoazh da vezañ gounezet.

Un arvest nevez, dic'hortoz, a c'hell bezañ gwelet en deizioù-mañ gant an neb a dreuz ec'honderioù ar c'hreisteiz. E-lec'h ma oa warlene ur gouelec'h goullo oc'h en em astenn betek dremmwel ar menezioù pell, ez eus bremañ gwiskadoù divent alaouret o wagenniñ ken pell ha ma c'hell al lagad tizhout, troc'het hepken gant renkennadoù hir a wez bihan nevez-plantet... Ha pelloc'h c'hoazh, e traoñ an Negev, e-barzh kornioù lezet e gwenn war ar gartenn, emañ an traktourien o tigeriñ, evit ar gwinizh goañv, 300.000 dounam a zouaroù dianav.

ISRAHEL O LABOURAT,
kannadig an Histadrout, Mezheven 52.

Soudarded a-youl vat : Yuzevien eus ar Yemen

Soudarded Israhel o devez o deskadurezh en hebreeg

Yuzevien eus ar Yemen o tebrifñ, gant lid, pzed Fask

BAGADOU-DIFENN ISRAHEL

Diwall Israhel diouzh pep argad eo kefridi ar Bagadoù-Difenn.

Savet ma voe e-pad ar Brezel, e rankas Arme Israhel en em stummañ e-kreiz ar reustl hag an emgannoù diroll, da vezañ ur benveg efedus evit ar stourm. Hogen, kerkent hag echu gant ar Brezel, e voe ret da Frammadur-Emzifenn ar Stad bezañ adkempennet-holl, adaozet diouzh buhez ar Vro, hec'h ezhommoù, he fiñvidigezhioù hag ar palioù dibabet ganti. Ha peogwir e oa troet Mererezh ar Stad en e bezh war-du ar pal pennañ : dastum hag israhelekaat ar Re-Harluet, e ranke Pennoù ar Gouarnamant hag an Arme sevel ar Framm-Difenn a vefe an efedusañ hag an digoustusañ war un dro, ha na gasfe ket holl leveoù ar Stad da hesk. Setu perak emañ Frammadur-Emzifenn Israhel o tennañ e vad eus doareoù ar Vro, en ur ober diouto binvioù da zerc'hel ar Stad e savete.

Pevar skor a zo da Frammadur-Emzifenn Israhel : An Arme Reoliek, an Enrolladur evit ar Servij Broadel, an Adarme hag ar c'hêriadenoù diazezet war an harzoù.

Kreizenn vev Armead Israhel eo an Arme Reoliek. Tud emouestlet a-youl e vez hec'h holl izili. Enni 'z eus dreist-holl ofiserion hag is-ofiserion, anezho kadourion a vicher pe tud barrek da vezañ gourdonet-dreist.

E derou 1950 e voe savet. War wellaat eo bet dalc'hmat abace. Kement a dud a c'houlenn mont enni bep bloaz, ma n'eus tu ebet da zegemer an holl. Evit ur bloavezh pe dri pe bemp e c'hell an ofiserion en em ouestlañ. Hiroc'h pennadoù-servij a vo aotreet a-barzh nemeur.

An Arme Reoliek a zo dezhi he skolioù-arbennegerien, dindan veli Komandant ar Gourdonerezh, gant kentelioù liesderezh evit pep kevrenn eus an Arme, ar Merdeadurezh hag an Nijerezh. Lod eus an uhel-ofiserion a zo bet kaset d'an estren-vro da heuliañ kentelioù er Skolioù-Brezel.

Stank eo niver an uhel-ofiserion yaouank. Da skouer ar Rav-Alouf (Penn ur Rann-Arme) Yadin, hag a zo bet e penn an Arme, a oa en e 32 vloaz hepken, pa voe fiziet ar garg-se

ennañ e 1949. Ar Rav-Alouf Mordekai Makleff a oa dezhañ an hevelep oad, pa gemeras ar garg war e lerc'h e miz Du 1952.

En Israhel, an Arme, ar Merdeadurezh hag an Nijerezh a zo anezho kevrennoù ur Frammadur-Brezel unan a anver : Bagadoù-Difenn Israhel. Dindan rener-meur an Arme hag ar Pennarter emañ an teir Gevrenn-se.

Dister a-walc'h e oa an Nijerezh hag ar Merdeadurezh, pa darzhas brezel an Dieubidigezh. Pezh na viras ket outo a skeiñ meur a daol-kaer. Adstummet int bet tamm-ha-tamm, evel m'eo bet adstummet Armead an Douar, ha deut int da vezañ kevrennoù emliesaet meurbet. Kempennet eo bet o doare-emgannañ kenkoulz hag o armoù, d'o lakaat da jaojañ ouzh stumm ar brezel a rankfe Israhel kas en dro, ma vije taget adarre gant hec'h amezeion.

*
**

Kerkent ha tizhet ganto an oad a 18 vloaz, e vez sujet an holl yaouankizoù, paotred ha merc'hed, d'an Enrollerezh evit ar Servij Broadel. Daou vloaz hanter e pad ar Servij-se evit ar baotred, daou vloaz evit ar merc'hed.

Disheñvel a-walc'h eo an Enrollerezh en Israhel diouzh ar pezh a weler e broioù all : bez' e c'hell an dud yaouank seveniñ ul lodenn eus o servij en ur labourat war ar maez. Ha kement-se a ziskouez splann ez eus daou dra er Servij-se : Difennerezh ar Vro hag al Labour-Difraostañ.

Pa vez galvet an danvez-soudard d'e servij, e c'hell bezañ kaset d'ur gevrenn eus an Arme a reer NAHAL anezhi. (NAHAL : lizherennoù kentañ gerioù hebreek o talvezout kement ha « Yaouankiz ar Stourm hag an Difraostañ »). E-pad tri miz e vez gourdonet ar re-yaouank evel soudarded. Goude-se e vezont kaset d'an trevadennoù, war an harzoù peurliesañ, e-lec'h ma labouront er parkeier e-pad nav miz. Da zibenn ar bloaz e c'hell pep unan dibab etre daou dra : pe tremen ar peurrest eus e servij en ur gêriadenn war an harzoù, pe en em reiñ d'ar vuhez soudardel-rik.

Abaoe daou vloaz ma 'z eus anezhi he deus tizhet NAHAL, ouzhpenn gourdonañ ar re-yaouank, sevel 15 kêriadenn nevez war an harzoù, an darn vuiañ anezho e kornadoù-bro a oa didud a-gent. Harp he deus roet ivez da 39 kêriadenn all. Berzh he deus graet NAHAL gant he zaol-arnod, o vezañ m'eo bet broudet Israheliz yaouank d'an difraostañ ha d'an trevadenniñ.

*
**

Ha bremañ, an Adarme pe Arme-Skoazell. E-keñver an niver ez eo an Adarme ar pep pouezusañ en F.E.I. Dezh e vez sujet an holl wazed betek an oad a 49 vloaz, hag an holl wrazez betek an oad a 34 bloaz.

Sed amañ ar pal anezhi. Ret eo da Israhel lakaat he holl strivoù da ober ur bobl gant an enbroerion a zired fonnus, ha da sevel ar Vro. En aner e vije foranet an holl strivoù-se, ma ne vije ket diwallet ar Vro diouzh an Argadoù. Frammet eo Adarmead Israhel en doare ma c'hell an darn vuiañ eus an dud en em reiñ d'ul labour frouezhus, war ar maez hag en uzinoù, koulz lavaret betek mare an argad. Kement-se a zo bet gonezet dre ijinañ ur mod-gervel-d'an-armoù hag a laka tud an Adarme da vezañ galvet, harnezet ha postet e berr amzer.

Tud an Adarme, betek an oad a 39 vloaz, a c'hell bezañ galvet bep bloaz evit ur miz. Goude an oad a 39 vloaz ha betek 49 vloaz, ne vezer galvet nemet evit ur pemzektez.

*

**

Pevare skor an F.E.I. eo kêriadenoù an Harzoù. Talvoudus ha kalonek-meurbet e voent e-pad brezel an Dieubidigezh. Gouez d'an Deknikourion-vrezel, kêriadenoù evel Negba (a harzas ouzh argadadeg Ejiptiz er Su) hag Ein Gev, Degania ha Gesher (a harzas ouzh Siriz ha Yordaniz er Biz hag er Reter) o deus sevenet kurioù-brezel a vije bet ezhomm eus ur bataillon reoliek hanter d'an nebeutañ evit kas da benn pep unan anezho.

Evelato, diglok e vije an daolenn, ma ne rafemp ket meneg eus labour an F.E.I. en tu-hont d'ar Brezelerezh. Pouezusañ benveg e dalc'h ar Stad eo Arme Israhel, emichañs, da stummañ tud en oad-gour. Desket e vez an Hebreeg diouzh-ret, ha war roll-labour pep bezenn emañ ar Gelennadurezh-ledan en ul lec'h enorus.

War-dro ar Genskoazell e vez graet fonnus gant an Arme evit ar boblañs. Heverk-dreist e voe ar « Skoazelladeg Maabarot ». Kas a reas an Arme hec'h ijinourion, ha mezeion, he c'hlañvdiourezed, he skoalaerion hag he c'hoskor da galz « maabarot » (kêriadenoù evit an enbroerion), da vare ar glaveier-goañv, da wellaat o stal dezho.

Diskouezet e vez gant-se emañ an Arme o sellout pelloc'h eget Micher ar Soudard. Pledañ a ra ivez gant ar stummañ Keodedourion. O tont eus an Arme, ar baotred hag ar merc'hed yaouank a zo anezho Israheliz emskiantek, barrek da gemer kiriegezh dindan ar Stad, er Peoc'h koulz hag er Brezel.

BODAN AN HARLUIDI

hervez HAIM YAHIL

Evit bodañ an harluidi eo bet krouet stad Israhel, ha dre vodañ anezho eo e vev. Adalek he savidigezh betek an 30 a viz Gwengolo 1951, da lavarout eo en ur ober 40 miz, ez eus deut 670.000 den da chom er vro. Da vare an dieubidigezh ne oa en Eretz Israhel nemet 665.000 Yuzev : adalek bremañ e ra eta an enbroidi al lodenn vrasañ eus ar boblañs.

Eus holl vroioù ar bed ez eo deut an enbroidi-se. Dreist-holl avat int deut eus Kreiz ha Reter Europa, e-lec'h m'eo bet ar Yuzevien ar muiañ heskinet, hag eus broioù arabek ar Reter Tostañ : etre ar 15 a viz Mae 1948 hag an 30 a viz Gwengolo 1951, da skouer, ez eus deut 324.753 den eus Europa (Polonia : 104.092 ; Roumania : 115.185 ; Bulgaria : 36.867 ; Tchec'hoslovakia : 18.276) ha 234.824 eus ar Reter Tostañ (Irak : 121.633 ; Yemen : 45.009 ; Turkia : 33.927 ; Iran : 22.630). Eus Afrika ne oa deut neuze nemet 86.470. 41.157 anezho eus Afrika an Hanternoz.

A-wechoù ez eo an holl Yuzevien, pe dost, a oa o chom en ur vro, hag a zo aet kuit : da skouer an holl Yuzevien gwitibunan eus ar Yemen a zo deut da chom en Israhel, 90 % eus re Irak, Libua ha Bulgaria, an div drederenn eus re lougoslavia ha Polonia. Ha pa vez echu, tost da vat, gant an divroañ eus broioù zo, setu ma krog al lanv da zont eus kornioù all — eus Iran, eus Roumania, eus Afrika an Hanternoz, da skouer. N' eus ket ezhomm lavarout en deus bet Eretz Israhel da ziluziañ kudennoù arboellerezhel ha meradurel diaes-tre : n' eus bro all ebet er bed e-lec'h m'he defe daougementet ar boblañs dindan tri bloavezh.

Ret eo bet da renerien Israhel, n'eo ket hepken degemer an enbroidi, hogen ivez reiñ dezho labour, lojeiz, boued, rannañ anezho etre ar c'hornioù bro hag an ijinerezhioù. Ul lodenn vat anezho, pa erruont er vro, a zo er brasañ dienez, pe ne ouzont micher ebet, pe e ouzont micherioù didalvoud evit Israhel ; lod all c'hoazh a zo klañv mui pe vui, hag a ranker o lakaat e klañvdioù ha prederiañ outo.

Istor an enbroidigezh en Israhel a c'hell bezañ rannet e tri maread. Er maread kentañ e oa tiez a-walc'h, chomet goullou da heul ermaeziadeg an Arabed : neuze e oa tu da lojañ an

enbroerien diouzhtu, ha reiñ dezho labour na oa ket ur gudenn re start. En eil maread ne oa ket mui a diez goullo, ha ne oad ket krog c'hoazh da sevel ijinerezhioù nevez : neuze e oa lakaet an enbroerien e kampoù e-lec'h ma oant maget gant ar Burev Yuzeviat (Jewish Agency). An trede maread a zeraou e 1950, pa stag an ijinerezh da greñvaat ha da emzisplegañ : kaset e vez an enbroidi e kampoù *maabara* e-lec'h ma reont a bep seurt labourioù talvoudus en gortoz kaout un ti dezho o-unan.

Preder bras ar gouarnamant a zo rannañ an enbroidi en un doare poellek etre ar c'hornbroioù hag al labourioù. C'hoant hon eus ez afe 25 % eus an enbroidi da ober war-dro al labour-douar, evit reiñ un diazez yac'h da arboellerezh ar vro ; c'hoant hon eus ivez ez afe 25 % anezho da vevañ en hanternoz ar vro (en norz pe reter da Haifa) hag 20 % en Negev.

Evezh a vez taolet ivez ouzh an doare ma kresk ar c'hêrioù : klask a reer mirout dreist-holl na dafe re a dud da vevañ en teir c'hêr vras (Jeruzalem, Tel-Aviv, Haifa) hag e kaver gwelloc'h krouiñ kêrioù bihan, etre 15.000 ha 60.000 den enno. Evel-se eo bet krouet Beer-Sheba, en hanternoz an Negev, Migdal Askalon, war an aod er c'hreisteiz, Affuleh, en Emek, Kiriath Shmone (Halsa) e Galilea Uhelañ, h.a.

Evel just, ar seurt enbroidigezh a lak frammadur ar vro ha doare he foblañs da gemmañ kalz. A bep seurt tud a zo e-touez an enbroerien : adalek al labourerien-spered ar wellañ eus Europa betek an annezeien kevioù eus Libua. Ha pezh en em c'houlenner diouzhtu eo an dra-mañ : penaos e vo gallet biken ober ur bobl diouzh tud ken disheñvel ? Ar Yuzevien a oa o chom en Eretz Israhel a-raok na vefe dieubet ar vro o doa o doare dezho o-unan : un dibab e oant, bet degaset ganto an talvoudegezhioù eus emsavioù kevredigezhel Europa en XXvet kantved. Dre ma oa enbroidi ar mare-se un dibab e gwirionez eo e c'hellas bezañ diazezet e Palestina ur gevredigezh dieub, ur gevredigezh en em rene evel ur seurt stad, daoust na oa ket ur stad ez-ofisiel, ur gevredigezh a ouie sentiñ ouzh ur ger-stur hag heuliañ he renerien, ur gevredigezh he doa krouet an *haloutz*, trec'hour ar gouelec'h, paotr al labour kalonek, hag he doa graet dioutañ un den-skouer, ur gevredigezh he doa gouezet en em wareziñ hec'h-un a-enep d' hec'h enebourien, he doa lakaet da zont da wir, e meur a dachenn, uhelvennadoù ar c'henlabour kevredigezhel, ur gevredigezh, erfin, hag he doa dasorc'het ur yezh kozh marv ha savet enni ur sevenadur nevez. Kement-se en doa roet da boblañs ar vro un dalvoudegezh speredel bras-

tre, kalz brasoc'h e gwirionez eget he zalvoudegezh arboelle-rezhel. Ha setu ar bobl vihan-se, a oa o vevañ serret warni hec'h-un, o tegemer kantmiliadoù Yuzevien all, war dec'h diouzh an heskinerezh en Europa pe er broioù arabek : setu hi o tegemer ar yuzevielezh gloazet, spontet, pe warlerc'hiet.

E-pad bloavezhioù o doa diaraogerien an emsav sionat en Israhel en em brientet d' an devezh bras ma teufe ar wenodenn strizh a oa o hini da vezañ un hent bras ha ledan o reiñ tremen d' an engreziou. Deut eo an devezh-se. Bremañ e tic'hlann war ar vro miliadoù enbroerien : pebezh diforc'h avat etrezo hag ar gevredigezh *haloutzek* ! Daoust ha trec'het e vo an diaesterioù, daoust ha kavet e vezo ur reolenn-vuhez o tereout ouzh an holl ? Sed aze ar gudenn vras. Hag an diaesterioù brasañ n' int ket arboellerezhel — daoust ma 'z eo bras-a-walc'h ar re-se ivez. Da gentañ ez eo ret deskiñ d' an holl ar yezh hebreek. Kompren a ra an enbroerien na zle bezañ nemet ur yezh er vro, ha daoust ma vez klevet c'hoazh yezhoù estren en Israhel, an hebreekaat a ya war-raok buan a-walc'h. Dekmiliadoù enbroerien a vez o teskiñ ar yezh er skolioù-noz krouet gant ar c'huzulioù-kêr ha gant ensavadurioù a bep seurt. Skolioù a-ratozh a zo bet krouet evit ar skolaerien, kelennerien, mezeien, h.a. : en ur ober 6 miz e teskont mat-tre ar yezh, hag e-pad an amzer-se o devez arc'hant, war brest, digant ar stad evit bevañ. Evit ar wech kentañ eo e vez strivet en ur vro da zeskiñ ar yezh vroadel da dud en o oad, e skolioù e-lec'h m' o devez etre 7 ha 10 eurvezh kentelioù bemdez. Kevredigezh Vras al Labourerien, an Histadrout, a embann ur gazetenn bemdeziek, skrivet en ur yezh eeun-tre, evit an enbroerien, ar vugale a vez kenteliet dre an hebreeg, an arme hag an holl strolladoù e-lec'h ma vez enbroerien a ra kentelioù hebreek ivez. Hag adalek bremañ e weler an hebreeg o trec'hiñ war an hoñ yezhoù all a vez komzet c'hoazh er vro.

Lakaat an enbroerien d' en em deuziñ er gevredigezh israhelat a zo ur gudenn diaesoc'h avat. Kalz anezho a zeu eus broioù ar reter, warlerc'hiet eus meur a gantved p' o c'heñverier gant diazezourien gentañ Israhel. Enbroerien ar Yemen, da skouer, a zo bet o meuriad o vevañ e-pad kantvedoù distag-krenn eus peurrest ar bed, relijiel-tre ez int hag ar wazed a zo barrek-meurbet war anaoudegezh ar relijion. Ar maouezed avat a zo dizesk a-grenn ha dalc'het e vezont en ur renk izel-tre. Peogwir e vez aotreet ur gwaz da gaout muioc'h eget ur wreg, ez eo bras-tre niver ar ganedigezhioù ganto, met niver ar marventezioù-bugale a zo uhel-spontus ivez, war-dro 50 %. Eus an Irak er c'hontrol e teu tud eus

ar c'hlasoù desketañ, kargidi, breutaerien, kelennerien, an holl anezho hep relijion ken. Ur wall gudenn eo 'ta, aes eo kompren, teuziñ an holl dud-se en hevelep pobl, hag en un doare disheñvel e tleer mont ouzh an enbroidi o tont eus Kazablanka, eus enezenn Djerba, hag eus menezioù an Atlas. Ar re a zeu eus Istamboul a zo disheñvel c'hoazh eus ar Bene-Israhel, anezho ur meuriad en deus bevet e-pad kantvedoù er brasañ dizarempred e bro-Indez. Hag an holl re-se a sell en hevelep doare ouzh Yuzevien ashkenazi Europa. Aon o deus bezañ lakaet da gerent paour, bezañ lezet en o c'horn. Ret eo labourat gant kalz a garantez d' o stagañ ouzh o bro nevez — daoust na chom ket ar gouarnamant en entremar evit lakaat berz war al lieswregiezh, implij an drammoù morzus, h.a.

Lakaat an enbroidi europat d' en em deuziñ e buhez ar vro a zo kalz aesoc'h, daoust m' o deus ar re-mañ ivez o c'hudennoù. Ar pezh o deus gouzañvet ar Yuzevien e-pad ar brezel a lez en o speredoù disfi, diskred hag a-wechoù un tamm mat a emzilez dichal da nerzh an tonkadur. « Carpe Diem » a zo ger-stur ar re a zo chomet bev dre vurzhud, pe dre zarvoud. Ur wech avat m' o deus pareet o eneoù gloazet en em reont mat-tre ouzh o buhez nevez.

Degemer kemend-all a enbroerien en deus lakaet war boblañs kozh ar vro ur samm eus ar ponnerañ : ne c'heller reiñ da bep hini nemet ar pezh en deus ezhomm, hag a-wechoù nebeutoc'h eget ar pezh en deus ezhomm. Ha dibaouez e ranker stummañ kelennerien, froebelerien, skoazellerezed-kevredigezh, klañvdiourezed, alies zoken e ranker ober gant skoazellerien hep testenioù-arnodenn. Ar pep retañ ne c'heller ken ober bremañ, da virout na dafe al live sevenadurel war ziskar. Aesoc'h e vo pa c'hello al labourerien-spered dont ez-dieub er vro, e-lec'h ma kavint labour forzh pegement d' ober.

Un hent start a zo dirazomp, ha stennet e tle bezañ holl nerzhioù korf ha spered ar vro : met ar seurt stourm a ro un dalvoudegezh dreist d' ar vuhez. Israhel n'eo ket hepken ur vro he deus taolet kuit yev an estren, ur vro nevez o sevel an hini eo : hor rummad-ni he deus bet ar garg da grouiñ ur bobl nevez en ur adkavout an talvoudegezhioù kozh legadet a rumm da rumm abaoe mare ar Bibl hag an Diouganerien.

AR YEZHOU EN ISRAHEL

Ar Yuzevien, oc'h erruout en Israhel, a gomz a bep seurt yezhoù. E 1948-1949 e oa bet graet un enklask e-touez an enbroidi nevez-degouezhet e Jeruzalem : 3,15 % anezho hepken a oa an hebreeg o yezh pemdeziek, 18,89 % a gomze ar yiddisch, 11,28 % a gomze an arabeg, ha 10,33 % a gomze al ladino.

Aesoc'h kalz e vefe bet degemer da yezh vroadel Israhel pe ar yiddisch, pe al ladino, o-div yezhoù komzet gant Yuzevien hepken. Evit siellañ gwelloc'h an unvaniezh vroadel hag hengounel eo ez eo bet dibabet an hebreeg.

Ur wech dibabet an hebreeg, ez eus bet labouret a-zevri d' ober dezhañ dont da vezañ gwir yezh ar vro. Setu amañ disorc'hoù un enklask graet e 1948 (ar sifroù a verk, evit pep rummad, ar c'hementad eus an dud a gomz a an hebreeg evel yezh nemeti, *b* an hebreeg evel yezh kentañ, *k* an hebreeg evel eil yezh, *d* ur yezh all hepken) :

evit ar baotred :

eus 0 da 4 bloaz : *a* 87,3 ; *b* 4,8 ; *k* 1,1 ; *d* 6,8.

eus 5 da 14 vloaz : *a* 80,1 ; *b* 13,8 ; *k* 1,9 ; *d* 4,2.

eus 15 da 29 bloaz : *a* 59,9 ; *b* 18,8 ; *k* 3,9 ; *d* 17,4.

eus 30 da 44 bloaz : *a* 51,3 ; *b* 26,1 ; *k* 5,5 ; *d* 17,1.

evit ar merc'hed :

eus 0 da 4 bloaz : *a* 87,1 ; *b* 5,4 ; *k* 1,0 ; *d* 6,5.

eus 5 da 14 vloaz : *a* 78,5 ; *b* 15,1 ; *k* 2,3 ; *d* 4,1.

eus 15 da 29 bloaz : *a* 51,1 ; *b* 23,7 ; *k* 5,1 ; *d* 20,1.

eus 30 da 44 bloaz : *a* 44,6 ; *b* 28,9 ; *k* 6,9 ; *d* 19,6.

Evel ma weler e teu buan an hebreeg da vezañ yezh nemeti ar vro.

(*hervez POPULATION, 1952.*)

KENTELIOU HEBREEK

Evit an dud en o oad ez eus a bep seurt kentelioù. Kreizenn Sevenadurel an Histadrout a ra, da skouer, rummadoù-kentelioù eus an noz hag a bad eus 6 da 10 eurvezh ar sizhun. Er goañv 1950-1951 ez eus bet graet 700 rumm-kentelioù e-giz-se, ha 13.000 den o deus desket an hebreeg enno.

Ar c'hêrioù ha kêriadenoù a ra rummadoù-kentelioù ivez, 450 anezho gant 7.500 diskibl en hevelep goañvezh.

Ouzhpenn-se ez eus skolioù hollbad, e-lec'h na reer tra nemet deskiñ hebreeg a-hed ar sizhun : 100 skoliad a vez degemeret e pep rummad, ha kerkent hag echu gant ur rummad, e teu 100 all da gemer o flas.

E Tel-Aviv a-hend-all ez eus bet krouet un dra all : Skol-Veur ar Bobl. Eus an noz hepken e vez graet ar c'hentelioù, ha 50 kentel a zo en ur rummad : da fin ar rummad e vez roet ur skrid-testeni d' ar re a zellez. Ur miliad studierien — an darn vrasañ anezho micherourien — a dremen dre ar skol-se bep bloaz.

Diouer a gelennerien a zo avat : alies e vez degaset ar skolidi d' o c'hentel dre gamionoù.

*(tennet eus ISRAHEL O LABOURAT,
kannadig an Histadrout, niv. 8 ha 9.)*

BANNIEL ISRAHEL

Banniel Israhel, moulet ar skeudenn anezhi war bajenn gentañ an niverenn-mañ, a zo gwenn, gant div roudenn c'hlas hag ur steredenn-David melen.

Penaos eo bet savet an niverenn-mañ

An niverenn-mañ a zo bet savet e kenlabour gant lod eus mignoned AL LIAMM.

Setu amañ gant piv eo bet troet ar pennadoù :

Maodez GLANNDOUR : Penaos ez adsaver sevenadur ur vroad ;

F. KERVELLA : Notennoù-Douaroniezh ;

Pol ha Gwion ROLLAND-GWALC'H : Bagadoù-Difenn Israhel ;

KLERG : Pemp Bloavezh eus Istor Israhel e-keñver Arboel-lerzh ;

Herve KONAN : Damsell war Istor Israhel ;

Arzel EVEN : Emlad ar Yezh Hebreek ;

Ronan HUON ha *Per DENEZ* : Lennegezh Israhel ;

Per DENEZ : Keoded ar Marv (diwar un droidigezh gant an Ao. Rabin Meur Deutsch embannet er gelaouenn « Hillel »), Bodañ an Harluidi, An Histadrout, hag an notennoù.

Andrev LATIMIER hag *ABANNA* o deus pourchaset dihelloù da sevel an niverenn. *Per ar BIHAN* en deus dibabet an darn vrasañ eus ar skeudennoù.

Gant *Per DENEZ* ez eo bet aozet an niverenn.

LODENN
AR
GELAOUENN

VA ZAMMIG BUHEZ

gant Jarl PRIEL

(Pennad kentañ)

« *Le Moi est haïssable,* » eme ar C'hallaoued, ha war ar c'hraf-se da vihanañ a-grenn emañ a-du ganto. « *Poent ha tremen poent eo deoc'h stagañ da skrivañ hoc'h eñvorennoù,* » eme renerien Al Liamm, Ronan Huon ha Per Denez. O vezañ ne baouez nag an eil nag egile da derrañ din va fenn gant ar gudenn-se, kregiñ a ran d'an diwezh gant al labour-mañ da sul Fask. hag evit o finijenn kinnig a ran dezho o-daou un oberenn marteze kalz re hir, ha sur a-walc'h kasaus daonet da ziviz al lennerien.

J. P.

(Krec'h Eliez, 18-4-1954.)

*
**

I

Deut on er bed, tudoù, an dri warn-ugent a viz Ebrel (1) er bloavezh 1885, en ti melen bourc'h Priel, damdost da Landreger. Ur c'hoarig, — Mari vihan a veze graet diouti, — am eus bet, met mervel a reas ar paour-kaezh krouadur a-benn un daou pe dri miz ha setu penaos ez on manet pennhêr Tremel.

Ostaleri ha ti-butun a oa gant va zad Erwan-Vari Dremel, (pe gentoc'h *E-Mari*, evel ma lavarer em c'horn-bro) ha gant va mamm Ann-Mari an Aubin. Mat e oa ar stal ganto, Doue d'o fardono o-daouig, met daoust da se n'on ket bet savet er vourc'h, met er c'hrav gozh war un tamm tosenn, Krec'h Eliez, hervez ma vez graet diouti, e ti va zad-kozh ha va

(1) « An deiz ma voe ganet W. Shakespeare, » hervez ma skrive din gwechall un tenner planedennoù, daoust ha ne ouie ket e vezen ur pennad 'oa oc'h ober war-dro ar c'hoariva. Met biskoazh n'on bet penboufet gant al lorc'h war-zigarezh ar c'hendegouezh-se, rak gallout a ra n'eus forzh piv dont war an douar deiz ganedigezh Jul Kezar, sant Erwan, Newton, Landru pe ar rouanezh Mari-Antoneta, hep bezañ tonket evit kelo-se da vezañ ur brezelour dispar, ur sant holl-vrudet, ur mailh war ar skiantchoù, na, Doue da viro, da vezañ dibennet evel an daou all.

mamm-gozh, da lavarout eo en ti emañ bremañ o chom enañ.

Brezhonegerien eus an dibab a oa an daou gozhiad ez on bet savet ganto, met ne ouie lenn nag an eil nag egile. Dont a rae a-wechoù, hag ur ral e veze, pennadoù galleg saout gant an hini-gozh, evel skouer « *il a frigassé son pied* » (friket eo bet e droad), pe « *un petit morceau du pain* », hogen biskoazh em buhez n'am eus klevet digant he fried nemet ur ger galleg, hag eñ distaget fall : ar mor *Atélantik*, emezañ. A drugarez d'an azenerezh-se, evel ma lavarfe darn 'zo, ha d'o diouiziegezh venniget, hervez ma kredan-me, rak daou benn he deus pep bazh, desket ha desket mat am eus va yezh a-vihanik, ha mil bennozh Doue dezho evit se ! Gwir eo, er mare-se ne veze ket klevet ar vugaligoù o trailhañ gallegach dre an heñchoù ; holl a raent, krennarded koulz ha merc'hed, gant ar brezhoneg dalc'hmat, er gêr, er c'hatekiz, er parkeier pa vezent o vaesa pe o neizhata, e pep lec'h nemet er skol, rak eno e veze krozet dezho, ha kastizet e vezent zoken gant ar « Symbol », ar « Vucc'h goad », kerkent ha ma tifloupe diganto ur ger en o yezh vroadel. Allas Doue ! bremañ 'vat n'emañ ken kont evelse gant Yann grenn, da vihanañ em bro Dreger.

Va zad-kozh, Jakez an Aubin, a oa un den a vent vrav, treut ha kreñv ; lemel e varv a rae da sadorn, nemet ur pezh torkad reun louet miret gantañ a bep tu d'e zremm krizennet e-giz an darn vuiañ eus martoloded gwechall rak, atav o loveal du-mañ ha du-hont war vourzh listri brezel, bevet en devoa e-pad pemp bloaz warn-ugent pell-pell eus e vro. Gounezet en devoa e-keit-se medalenn ar Meksik ha div pe deir all ouzhpenn, hag o vezañ ma voe bet gloazet ha gweet krenn biz meud e zorn kleiz gant un tenn e porzh-mor La Vera Cruz ne veze graet dioutañ e Priel nemet Biz Kamm...

Peurechu gantañ e amzer, e teuas a-benn ar fin d'ar gêr, met ne veze ket gwell druz ar peuriñ gant kozh wernier Krec'h Eliez daoust d'ar bañsion digant ar gouarnamant. Rankout a rae 'ta poanial war e gozhni da c'hounit e vara, mont bemdeiz d'an aod da besketa, da gerc'hat merl pe vezhin d'an Enez-Terc'h gant kobar e vreur o chom e Roc'h Velen. Hemañ a c'hoarie un dra bennak gant e c'har, hag o vezañ ma 'z oa ivez Jakez e anv badez, pa veze ezhomm d'ober un diforc'h etrezo o-daou, em c'herentiezhañ hag ivez er barrez a-bezh, e veze graet diouto Jakez Vras ha Jakez Vihan, hag aliesoc'h c'hoazh Biz Kamm ha Gargamm. Degouezhout a rae d'am zad-kozh ha d'e bried tañva evel-just tammoù a bep seurt, met en em ober a raent eus ar

c'hentañ evel gwenn ha melen ur vi, ha mar felle d' e wreg plegañ d' ur reuziad poan-spered, ne veze ket pell Biz Kamm o frealziñ anezhi er stumm-mañ : « Na ra ket gwad-fall, Soaz, pelloc'h amzer c'hoazh e vi marv eget ne vi paour ! »

Soaz Prijent a oa anv va mamm-gozh kent na zimezas ; met pa veze komzet diouti, morse ne save kaoz nag eus Soaz Prijent nag eus Soaz an Aubin (Soaz an Aubin a oa unan eus va c'henitervezed). Bep gwech ha gant pep hini e veze graet diouti « Soaz Sapeur », dre ma 'z oa bet gwechall he zad « Sapeur » o vrezeliañ n'ouzon ket pelec'h an diaoul war-lerc'h Napoleón kozh. Digant he den zoken ne gleve nemet al lesanv-se, ha mar c'hoarveze d' ur martolod all e bediñ ur sulvezh da noz da chom gantañ e bourc'h da c'hoari kartoù ha d' evañ ur bannac'h re, raktal e lavare Biz Kamm : « Trugarez, va faotr, met poent eo din kerzhout d' ar gêr, anez-se trubuilh am befe digant merc'h Sapeur ».

Eviti da vezañ pell 'zo er vered, derc'hel a reer betevremañ d' ober meneg eus ar c'haezh Doue, rak bez' eus amañ e moger va liorzh war ribl an hent ur feunteun ma kaver enni hep mar na marteze gwellañ dour tro-war-dro, ha dour e-leizh, forzh pegen kras e c'hellfe bezañ an amzer. Ac'hañ 'ta, selaouit ar merc'hed o tremen gant kelornioù pe armoù all : « Emaon o vont, emezo, d' ober un tamm tro davete feunteun Soaz Sapeur ». Hag he sivi 'ta ! er mare-se ne weled neblec'h dre amañ ar seurt frouezh nemet en he liorzh hi, hag adal ma krogent da zareviñ fret ha skrap a veze warno ken ma veze. Na pegen alies e c'hoarvez din betek-hen klevout digant ur c'hozhiad bennak evel don : « N'ac'h eus ket soñj, Jarl, eus sivi Soaz Sapeur ? nag e vezent saourus ha marc'hat-mat ! » Abaoe ma 'z eas va zad da anaon, netra nemet drez, spern ha linad ne ziwane el liorzh venniget-se ; n'ouzon ket an tu da labourat douar, ne blij ket din ar vicher ha gant va gwreg ken pell 'zo klañv war he gwele, n' am beze ket amzer da bleidiñ gant ar seurt traoù. Tapet am eus pleg koulskoude warlene e-kerz an hañv da dennañ alesont ar pep gwashañ, met Doue ha me a oar pet bragoù am eus difindaonet, ha gwelloc'h eo ganin tevel war ar skrapadennoù, ar c'hignadennoù ha dreist-holl war an drein em daouarn.

Pa veze lidet e Priel un eured e ti tud a-beadra, ur vadeziant pe obidoù war an ton bras, bep gwech e veze pedet Soaz Sapeur d' ober war-dro ar gegin, rak gout'ouie koulz ha den ar stek d' aozañ boued. Ha chervat a veze graet ganti, pa lavarane, petra bennak ne gemere ket kalz tra digant tud an ti, ugent real ar peurliesañ, ugent lur d' ar muiañ, met

dastum a rae un tamm brav a werzh-butun, peogwir e veze alies betek un daou pe dri c'hant bennak o verniañ an deiz kentañ an eured, rak ne veze ket sellet berr d' ar c'houlz-se, ha tri dervezh e pade an abadenn : d' al lun evit ar pennoù bras, d' ar meurzh evit an dudigoù, mitizhien, amezeien hag all, ha d' ar yaou evit ar veleien, ar gerent hag ar vignoned nesañ.

Va mamm-gozh a oa ur vaouezig strizh ha treut-ki, met daoust da se ken nerzhus hag un aneval, ha buhez enni evel n' hoc'h eus gwelet biskoazh ; eviti da vezañ o loeniñ a-hed an deiz, morse ne teue liv ar skuizh warni. Abaoe m' am eus koun, pa oan ur bugelig o ruzata war e barlochoù dre leur an ti, gwenn kann e oa dija he fennad blev. Gwell hir e kaven me he fri sparfell, ha bez' oa en he fenn daoulagad damc'hlas evel pa vijent bet dislivet dre skuilh daeroù, rak diwar an disterañ digarez hag alies hep tanfoeltr abeg ebet, stagañ a rae da leñvañ druz. Plijout a rae dezhi moarvat ober ur wech an amzer ur c'hofad gouelañ, ha Biz Kamm, daoust ha ma veze ar peurliesañ ken dibreder hag ur vi nevez dozvet, a lavare neuze, ur sac'had droug ennañ : « Va Doue ivez 'ta gant houmañ ! krog eo adarre merc'h Sapeur da zougen kañv d' he bramm kentañ ! » Met gwellañ tra 'oa, ken prim all e torre d' he glac'har. Goude ma 'z oa Soaz Sapeur kalon-vat holl, graet e veze evelkent anezhi ur plac'h feuls, ha zoken gouez a-walc'h, da vihanañ ouzh ar re na ouient ket ober diouti. War lavar an holl e-dro din, tennañ a ran dezhi e-keñver meur a dech ; a c'hell bezañ, hogen ne gred ket din e vefen ken kalon vat ha hi, na pell ac'hane !

E-keit ma 'z oa he fried o vale bro war vor, ha kerkent ha ma voe didonet va mamm — ur bennhêrez ivez ! — e tegouezhas da Soaz Sapeur mont da vagerez d' an Treou da gastell Koatriou. Setu pelec'h e tiskas emichañs an tu d' aozañ boued-Aotronez. Ha diwezhatoc'h pa zeuas da vezañ va mamm-gozh ha war an dro va maeronez, daoust ha reiñ a reas din un anv kouer bennak, Jakez, Yann, Loull pe Bipi ? nann, mar karan, Jarl eo va anv badez, hini ar c'hrouadur maget ganti, mab henañ an Aotrou Markiz.

Bez' oa c'hoazh o chom war Grec'h Eliez va mamm-yougozh. Ivonañ, intañvez ar « Sapeur ». Nebeut a dra a lavarin diwar he fenn rak n' am boa nemet pemp pe c'hwec'h vloaz pa voe douget d' ar vered, hogen soñj mat am eus diouti. Krog e oa en he femzek vloaz ha pevar-ugent, met tamm ebet ne oa en he bugaleaj. Kollet he devoa ar gweled ha mezevenniñ a rae a-dal ma save ; dre se e veze ar peurliesañ war he gwele. Un deiz bennak, diouzh ar beure, e c'houlennas

digant he merc'h : « Arsa, Soaz, peseurt trouz a glevan ? — Ataoe, ar c'hi, eme eben, ar c'hi o lonkañ un dakenn soubenn manet abaoe dec'h d'an noz. Aflik aflak, emezañ, aflik aflak, n'eo ket gwell druz, met mont a ra bepred d'an traoñ ! » Neuze e tirollas Ivonañ gozh da skrignal, met tevel a reas a-daol trumm ; edo o paouez mervel en ur c'hoarzhin.

Pevar bloaz am boa nemetken pa stagas va mamm d'ober gant he fennhêr un denig desket. Brav-bravig e teue ganin evit pezh a sell ouzh lenn, met daoust ha ma skrive hi evel ur c'homis noter, c'hwitet he deus va mamm gaezh war an dra-mañ : krog on en dek vloaz ha tri-ugent war vete nebeut ha betek-hen, kaer am eus bet c'hoari, na gant pluenn na gant kreion, biskoazh n'on deut a-benn d'ober gwelloc'h eget skrapadennoù yar, un euzh hepken sellout outo ! Da bemp bloaz mont a raen bemdeiz-Doue da di leanezed Priel, ha gwell abred e huche warnon Koko, peroked Fulup, ur c'hozh vartolod evel Biz Kamm, o chom e tu all an hent : « Alo 'ta, Jarlig, poent eo mont d'ar skol ! » Met n'aen ket va-unan, tudoù, ur c'heneil yaouankoc'h egeton a rede war va lerc'h. Ha piv 'ta ? va fidamdustig, bep tro, diouzh ar mintin kerkoulz ha goude merenn, kaset e vezen bete hanter-c'hraev gant ur c'hilhog besk gwenn-erc'h, hag eñ ken doñv hag ur c'hi. Douget on bet a-viskoazh da garout al loened, ha forzh pelec'h e tegouezhas din bevañ, e Breizh, e Rusia, e Polonia, en Algeria pe e Bro-C'hall, dalc'hmat ez eus bet e-dro din daou pe dri gazh da vihanañ, ur c'hi hag un evn bennak, ha war a gredan erru-mat on ivez gant va breudeur daoudroadek pe bevarzroadek.

Pa oan bihan-bihan, pemp bloaz bennak am boa, kerkent ha ma veze lonket divezhañ tamm ar pred, merenn pe goan, tapout a raen ur bechad bara, ha raktal er-maez, ha d'al liorz. Goulenn a rae diganin a-wechoù va mamm-gozh : « Arsa, petra ac'h eus d'ober bemdeiz gant ar bara-se ? — « Feiz, emezon, boueta va evn ! » Un dro bennak, e teuas hi war va lerc'h el liorz ha hi da vlej al o welout peseurt *evnig* a oa va hini : ur pikol touseg o chom en un toull er voger ha deut da vezañ doñv, ruzañ a rae e maez e doull da zebriñ bara eus va dorn a-dal ma huchen warnañ : « *Biti, biti, biti !* » Ne oa ket Soaz Sapeur evit klevout komz eus touseged, ha lazhañ a reas raktal va faour-kaezh « evn », kaer am boe pediñ hag aspediñ. Sed aze ar c'hentañ glac'har em buhez !

Va mamm a oa ur goantenn a blac'h, ur veleganez he daoulagad glas-oabl, ha dezhi ur mousc'hoarzh doanius evel p'he dije drouksantet na oa ket tonket da welout he mabig o tont da vezañ un den. Daoust ha ma veze ruz ha bev-mat

he liv, ne dlee ket he c'halon bezañ en he reizh, rak pa felle dezhi mont da di he mamm, berr e veze warni o pignal gant an diribin, ha rankout a rae chom a-sav da dennañ hec'h alan en ur stardañ he daouarn ouzh he bruched. Poan dent ivez he deveze alies ha soñj a zeu din a-wechoù eus c'hwezh an eol fav ter a blave a-reujadoù e-dro dezhi. N'eo ket degouezhet ganin gwelout nemeur a wragez diwar ar maez ken mistr, ken kempenn ha hi ; forzh pegen abred e tremenen er vourc'h dalc'hmat e veze stipet evel da sul, ur sae vezer du e-dro dezhi, ur voulouzenn pe un dantelezhenn en he c'herc'henn, ha war he fenn, ur pikol evn gwenn, ar « jubile » hervez ma lavarere dre amañ.

Ha nag a draoù he devoa disket : gout'ouie gwriat kerkoulz hag ur gemenerez a-vicher, brodañ, ober dantelezh a bep seurt, aozañ gant paper seiz, gant koar, gant danvez, gant kregin munud ha zoken gant gloan bleunioù kaeroc'h eget ar re a gutulier el liorzhoù. Ha me kozh, bepred e c'hoarvez din ur wech an amzer gwelout en ur vereuri bennak un torkad bleunioù « *graet gant Ann-Mari an Aubin* », eme an dud, ha *dre-se* miret gant evezh dindan ur pezh boull wer, tri-ugent vloaz goude ma 'z eo aet hi da anaon. Ha pebez mouezh a oa hec'h hini ! daoust d'ar c'hleñved, o kanañ a veze ar peurliesañ, skiltroc'h eget un eostig da guzh-heol. Den ne gave re hir oferenn bred ar gouelioù-berzh pa veze « Ann-Mari » o kanañ hec'h-unan evel un aelig Doue e-tal an *armolut*. Digant pet ha pet n'am eus ket klevet kement-mañ, ha n'eus ket gwell-bell c'hoazh : « Pegen brav ivez 'ta e kane da vamm da sul ar Sakramant pe da ouel Itron-Varia Hanter-Eost ! » En he laouenañ e veze pa gave amzer da lenn, rak diskouez a rae bezañ disket : tapet he devoa n'eo ket hepken ar « sanktifikat », met ar « brevet », ur ral em c'horn-bro er mare ma komzan dioutañ. Dre-se, adal ma voen re vras da vont davet al leanezed, den nemeti ne gelennas he faotrig kent na voe poent e gas war du kloerdi Landreger.

He fried 'vat ne ouie, koulz eo lavarout, na bu na ba, rak o vezañ m'en devoa kollet tad ha mamm e-vihanik ne oa bet er skol nemet tri pe bevar miz. Daoust da se, ne glaske tu nemet da c'hallegachiñ, rak plijout a rae dezhañ ober ardoù ; evel ma lavare Biz Kamm « c'hoari e grak-Aotrou, leun e reor a bilhoù ! » Ha koulskoude bez'oa anezhañ ur marvailher fentus, un teod mat a abostol a-dal ma plege d'ober gant e yezh vroadel. E-pad ar brezel diwezhañ, ne veze du-mañ na tredan, na gouloù, na rousin ; mont a raemp 'ta abred da gousket ha menel a raemp a-wechoù da zivizout en deñva-

lijenn betek hanter-norz en ur vutunat delioù teol, louzaouenn ar paz, huelenn wenn ha n'ouzon ket peseurt moc'haj all. E-keit-se, ober a raen dezhañ displegañ darvoudoù eus e vuhez krennard, komz diwar-benn tud ha traoù gwelet en e yaouankiz, ha disket am eus digantañ e-giz-se ur bern troioù-lavar, krenn-lavarioù, gerioù e-leizh na vezont ken distaget nemet gant ar re gozh-kozh.

Ne dremene ket hep gouzout pegoulz en deveze d'ober gant ur mailh war hon yezh. Kent na zimezas, mont a rae bemdeiz da labourat da di an Aotrou Goaster, marc'hadour gwin dre vras e Landreger. Un deiz bennak e fellas da hemañ pediñ da verennañ Ernest Renan o chom er vro er mare-se. Kerkent ha ma teuas an Itron da c'houzout he dije da vezañ tal ouzh tal gant ar seurt lakez an Drouk-Spered, raktal e skaras d'ar Porzh-Gwenn gant he bugale hag an holl vitizhien. Setu ma rankas va zad aozañ boued hag ober war-dro an daou vignon. O vezañ ma plije d'ar Goaster diskouez ne oa ket bajanek holl gant ar brezhoneg, ne voe komzet ouzh taol ger ebet nemet er yezh-se. Ha meur a wech am eus klevet digant va zad : « Daoust ha m'am boa kas ouzh Renan, biskoazh brezhoneger n'am eus klevet e-tailh da gaozeal ha da farsal ken dudius hag eñ, ha bete *vitam æternam* e vijen chomet gant va genou bras ouzh e selaou » (1).

Ger ebet ne fell din skrivañ a-zivout e vent, e zremm, e stumm da gerzhout hag all. Piv bennak a zo bet o sellout ouzh ar film « *Mister ar Folgoad* » en deus gwelet anezhañ, rak kement e daole dezhañ e vab « Salaun » m'ho pije touet e oant daou c'hevell, pe div graoñenn gouezhet a-ziwar an hevelep skourr (2).

Dre ma 'z oa ur minor rik, savet e voe gant e dintin Mari-Job Derrien, ur vaouez ken lart hag ur vlonegenn ha mat-tre ar stal ganti, met daoust da se tost-daonet. Darn, eme an dud, a sell gwella verr ouzh o bleud hag ouzh o brenn ; houmañ 'vat a sile ar yod, evel ma lavarere, dre lostenn hec'h hiviz. Petra bennak ma veve muioc'h eget n'eus forzh piv e

(1) Evitañ d'ober gant ar brezhoneg ken brav, pa droe en e benn, sed amañ ur pennad eus al lizher skrivet gant E. Renan da baotr ar Roc'h Narcisse Kellien an dregont a viz Gouere er bloavezh 1879 : « *Un idiome a toujours assez vécu quand il a été aimé et que de bonnes études philologiques ont fixé son image pour la science* ». Da lavarout eo, troet en devoa kein ouzh Doue e yaouankiz, ha kemend-all a fae a rae 'ta war e vro « garet » ha war yezh e gavell.

(2) Tapit krog, mar plich, em skeudenn embannet e niverenn 36 « Al Liamm », ha sed aze dirazoc'h va zad heñvel-poch.

doujañs Doue — bet 'oa zoken maeronez unan eus kleier Priel — ne oa ket evit he zeod ha gallet ho pije kanañ dezhi gant gwir abeg :

Deiz mat, Katell bebreunnig,

Lemmoc'h he beg eget ur spilhennig !

En ur ger, gwashañ keben er barrez. Den ebet nemet Tremel vihan ne ouie, na ne grede, kas e gulatorez d' he zoull, ha kaer he divije bet pediñ hag aspediñ, n' eo ket bepred d' he zi e vije aet a c'hrat-vat meur a gristen da dañva gwadegennoù. Evit pezh a sell ouzh he fried, va zonton Pipi, ur skribiton a baotr reutoc'h eget un troad pal, met abaf ken ne oa ket evit blejal « C'hou 'ta ! » war ur yar, hogos bemdeiz e ranke tec'hel kuit eus ar gêr da chaseal, da besketa, da glask ober un tamm frotañ d' ur goantenn bennak, pe da beurechuiñ ur pifad e ti ur mignon. Kement ha trouc'hañ berr, tennañ a rae e baour-kaezh vuhez war ur gozh vuoc'h dreut, trenk put he laezh. Krenañ a rae ivez an Aotrou Person dirak ar gac'herez diaes-se, ha setu peseurt troioù-gwidre a ranke c'hoari an den santel evit bezañ erru-mat ganti, da vihanañ ur wechig. Da c'houlz ar c'horaiz bihan, pa dremene gant ar prosesion damdost d' he zi, arabat e veze dezhañ ankou-nac'haat enlakaat ar pennad-mañ e letanioù ar Sent :

— *Sankta Mari-Job Derrien !*

— *O-ora pro nobis !* eme e barrezianiz a-leizh o genou.

— *Sankte Pipi Dreme-eel !*

— *O-ora pro nobis !*

— *Sankte E-Mari Dremel, ar bugel braa-av !*

— *O-ora pro nobis !*

Neuze e lavare va zintin, o c'hedal war doull he dor, lorc'h ha stad enni eveljust : « Ac'hañ 'ta ma ! ur sac'had mat a winizh en devo ar Person da gaout pa zeuio d' ober e gest-ed ».

N' am eus ket anavezet va mamm-gozh all, Mon Dremel, met klevet am eus meur ha meur a hini o komz diouti. Ne baoueze ket, emezo, da zenañ ur c'horn pri melen gant ur c'harenn verr-verr. Gounit douar a rae he fried, ha pa 'z ae Mon da labourat er parkeier — rak, un tourc'h-paotr anezhi, plommañ, mediñ, troc'hañ lann, charreat, ha zoken ober kleuzioù, kiañ a rae a lazh-korf evel ar wazed — bep gwech e veze ganti, e-pign ouzh las he davanañjer, un tammig c'hwezhigell leun-kouch a vutun, ha mogedenn a laoske a-dal ar beure bete serr-noz. Mallozhiñ a rae ivez ken ma sponte ar brini, ha ne rae fae na war ar butun-karot na war an hini-kreñv. Treuzkaset he devoa, am eus aon bras, ar si-se d' he mab henañ E-Mari.

Ur pikol levr a c'hallfen skrivañ diwar-benn breudeur ha c'hoarezed va zad, hag a-zivout va c'hendirvi, paotred ha merc'hed, met pec'hed marvel a vefe din tremen hep ober meneg eus va goureontr Yann Dremel, rak n' eus bet biskoazh ha biken ne vo gwelet sebezusañ oristal o vale heñchoù Priel. Gouez d' am c'herent all, tamm ebet ne denne na d' e dad na d' e vamm, tud ken fur ha ken sioul ha n' eus forzh piv ; diouzh an avel 'ta en divije dleet ober tataig. Paotr yaouank a oa manet eveljust, rak pebezh cholori ma c'hoarvefe d' ar seurt pod-houarn kavout ivez e c'holo !

Da gantañ, den nemetañ ne blede na gant e varv na gant e vlev a dape dezhañ betek e zivskoaz ; ober a rae dezho un tammig divegañ ur wech ar bloaz war-dro Nedeleg. N' eo ket kennebeut-all a-drugarez dezhañ e c'helle kemenerien ar vro lardañ druz o bara, rak troc'hañ ha gwriat a rae e-unan e dammoù dilhad. Ha peseurt danvez a zibabe hañv-goañv, a gred deoc'h ? mezer, voulouz, lien, « berlinj » ? nann, ma karan, netra nemet an danvez skañv-skañv a bep seurt liv ma vez graet gantañ stignoù-gwele. Stummañ a rae 'ta evel ma ouie ur bragoù, ur jiletenn hag ul levitenn : a-wechoù e veze pikoloù evned ruz o tarnijal war ur vragezenn, ha chas melen o redek gedon a-hed ur vragezenn all, tanfoeltr van ne rae Yann ; bugale ar skol 'vat, ne lavaran ket. Bez' e veze en e gerc'henn ur pezh kolier lem-laka, dek meudad dezhañ, ha war e benn un tog foñs hir gant ur bern seizennoù ruz, glas, ha me oar o tivilhañ hag o fraoñval a-youl ar pevar avel.

Setu aze, kwita, ur pipi ! n' am eus gwelet an istrogell-se nemet div pe deir gwech, ha gwell vihan e oan d' ar c'houlz se. Soñj am eus koulskoude e oa liv ar yec'hed warnañ ; gant e vlev hir hag e varv gwenn kenañ tennañ a rae da Sant Per, met d' ur sant Per a gavfe mat e voued, rak paotr e gof a oa ivez, diouzh klevout va zad. Siwazh ! kerse bras eo ganin o vezañ n' am eus ket gallet kaout darempred gantañ.

Mont a rae da chaseal, ha pakañ a rae koulz ha den gedon. glujiri, lern, en ur ger, ar pezh a gave, met nepred ne deurveze prenañ un aotre da vale bro gant e fuzuilh. Bez' e veze gantañ evelato e godell e levitenn a bep seurt liv ur paper skrivet gant va zonton Pipi :

+ Jezuz, Mari, Jozeb +

Grit an anv Doue ma tapin jiboez soñ-kont.

Evelse bezet graet !

Ha mar degouezhe da baotred Mari-Robin, an archerien, dont en arbenn dezhañ, goulenn a raent digantañ e baper

kement hag abuziñ o amzer, ha goude ober sin da lenn e lavarent kuit a c'hoarzhin :

— Eus ar c'hentañ, va den mat, derc'hit da vont, rak gwelout a reomp emañ pep tra ganeoc'h hervez al lezenn...

Tanfoeltr troad ne lakaje en iliz, na zoken deiz obidoù e vignon nesañ. N'eo ket abalamour ne oa ket un den a feiz, ar c'hontrol eo ; re vil, war a grede dezhañ, e veze graet d'an Aotrou Doue en ilizoù, ha hervezañ re griz holl e oa ar veleien : « Ur vezh eo dezho, emezañ, leuskel hor Salver da baourenteiñ e noazh-pilh, koulz eo lavarout, war e groaz ». Bez' e oa ivez en e di ur groaz, hag ur pikol hini gant un Aotrou Doue tached warni evel m'eo dleet, met hennezh 'vat ne c'houzañve ket gant ar riv, rak gwisket e oa dezhañ ur gorfenn stamm hag un tamm bragoù voulouz. Hogen kerse 'oa gant e berc'henn o vezañ n'en devoa ket kavet tu da lakaat ur re votoù koad en e dreid.

Kempennet en devoa e kambr al laezh ur seurt chapelig gant skeudennoù sant Erwan, sant Tual ha sant Jozeb, patrom ar barrez, treset ha livet war ar mogerioù gwenn-raz gant brudetañ arzour ar c'horn-bro, Mabig ar Remon, skarzher seminaloù (ur c'hwil all, pa lavaran, itrik e-leizh ennañ (1) hag a-us d'an aoter — ur c'hozh laouer-doaz — e oa stag ar C'hrist bragezennet emañ o paouez komz dioutañ. Da bep gouel bras, Nedeleg, Pask, hag eveljust da sul ar Beuz (deiz pardon Priel), da ouel sant Erwan ha sant Jozeb e kane Yann ar gousperoù hep sakrist na kolist, evel ma teue gantañ. Ger latin ebet ne veze klevet eno ; rankout a rae e barrezianiz tremen gant « *Ne n'eus ket e Breizh* », « *Ni ho salud, Steredenn vor* », « *O kalon sakr !* », « *Sant Jozeb, pried Mari* » hag « *Un Doue hepken adori* » met sarmon a rae mestr an ti, ha bep tro diwar fallagriezh ar veleien : « Bete pegoulz, emezañ, e laoskint o Mestr hag o C'hrouer kuit a lostenn hag a vragoù ? » Kloc'h ebet ne oa er chapel met plaen ha brav e rae va zonton hep kleier, rak disket en devoa digant e geneil Mabig ar Remon ober gant e c'henou kement son e veze ret : gout'ouie da skouer tintañ ar c'hlaz, an añjeluz, kloc'h an tan, ha dreist-holl brallañ ar c'hleier. A-zruilhadoù e tirede ar saverien o fri d'ar gousperoù war zigarez skrignal hag ober goap.

— Arsa, Yann, e c'houlenne hini pe hini berr warnañ, daoust ha n'on ket re ziwezhat d'an ofis ?

(1) Ne live Mabig nemet gant huzil, raz, pri ruz ha pri melen ha bleun kannerezed evit an daoulagad. Brav a-walc'h e teue gantañ ha pedet e veze zoken gant Aotronez — Anatol ar Braz ha Botrel da skouer — da livañ sent en o zi.

— Nann 'ta, emezañ, amzer 'zo, n' eus bet c'hoazh nemet ar son gentañ...

Diouzh klevout va zad, ur barzh a oa ivez e donton Yann, un dra bennak moarvat evel Yann ar Minouz, ginidik eus ar Roc'h Velen, e Priel. N' eus manet eveljust roud ebet eus e oberennoù peogwir ne ouie na lenn na skrivañ, met plijout a rae dezhañ kanañ e sonioù hag e werzioù war lein un dosenn damdost d' e di en ur seniñ ur violoñs bihan-bihan, ur c'hoariell a ugent real bennak prenet gantañ e foar Dreger. Ra glevo da virviken Yann gaezh, Mabig ar Remon ha Yann ar Minouz, du-hont, e baradoz an dud didro, kleier ha violoñsoù an eürusted beurbadus !

Daoust hag-eñ ne dennan ket un nebeudig da vrasañ oristal em c'herentiez ? N' eo ket abalamour ma 'z oa douget da wiskañ ar sent, na dre ma plije dezhañ kanañ ar gousperoù e brezhoneg penn-da-benn, met o vezañ ma verve faltazi, ha marteze fentigell e-leizh en e gokenn, o vezañ ma 'z eo bet un aozer gwerzioù, gwell dister emichañs, met da vihanañ un damskeud, ur raktres eus un arzour. N' ouzer ket bete vremañ meur a dra diwar-benn ar hir-herêrezh, hogen ne oa ket peurechu va nav bloaz pa grogis da bleidiñ gant ar c'hoariva.

Skrivet am boa da geñver Nedeleg ur mesaergan hanter-vrezhonek hanter-c'hallek ; mab henañ ar sakrist, merc'h ha mibien paotr al lizheroù, daou golist koshoc'h egeton, sed aze va c'hoarierien, hag an arvestourien, va c'herent ha re ar vugale all. Ur grennardenn a oa ar Werc'hez, met ger ebet n' he devoa da lavarout, o vezañ ma 'z oa kalz re abaf, ha netra d' ober nemet derc'hel war he barlenn ur poupig graet gant pilhoù, ur « Mabig Jezuz » hogos ken bras ha hi. Darn eus ar baotred am boa dibabet da vezañ an tri roue ; bez' oa eveljust ur sant Jozeb hag ur mesaer hepken, ha gantañ un dañvad a rae « ouek, ouek » a-dal ma veze gwasket an disterañ war e gof. Dirollañ a rae neuze an arvestourien da skignañ ha mont a raen kerkent all en gouez, rak roll ebet n' am boa miret evidon, a-walc'h e oa din reizhañ ha ren pep tra. « *Metteur en scène* » a oan dija, mar plich ganeoc'h !

A-drugarez d' am mamm, gwisket eus ar c'haerañ e oa va zud gant kozh gweledennoù ruz-tan pe c'hlas, pallennoù gwele ha liboudennoù all a bep seurt liv, kurunennoù hag hobregonoù paper alaouret evit ar Rouanez. Balthazar, mab ar sakrist, en devoa degaset eus ar gêr tog kouevr e donton bet gwech ail paotr an tangwall n' ouzon ken pelec'h. Leur an ti a rae dimp evit c'hoari-lec'h, kraou ar Mabig Jezuz a oa ur foeltrenn seminal, ha da c'hortoz o zro chom a rae ar rouanez hag all kuzhet en deñvalijenn dindan ar viñs. En ur

ger, aozet e oa an holl draoù gant mil evezh. Kement ha diskouez pegen aketus e veze darn eus va c'hoarierien, va roue Morian en devoa livet en du n'eo ket hepken e zremm, e zaouarn hag e zivrec'h, met ivez... e deod.

Ur bloaz goude e fellas d'am strollad c'hoari en ostaleri va zad ur pezh hiroc'h, tri pe bevar arvest war a gredan, skrivet ganin-me c'hoazh ur wech. Leun kouch e oa sal vrasañ an ti melen, un dra aes da intent, rak c'hoari a raemp ur sadorn da noz, netra ne gouste da zen, ha war ar marc'had kinniget e voe goude da bep arvestour bara 'g amann, kafe gant laezh pe un dakenn hini-kreñv. E stumm-se ne oan ket eveljust war var da rastellat madoù gant ar c'hoariva. Yaouank e oan, a gred deoc'h ? Siwazh, eviton da vezañ aet war goshaat, n' am eus ket c'hoazh kavet an tu da binvikaat gant ar vicher-se.

Gwashañ 'tra, mar bez un dro bennak dastumet ha moulet va holl oberennoù, ne vo ket kavet en teskad ar pezh-se c'hoariet dirak kement a dud ur sadorn da noz, gant va mammig o wiskañ hag o tiwiskañ ar c'hoarierien. Ankounac'haet krenn am boa danvez ha zoken anv ar bennoberennse, met ul lajadig kent na darzhas ar brezel diwezhañ e tegouezhas din en em gavout gant ur c'habiten-lestr — unan eus va c'hoarierien vihan, aet bremañ da anaon evel an darn vuiañ eus ar re all. N' am boa ket gwelet ar c'heneil-se abaoe un daou-ugent vloaz bennak hag a-greiz-holl e stagas da ganañ ur pennad eus e roll :

Teutatès veut du sang,

Gloire à notre dieu tout-puissant...

Neuze e teuas din da soñj va fezh-c'hoari, un dra fromus e don koadoù Arvor gant drouized, brezelourien, tan, kurun ha gwad ken ma findaone. Ne ouien ket er mare-se e tleen un deiz da zont bale war greiz an deiz ha dirak ar bobl gant ur sae wenn e-dro din hag ur bodig uhel-varr em dorn, e-touez hor breudeur tra-mor o lidañ gouelioù ar Gorsedd e Perros, Trec'horenteg, hag e lec'h all.

(Da genderc'hel, mar karer.)

NOTENNOU

HOR MIGNONED. — An Ao. hag an Itr. Rojer Gaudaire a gemenn deoc'h gant plijadur ganedigezh ur verc'hig Regine-Armelle, e Pariz, d'an 22 a viz Ebrel.

Gant plijadur hon eus klevet e oa bet ganet ur paotrig, d'ar 6 a Vezheven, e ti hor c'heneiled Anne ha Hylkje Wadman. Xander Gerrit eo bet anvet. Hor gourc'hemennoù gwellañ d'ar gerent, hag hon hetoù d'ar bugelig.

Da geñver Pask o deus an Aotrou hag an Itron Guyesse lidet o eured-aur. Hor gourc'hemennoù doujus hag hetoù gwellañ a ginnigomp dezho, hag o deus stourmet kement evit Breizh ha roet kement eviti.

Ronan Vari Loarer a zo laouen da gemenn deoc'h donedigezh vat e c'hoar vihan Gaëla-Mari-Jeuna, e Montroulez, d'ar 26 a viz Mae.

Hor mignon ha kenlabourer Goulc'hen Pennad, o vont da nijlammer a youl vat, a zo bet dilestret a-us da Zien-Bien-Phu d'ar 4 a viz Mae — daou zevezh a-raok fin an emgannoù eno. Klevet hon eus abaoe e oa prizoniad gant ar Viet-Minh. Spi hon eus en em denno dibistig alese hag e teuo buan en-dro d'e vro.

KANV. — Marvet eo d'an 3 a Vezheven, e Pariz, Cecile ar Minouz, mamm ha mamm-gaer hor c'heneiled Ronan Chevalier ha Mona Kiger. Hor gourc'hemennoù a gengañv.

PROFOU. — Setu roll ar profoù hon eus degemeret e-korf an daou viz diwezhañ :

EBREL. — F. ar Bleiz, 200 lur ; Dil Cazin d'Honinethun, 1.000 ; Ch. Cornec, 600 ; Dizanv, 5.000 ; Dizanv Breizh-Uhel, 2.000 ; Itr. V. a Sant-Per, 5.000 ; Yann Thomas, 1.000 ; Yann ar Beg, 10.000 ; Añj Noury, 5.000 ; D' Kervran, 500. — **War un dro, 30.300 lur.**

MAE. — Kab. Y. Souffes, 1.000 lur ; Remont Bothorel, 300 ; A. Gwazdoue, 600 ; A. Le Bars, 50 ; Dil J. Queille, 500 ; Fañch Elies, 1.000 ; Dil Baron, 5.000 ; J. Soulard, 1.000 ; Autret, 100 ; L. Fleuriot, 1.000 ; A. Noury, 1.000 ; G. Etienne, 3.000. — **War un dro, 14.550 lur.**

Abaoe derou ar bloaz hon eus bet 99.500 lur a brofoù. Warlene, evit pevar miz kentañ ar bloaz e oa degouezhet ganeomp 39.354 lur. Salv ma kendalc'h ho an traoù da vont evel-se ! Meuleudi d'hor profourien galonek.

413 KOUMANANTER. — Kreskiñ a ra bepred (goustadikoc'h, siwazh) niver hor c'houmananterien, a-drugarez d'hor bruderien. 4/5, ha n'eo ket 9/10 eus ar c'houmanantoù nevez abaoe derou ar bloaz a zo bet « dineizhet » gant hor c'houmananterien gozh. Setu ar sifrennoù :

Aodoù an Hanternoz, 58 ; Penn ar Bed, 90 ; Il ha Gwinum, 31 ; Loer Izelañ, 28 ; Mor Bihan, 27 ; Pariz ha tro-war-droioù, 82 ; Departamantoù all, 52 ; Trevadennoù Bro-C'hall, 7 ; Iwerzhon, 12 ; Bro-Skos, 2 ; Bro-Gembre, 9 ; Bro-Saoz, 3 ; Stadoù-Unanet, 4 ; Kuba, 1 ; Kanada, 3 ; Arc'hentina, 1 ; Brazil, 1 ; Helvetia, 1 ; Sueden, 1.

LIZHIRI HOR MIGNONED. — « Goude bezañ gwelet el Liamm e oa pemp koumananter dezhi amañ er Stadoù Unanet, e teu ar c'hoant din gouzout piv eo an tri n' anavezan ket...

Laouen e vefen da anaout ha da zaremprediñ ho lennerien amañ.

Amañ e Reading er Pennsylvania, kement ha ma ouzon n'eus breton all ebet ganet er vro. Tud troet gant Breizh a dle bezañ, rak kavet am eus er « Public Library » ur bern levrioù diwar-benn hor Bro. Gwelet am eus ivez ul levr eus an Testamant kozh hag an Aviel e Kembraeg. Eus Bro-Gembre hag Iwerzhon ez eus bet deut kalz tud amañ da chom eus a bell 'zo. Er « Berks County » ez eus ur ger anvet « Caernarvon » un all « Morgantown » ha « Cumru » eo anv unan eus pennoù-kanton hor c'hontelezh.

Hor c'henvroidi emañ an darn vrasañ anezho o labourat hag o chom e New-York, pe war-dro New Jersey. Bet on meur a wech e New-York pa vez ur c'hoan pe ur c'hrogad dañs bennak gant « L'Association Bretonne ». Ar pep brasañ eus ar re-mañ a zo bretoned kant dre gant...

Pennadoù ha notennoù « Al Liamm » a blij din. Met a benn pe vare e kavfomp enni luc'hskeudennoù, kartennoù, studiadennoù diwar-benn anvioù tud, kêrioù ha chomlec'hioù diwar ar maez, h.a. »

Y. M.

Reading (Penn.) U.S.A.

CHOMLEC'H KEMMET. — Chomlec'h nevez Remont Bothorel a zo : 18, rue du Château, MORLAIX, Finistère. (E chomlec'h kozh a oa 16, rue de Paris, e Montroulez ivez.)

ALI D'AR GOUMANANTERIEIEN. — Hol lennerien kemmet o chomlec'h ganto, a zo pedet d' hel larout hep dale d'ar sekretourva : a-hend-all e vez kollet amzer ha skouerennoù eus « Al Liamm ». — Fur eo ivez kas un adkoumanant hep termal. « Time is money. » Trugarez. Eus hon tu e strivimp da embann AL LIAMM e poent hag en amzer.

KENDALC'H KELTIEK. — Ar C'hendalc'h Keltiek a vezo graet heviene e Dulenn, eus an 29 d' ar 27 a viz Gouere. Evel kustum e vo prezegennoù, bodadegoù-studi hag abadennoù a bep seurt. Krediñ a reer e vo kalzik Bretoned o vont di. Ar re a garfe mont a rafe mat kas o anv da rener Skourr Breizh : Roparz Hemon, I-A Leeson Park, Dublin.

KAMP AR VREZHONEGERIEN. — Kamp ar Vrezhonegerien a vezo graet hevlene e Kleden ar C'hab, etre Gwaien ha Douarnenez, eus ar 6 betek an 22 a viz Eost. Priz an devezh er c'hamp a vo 500 lur (450 lur evit an izili). Evel kustum e vezo kentelioù ha prezegennoù dudius a bep seurt. Al lec'h a zo brav-tre, hag ar skol e-lec'h ma vo graet ar C'hamp a zo eus ar gwellañ. Un dra nevez er C'hamp hevlene a vo DEVEZH AL LIAMM : ar re a ra war-dro ar gelaouenn a zeuio da zisplegañ petra o deus graet, petra n'o deus ket graet ha petra o deus c'hoant ober. Respont a raint d' ar goulennnoù a vezo graet dezho, ha laouen e vint o klevout alioù ha tamalloù o c'houmananterien. Ar re-mañ a zo pedet da zont niverus d'an devezh-se a vezo graet d' ar meurzh 17 a viz Eost. Peogwir n'eus ket kalz plasoù er c'hamp, ar re o deus c'hoant mont a rafe mat skrivañ ar c'hentañ ar gwellañ d' ar renerez : Itron de Bellaing, Cadolan, GUINGAMP (C.-du-N.).

SKOAZELL D'AR BREZHONEG. — Kas a reomp da soñj d' hor mignoned ne resevomp skoazell arc'hant digant kevredigezh ebet. Ar re eta a fell dezho e vije moulet levrioù nevez a rank kas o frofoù war eeun d' Al Liamm.

KENLABOUR. — Goulenn an Ao. Ters gant ar re a ra war-dro ar gelennadurezh hag eñ e vijent darev evit e skoazellañ el labour-mañ :

1) treiñ e brezhoneg nemetken « Les mots du breton usuel » pe gentoc'h reiñ e brezhoneg ster ar gerioù n' heller ket displegañ dindan stumm ur skeudenn hepken ;

2) sevel roll ar gerioù, gant niver implij pep unan, a gaver el levrioù gouest da vezañ lakaet etre daouarn ar vugale.

Ar re a fell dezho ober al labour-se a dle skrivañ a-raok da : F. Ters, 72, rue Henri-Regnault, Saint-Cloud (S.-et-O.).

AR STOURM EN AFRIKA AN HANTERNOZ. — D' ar 5 a viz Ebrel ez eus bet sinet e Kairo un emglev anvet « Emglev Strollad an Dieubidigezh evit ar Maghreb Arabek ». Holl strolladoù broadel Afrika an Hanternoz a gemer perzh en emglev nevez : evit Marokko, Strollad Demokratel ar Frankiz, Strollad an Adstummidigezh Marokat, Strollad an Unvanidigezh hag ar Frankiz, Strollad an Istiqlal ; evit Aljeria : Strollad ar Bobl Aljeriat (Messali Hadj) hag ar Strollad El Bayan ; evit Tunizia : an Destour Kozh hag an Destour Nevez. Ar pal a zo stourm evit ar frankiz klok, hep unvaniezh ebet gant Bro-C'hall, hep kenrenerezh ebet gant ar C'hallaoued a zo en Afrika an Hanternoz. A-hend-all en deus skretourva an Emglev Arabek kemeret dindan e evezh an holl vagadoù soudarded hag emsaverien a zo bremañ o stourm gant an armoù en Afrika an Hanternoz ha roet en deus dezho ur skoazell kentañ a 15 milion (hervez **Le Monde**).

YEZH HA LENNEGEZH EN ALBANIA. — Albania a zo ur vro vihan, tost teir gwech bihanoc'h eget Breizh : 1.154.000 den a zo o chom enni. Divroidi a zo, dreist-holl e Iougoslavia (600.000 e rannvro Kossovo ha Metohija), e Gresia (60.000) hag e Sikilia (150.000, abaoe un divroadeg eus ar 15vet kantved). Ar skrid albanek kentañ anavezet a zo un nebeut linennoù eus ul lidoù badeziant eus 1462. Ar skrid pouezus kentañ a zo eus 1555 (gant Djon Busuku) met er 17vet kantved eo e krog ar yezh albanek da vevañ e gwirionez evel yezh skrivet, dindan levezon beleien gatolik Shkodra, en o zouez Frank Bardzi (oberour ur geriadur latinek-albanek) ha Peter Bogdani, oberour ur Buhez ar Sent. En 18vet kantved ez eo tro ar reizhgredennourien (ortodoksed) da labourat evit o yezh, gant Miechtri Daniela, oberour ur geriadur albanek. En 19vet kantved ez eus skrivagnerien a bouez evel Jerom a Rada (1814-1903), rener an emsav politikel ha lennegezh, ha barzh brudet, Gabriel Dar (1826-1885), barzh (e varzhoneg anavezetañ **Kan Diwezhañ Bali**) ha Zef Zerembe (1843-1891), barzh (e varzhoneg anavezetañ **An Tonkadur**).

Tad al lennegezh albanek a zo Kontantin Kristoforidi (1830-1895) : o treiñ ar Skritur Sakr' en e yezh, en deus krouet an albaneg lennegezh diwar ar rannyezhoù. Ar benveg krouet gantañ eo en deus roet tro da Naim Frasheri (1846-1900) da sevel ur gwir lennegezh a-vremañ : gouestlet gantañ e vuhez d' ar stourm evit frankiz politikel ha speredel e vro, en deus Naim Frasheri savet

ar barzhonegoù kaerañ, war a lavarere, eus al lennegezh albanek, evel **An tropell hag ar vro**, an dastumadenn kanaouennoù **Bokedoù-Hañv**, hag un **Istor Skanderberg** e 22 ganaouenn (Skanderberg a zo den-meur ar vro). Barzhed all a zo bet : Filip Chiroka (1859-1935), ar barzh-brezelour Mikhal Grameno (1872-1931), Anton Tchako (1866-1930), Ndre Mjeda (1866-1937). Brudet eo ivez an arnodskridour Faik Konitza (1875-1941) hag an eskob reizh-gredennour Fan Noli (ganet e 1880) en deus troet Shakespeare, Cervantes, Ibsen, h.a.

E 1912 en o deus emsavet Albaniz ha gounezet o frankiz : e 1915 avat e oa sinet e London un emglev kuzh etre ar Re Unanet evit rannañ ar vro etre Serbia ha Gresia. Bro-Italia an hini eo a lakaas an emglev da derriñ dre embann e 1917 frankiz ar vro. Evel-just ne oa ket dre garantez ouzh ar reizh e rae Italia kement-se, rak, en Eost 1918 e roe Kuzul ar Peoc'h, e Pariz, ur mañd ar war Albania da Italia. Ur gouarnamant a-du gant Italia a zo savet e Durres, met un emsavadeg vroadel a zo, hag ur gouarnamant broadel a zo savet e Lushnja e 1920 : adc'hounezet o bro gant ar vroadelourien renet gant Ahmed Ben Zog. E 1920 e teu Albania da vezañ ezel eus Kevredigezh ar Broadoù.

Anavezet eo gant an holl ar c'hemmoù politikel a zo bet c'hoarvezet er vro er bloavezhioù diwezhañ. Met ne fell deomp komz amañ nemet eus yezh ha lennegezh. E 1938 e oa embannet er vro 6 kazetenn pe kelaouenn, a veze tennet diouto 17.000 skouerenn en holl ; e 1945 e oa embannet 15 kazetenn ha 14 kelaouenn, gant 83.000 skouerenn en holl ; e 1953 e oa embannet 41 gazetenn pe kelaouenn. Levrioù a vez moulet kalz ivez, anezho dreist-holl, ret hel lavarout, levrioù a varksiadegzh : a-raok 1952 e oa bet moulet dija 1.231.700 skouerenn diouto. E 1952 ivez ez eo bet moulet ar c'hentañ romant savet biskoazh en albaneg.

E Gwengolo 1953 e oa 593 lenndi er vro.

Evit ar skolioù, ne oa ket a skolioù-stad a-raok 1920, skolioù-misionoù hepken ; e 1939 e oa 679 skol gentañ ha 22 skol a eil derez ; ne oa avat Skol-Veur ebet ; e 1945 e oa savet 336 skol nevez ; e 1946 e oa votet lezenn an deskadurezh dre ret ha degemeret an doare soviedat da rannañ ar studioù (tri derez e-lec'h daou) ; e dibenn 1951 e oa muioc'h eget 2.000 skol gentañ, 200 skol a eil derez, ha 24 skol a drede derez ; ouzhpenn-se e oad krog da sevel ur Skol-Veur, kevrenn ar skiantoù o vezañ savet da gentañ-holl. — Un dra c'hoazh : difennet e vez kentelieñ ken ar yezhoù marv.

AR BLIJADUR DA C'HOUZOUT LENN O YEZH. — En niverenn 2 (1954) eus « COURRIER » an UNESCO ez eus ur pennad plijus gant an Nevez-Zelandad, H. W. Gaudin : ennañ e tispleg an den penaos en deus lesket da vorianed enezenn Malaita, en enezeg Salaun, lenn o yezh. Ar yezh-se, an araereg, a zo komzet gant un nebeut miliadoù tud hepken. Dianav e oa, a-hend-all, d'an Ao. Gaudin, ha dianav ez eo chomet dezhañ betek an diwezh. Displegañ 'ra en doare-mañ penaos e labour e : « Evit sevel ur gontadenn e yezh ar vro e ris evel-hen : tresañ war an daolenn du ur c'hi o harzhal dirak ur wezenn a oa pignet enni ur c'hazh ; diskouez a ris ar skeudenn da unan eus gwazed speredekañ ar gêriadenn, ha goulenn gentañ (Notenn : e pidgin e oa graet ar goulenn, ar c'henyezh komprenet gant an holl) kontañ din an istor en e yezh ; skrivañ a raen an istor-se, a-feur ma kleven, e skritur

mouezhionel. A-barzh pell em boe un dastumadennig istorioù, hag o amprouiñ a ris un den all eus an hevelep meuriad, o c'houl gantañ lavarout din en-dro e pidgin pezh a lennen : evel-se e oan sur e oa reizh va skrid. Va gwreg a reas neuze skeudenoù, ha liesskrivañ an istor.

Dont a reas an deiz bras ma c'hellis reiñ ar folennoù d'an diskibien. Holl dud ar c'hlas, dalc'het ganto o anal, a chomas ur pennadig alvaonet gant ar sebez. Ha neuze e tarzhas un tousmac'h spontus : an holl a lenne, pe a lakae an amezeg, diouiziekok'h an tamm anezhañ, da lenn. Sabatuet e oamp, va gwreg ha me, hag e-pad div eurvezh e selljomp ouzh hon diskibien o lenn hag oc'h adlenn, a-wechoù lizherenn ha lizherenn, istor ar c'hi hag ar c'hazh. Evit ar wech kentañ en istor e oa tud eus o meuriad o lenn un istor savet en o yezh. Bras e voe an efed war o speredoù : o speredoù : o buhez-pad o doa bet avi ouzh ar re o doa desket, e skol ar mision, lenn un nebeut gerioù saoznek en ur bibl. Ha bremañ e welent e oa posubl, e oa aes a-walc'h zoken, lenn ur skrid en o yezh. Ur souezh e oa gwelout o levez.

LEVRIOU, KELAOUENNOU, LIZHIRI

...Degouezhet eo ganeomp pempvet niverenn ar gelc'hlizher « Bretagne Réelle » (190 lur. J. Quatrebœufs, 9, rue du Thabor, Nantes. - C.C.P. 754-82).

**

...Gwirioù Breizh a zo trede niverenn ur gelc'hlizher o tifenn gwirioù Breizh e Bro an Naoned.

**

...Koun Breizh a gemenn deomp e vo lidet deziadoù hon istor broadel d' ar :

27 a viz Mezheven e Bains-sur-Ouest,

25 a viz Gouere e Sant-Albin.

(G. Vallée, 26, rue d'Antrain, Roazhon.)

**

...Bet hon eus pedervet niverenn an Tribann o reiñ keleier ar Gorsedd. Setu ar pezh hon eus lennet diwar-benn ar gevredigezh anvet « Fondation Culturelle Bretonne » :

« Nous savons par « La Bretagne à Paris » que cet organisme rattaché au C.E.L.I.B. a désigné son Comité. Nous n'en n'aurions que du bien à dire, si M. Toulemont n'avait ajouté ce commentaire : « Le Comité ne comprend que des militants de l'action culturelle ayant déjà fait leurs preuves. On verra que tous les groupements culturels de Bretagne y sont représentés, ainsi que la Faculté des Lettres de Rennes C'est une garantie d'équité, etc..., etc... »

« Groupements représentés : C.E.L.I.B. ; Ar Falz ; Kendalc'h ; Eleun Brug ; Radio-Bretagne ; Jeunesse Etudiante ; Cercles Celtiques ; Faculté des Lettres.

« Il existe un groupement, le Gorsedd des Bardes, qui a été le premier à faire du breton sa langue officielle. M. Toulemont se voile la face rien qu'à l'énoncé du mot « Barde ». Passons. Mais il y a toute une école linguistique bretonne dont l'organe est la revue AL LIAMM (400 abonnés) et qui se voit exclue du Comité pour une méchante querelle d'orthographe. Là nous protestons au nom de cette équité qu'on a invoquée à tort. »

Trugarez d' « an Tribann » a gred diskuilhañ ar wirionez.

(P. Loisel, 70, avenue du Plessis-Tisson, Nantes.)

**

...Kaset eo bet deomp Irisleabhar Ceilteach en iwerzhoneg, gouezeleg, kerneveg, brezhoneg ha kembraeg. (343 Belsize Drive, Toronto 12, Canada.)

**

...N' eo ket an istor desket deomp er skol a gavomp e levrig Yann Poupinot « LA BRETAGNE CONTEMPORAINE » — moan eo, kant pajenn ennañ, hogen pegen fonnus — na kennebeut pennadoù bruderezh aozet evit ar stourmer breizhgar, livet re flamm, gwir pe diwir, petra 'vern.

Da gentañ, trugarez da Yann Boupinot bezañ graet e seizh gwellañ e-sell bezañ gwirion ha nep-tu, Ezhomm hon eus da welout sklaer. Hag ouzhpenn tremenet poent oa deomp da gentañ deskiñ hon istor abaoe 1789 — al lev'r 'zo leun a fedoù ha n' anavezer ket peurliesañ — ha d' an eil tennañ ar gentel anezhañ.

Er pajennoù kentañ, prouiñ a ra an oberour unander Arvorig ha penaos Breizh, an elfenn buhezekañ anezhi a en em lede e marevioù klodusañ hec'h istor war zouaroù all Arvorig. Tezenn hoalus honnezh : hini hor c'helc'h-bevañ. — Gwir zremm ar chouanerezh a zo diskouezet deomp ivez, ha dreist-holl dihun Breizh e diwezh ar c'hantved diwezhañ. Tennet 'vo evezh al lenner gant ar pajennoù war an arboellerezh, ur gwir taol-mestr. Al lev'r a ginnig un dremm klok eus hor Bro etre 1789 ha 1914, he faoutentez hag he finvidigezh, rouez ar re na zeskont ket un dra bennak eno.

An darvoudoù, ar skouerioù, an evezhiadennoù a vo magadur fonnus da re an Emsav. Ha pebezh diskuliadur evit ar re nevez, ar re na ouzont ket he deus bet Breizh un istor abaoe an dispac'h gall. Ar re glouar ivez — ar re na gredont ket hep gwelout — a gavo un toullad arguzennoù d' o feurgendrec'hiñ. Gwall ezhommek omp eus seurt labourioù sirius.

Ar fedoù hag ar sifrennoù roet a ra o-unan prosez ar jakobinelezh, ar stad c'hall kreizennerezhel o vevañ diwar goust ar rannvroioù dizeriet. Gant mall e c'hortozimp bremañ an eil levrenn, enni istor an Emsav a-raok hag e-pad brezel 40.

« La Bretagne Contemporaine » a zo embannadur ar skol istor kelennet e Kêr-Vreizh gant Yann Boupinot ; evel al lev'r, heverk eo kentskrid Per Laurent, rener « Ti ar Vretoned ». (N' eus ket bet moulet ur bern skouerennoù). Goulenn a c'heller an oberenn digant sekretourva **Al Liamm** : P. ar Bihan, 13, route de Vaugirard, Meudon (S.-et-O.) - C.C.P. Paris 5349-06. — 300 lur franco.

P. A. B.

**

...Meneget eo bet « Al Liamm » e niverenn 23 « **Le Républicain des Côtes-du-Nord** » embannet e Dinam.

...hag ivez er gelaouenn « **War Sao** » eus Ivry. Setu lodennoù eus ar varnadenn a c'heller lenn war ar gazetenn-mañ : « **Ar gelaouenn Al Liamm** hag he deus kemeret lec'h ar gelaouenn « **Gwalarn** » a zalc'h da stourm evit ar brezhoneg. He doare da vezañ a zo kalonek a-walc'h en ur mare ma 'z a kuit ar vrezhonegerien eus ar vro ha ma tilez an Iliz yezh ar vro... »

Ha setu dibenn ar pennad : « M' hon eus plijadur o kavout e-barzh **Al Liamm** studiadennoù war stad ar yezhoù bihan er Bed

ez vezomp kerseet pa ne gavomp enni barnadenn ebet na zoken an disterañ meneg eus an abegoù kevredigezhel a zo pennabeg stad fall an arboellerezh e Breizh hag he diskar sevenadurel. Arabat e vije, zoken evit mad ar yezh, chom dic'houzvez eus ezhommoù ha goulennoù ar vicherourion hag ar gouerien vreizhat. Yann Sohier a oa en e soñj ober eus ar brezhoneg ur benveg sevenadurel diouzh ezhommoù ar bobl. Siwazh, marvet eo re abred hag ar gelaouenn en doa krouet a zo marvet gantañ. Renerien Al Liamm a rankfe lakaat en o soñj ne vo ket posubl adsevel ar brezhoneg ma ne vez ket kendalc'het gant e oberenn ».

**

...AIMSIR CHEILTEACH, niverenn miz Meurzh, a zo o paouez dont er-maez, a zo, evel kustum, leun a geleier plijus. Dedennet omp bet dreist-holl gant ar c'heleier eus Kendalc'h ar Broadoù Bihan a zo bet graet e Munster, Westfalia, e miz Mae. Studiet eo bet stad an traoù e meur a vro bihan, ha degemeret eo bet gant an holl ar wirionez-mañ : tonket eo an emsav sevenadurel da c'hwitañ en ur vro pa ne vez ket un emsav politikel ouzh e skoazellañ. An Dr. Hilcman, eus Westfalia, en deus degaset da brouenn skouer Bro-Brovañs, e-lec'h m' emañ an emsav sevenadurel o c'hwitañ dre ma n'eus ket bet gouezet plediñ gant ar politikerezh. Klask a ra ar C'hendalc'h diazezañ lezennoù etrevroadel da wareziñ ar broadoù bihan sujet hag evit-se emañ e darempred gant an UNO hag ar bodadoù etrevroadel all. — Evit koumanantiñ d'ar gelaouenn skrivañ da Aimsir Business Manager, 18 Learmonth Gardens, Edinburgh, Scotland.

**

...Hor c'heneil mat A. ar C'halvez, beleg ha skolaer e Ploueg ar Mor, a zo krog da embann un dastumadenn c'hwec'hmiziek anvet **SKOL**. An niverenn gentañ a zo deut er-maez nevez zo hag enni e kaver pennadoù pouezus a bep seurt : Ar Brezhoneg er skolioù kristen ; Aergelc'h breizhat ar skolioù ; Penaos kelenn ar brezhoneg evel eil yezh ; Ar C'hembraeg e skolioù Kembre ; Levrioù evit ar vugale hag ar skolioù ; ha notennoù plijus. Ar c'houmanant a zo 200 lur, da vezañ kaset da Abbé Le Calvez, Plouezec, C.C.P. 863-85 Rennes. Kement hini a zo dedennet gant kudenñ deskadurezh ar brezhoneg a zo e zlead koumanantiñ d'ar gelaouenn-se, hag a labouro kalz war un dachenn n'eo ket bet difraostet betek-hen.

**

...Eil niverenn **HOR YEZH** a zo deut er-maez nevez zo ; enni ez eus ur pennad gant Arzel Even diwar-benn ul levr gant an Ao. Falc'hun diwar-benn skritur ar brezhoneg, ur studiadenn gant A. J. Raude diwar-benn ar ger **Hevelep**, ur pennad talvoudus diwar-benn gerioù strilhouriezh, gant Abanna, skridoù diembann e brezhoneg ar C'hab gant Clet Teven, kendalc'h an enskrivadurioù brezhonek, ha kalz a draoù plijus all. En niverenn gentañ e oa 21 bajenn ; en eil niverenn ez eus 31 bajenn ; en trede niverenn, a zeuio er-maez e-kreiz an hañv e vo muioc'h a bajennoù c'hoazh, ha skridoù talvoudus. — Koumanant 500 lur ar 4 niverenn. Kas an arc'hant da P. Denis, Douarnenez, C.C.P. 1499-51 Rennes.

**

...Daou levrig liesskrivet a zo deut er-maez dija e-touez **LIESS-SKRIVADURIOU AL LIAMM** : **LLENA DAVIES**, danevell gant G. B. Kerverzhiou, ha **DAOU VOÛJIK BIHAN**, danevell gant N. Schedrin, troet gant Per Denez. Priz al levrioù a zo 80 ha 100 lur, Koumanant d' ar rummad 350 lur, da gas da P. Bodenan, 3, chemin des Potiers, Ergué-Armel, Quimper, C.C.P. 212-23 Rennes. An trede niverenn eus ar rummad a zeuio er-maez e-pad an hañv.

**

...Ul levr fentus e galleg a zo o paouez dont a zindan ar wask e ti Plon « **Picou, fils de son père** ». Hor gwellañ gourc'hemenoù d' hor mignon ha koumananter E. Ollivro, oberour al levr. Spi hon e ray perzh. Displegañ a ra al levr bugaleaj un tregeriad yaouank, e drubuilhoù er skol hag er ger e Louaneg. Ar re a gar ar fent hag ar goaperez a ra brud Tregeriz o devo plijadur bras ouzh e lenn.

VA ZAMMIG BUHEZ. — Setu amañ un nebeut gerioù a vo kavet diaes gant tud 'zo marteze :

ARMOLUT : (e galleg) « *harmonium* ».

BAJANEK : ur gazh, un den dibalamour, pe disampart.

BUTUN-KAROT : butun chaok.

KOLIER LEM-LAKA : (e galleg) « *faux-col* ».

DRUILHAD : ur bern traoù pe ur bern tud.

ENEZ-TERC'H : (e galleg) « *île d'Er* ».

EOL FAV TER : (e galleg) « *créosote* ».

GOUELEDENN : (e galleg) « *cotillon* ».

GRAV : sav, krec'h.

CHOU 'TA ! : e vez kriet war ar yer d' ober dezho redek kuit.

ITRIK : Gwidre.

JUBILE : koef bihan Bro-Dreger, koef d' ar pemdeiz.

LOSTENN : (e galleg) « *pan de chemise* », ha n'eo ket sae na brozh.

LOUZAOUENN AR PAZ : (e galleg) « *Tussilage* ».

PIFAD : (ober ur pifad) ur sac'had, ur c'horfad hini-kreñv.

PIPI : ur pipi = un den hep e bar gant ar fentus pe ar souezhus ma vez.

RAL : un dra na weler pe na glever ket alies.

SKRIBITON : un den a vent izel ha blin da welout.

SIN : (ober sin) = ober an neuz.

SOF-KONT : e-leizh, ur bern mat.

STEK : (gouzout ar stek) gwech all e veze c'hoariet gant kartoù dre amañ *ar stek*, un dra diaez-tre hervez m'am eus klevet, ha dre se, gouzout ar stek a zo bezañ ampart kenañ d' ober tra pe dra.

TEOL : (e galleg) « *Salsepareille* ».

TOG FONTS HIR : (e galleg) « *Gibus, haut de forme* ».

TOURC'H-PAOTR : (e galleg) « *virago* ».

Ti-Moulerzh «AR SKREV» - Bali Bariz - AR BAOL

Diskleriet hervez lezenn : 2^e trimiziad 1954 - Niverenn er voulerzh : 11135

Ar merour : P. AR BIHAN

“ BARZHAZ ”

kant barzhoneg berr (1350 - 1953)
ul levr kaer 156 pajenn
gant ur golo gwenn ha limestr
war Alfa-Navarre : 400 lur

EVIT HO PUGALE

PEDER C'HONTADENN EUS

“ AR MABINOZION ”

*gant peder skeudenn
war baper boutin : 80 lur
war baper kaer : 100 lur*

DEIZIADUR 1954

Skeudenn gant An Timeur
20 lur ar pezh

Hepdale

COURS ÉLÉMENTAIRE

gant Roparz Hemon

Embannadur nevez

Goulenn digant :

P. BODENAN, 3, chemin des Potiers,
ERGUE-ARMEL, Quimper. - C.C.P. 212-23 Rennes

pe digant

Ronan HUON, 23, rue de la République, BREST.
C.C.P. 684-08 Rennes

30 % distaol pa brener 10 skouerenn

AL LIAMM - TIR NA N-OG

Kelc'hgelaouenn daouviziek

Komanant - bloaz :

war baper boutin, 1000 lur

war baper kaer, 1500 lur

Komanant-skoazell: 2000 lur

Rener : **Ronan HUON**

23, rue de la République

BREST

Merour : **P. LE BIHAN**

13, Route de Vaugirard

MEUDON (S.-&O.)

C. C. 5349-06 Paris

E Breizh-Veur kas an arc'hant da :

Miss Lili THOMAS

Ty'r Ysgol

Castellnewydd-Emlyn. Carme

Priz : 200 lur

